

Het Nationaal Strategisch Plan

Samenvatting

GLB

Gemeenschappelijk Landbouwbeleid

Inhoudsopgave

Voorwoord en leeswijzer	3
Deel A: Strategische uitgangspunten	5
1 Strategische uitgangspunten van het nieuwe GLB	6
2 Interventiestrategie	13
3 Samenhang in regelingen: een groenblauwe architectuur	50
4 Streven	53
5 Organisatie	55
Deel B: Praktische uitwerking	58
6 Interventies	59
6.1 Grondgebonden regelingen	60
6.2 Gebiedsgerichte samenwerking	69
6.3 Stikstof- en klimaatopgave veenweide en overgangsgebieden Nzoo0	73
6.4 Duurzame investeringen	75
6.5 Kennis en innovatie	79
6.6 Jonge boeren en tuinders	82
6.7 Sectorale interventies	86
6.8 Andere regelingen	88
7 Agrarisch kennis en innovatie systeem (AKIS) en digitalisering	90
8 Financiën	95
9 Van start in 2023; een overgangsjaar	98

Voorwoord en leeswijzer

U leest de samenvatting van het Nationaal Strategisch Plan. Het Nationaal Strategisch Plan (NSP) is de Nederlandse invulling van het nieuwe Gemeenschappelijk Landbouwbeleid dat ingaat vanaf 1 januari 2023.

Toekomstbestendig boeren

Het nieuwe Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) gaat toekomstbestendig boeren sterker belonen. Met subsidies gericht op agrariërs die zich inspinnen om de omslag te maken naar een duurzame bedrijfsvoering. Want om deze en volgende generaties te kunnen voorzien van genoeg voedsel én de boer van een goed inkomen, moeten we uitdagingen op het gebied van natuur, milieu en klimaat serieus nemen.

Dit betekent onvermijdelijk dat het GLB een ander karakter krijgt. Veel blijft behouden, maar het zwaartepunt verschuift. Er komt meer nadruk op het belonen van duurzaamheid en ondersteunen van een gebiedsgerichte aanpak. Er komt meer ruimte voor het steunen van boeren, daar waar zij uitdagingen aangaan. We zullen zorgvuldig te werk moeten gaan. De Nederlandse landbouw is toonaangevend en daar zijn we trots op. Daarom zullen we steeds in gesprek blijven met de boeren en met de sector en blijven volgen hoe het GLB-NSP uitwerkt in de praktijk. Daar waar mogelijk zullen we maatregelen aanpassen als de praktijk daarom vraagt. Halverwege de GLB-periode zullen we bekijken of er aanpassingen nodig zijn voor het gehele programma.

Product van interbestuurlijke samenwerking

Het Nationaal Strategisch Plan is opgesteld door de programmaorganisatie NSP-GLB 23-27. De bestuurlijke opdrachtgevers zijn de minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit en de gedeputeerde met portefeuille GLB namens het Interprovinciaal Overleg. In deze organisatie werkten het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV), de provincies, waterschappen, RVO en het ministerie van I&W samen aan de voorstellen.

Het NSP wordt in december 2022 formeel goedgekeurd, maar is informeel al definitief.

Lerend vermogen: praktijktoets, pilots en stakeholderbetrokkenheid

Sinds 2019 is gewerkt aan de invulling van het nieuwe GLB. Daarbij zijn stakeholders nauw betrokken. Belangrijke veranderingen in het nieuwe GLB zijn ontwikkeld in de praktijk. Zo hebben honderden boeren in diverse GLB-pilots en in praktijktoetsen actief bijgedragen aan de ontwikkeling van de eco-regeling en het doorontwikkelen van een gebiedsgerichte invulling van het ANLb. Maatschappelijke-, natuur- en landbouworganisaties zijn via de maatschappelijke begeleidingsgroep actief meegenomen en geconsulteerd. Via diverse conferenties en publicaties zijn stakeholders uitgenodigd om mee te denken.

Daar gaan we ook tijdens de implementatie en uitvoering mee door. Draagvlak onder boeren is van essentieel belang. We gaan de effecten van het GLB op economisch, ecologisch en maatschappelijk gebied ook nationaal monitoren en evalueren, waarbij ook naar internationale aspecten gekeken zal worden en naar deelname onder boeren. Aan de hand van de resultaten zullen we indien nodig bijsturen.

Voor onze agrariërs zal het GLB voelbaar veranderen. Daar is oog voor. En dat is ook de reden dat zoveel boeren zijn betrokken in de voorbereiding en betrokken zullen blijven in de uitvoering. Hierdoor hebben we er vertrouwen in dat we aansluiting hebben bij de praktijk. Wij zijn ervan overtuigd dat we met dit langjarige subsidie-instrument boeren helpen tot een duurzamere productie te komen.

Leeswijzer

U leest een ingekorte versie van het ingediende en definitieve Nationaal Strategisch Plan. Deze samenvatting van het NSP is in grote lijnen opgesteld volgens het voorgeschreven Brusselse template. Dit document is echter bondiger en bevat geen bijlages. Alleen het ingediende en goedgekeurde NSP is het officiële document. U leest het volledige NSP via [Definitieve NSP | Publicatie | Toekomst GLB](#).

Voor agrariërs die gebruik willen maken van regelingen, verwijzen we naar [Gemeenschappelijk landbouwbeleid \(GLB\) vanaf 2023 \(rvo.nl\)](#).

In dit document wordt met regelmaat verwezen naar de SWOT-analyse. Deze leest u via [Analyse van de landbouw en het landelijk gebied in Ned-land | Rapport | Rijksoverheid.nl](#).

Dit document is opgedeeld in twee delen. Deel A richt zich op strategische uitgangspunten. Deel B richt zich op de praktische uitwerking, zoals de interventies en financiën.

Deel A

Strategische uitgangspunten

1	Strategische uitgangspunten van het nieuwe GLB	6
2	Interventiestrategie	13
3	Samenhang in regelingen: een groenblauwe architectuur	50
4	Streven	53
5	Organisatie	55

1 Strategische uitgangspunten van het nieuwe GLB

Toekomstbestendig boeren

Het nieuwe Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) gaat toekomstbestendig boeren sterker belonen. Met subsidies gericht op agrariërs die zich inspinnen om de omslag te maken naar een duurzame bedrijfsvoering. Want om deze en volgende generaties te kunnen voorzien van genoeg voedsel én de boer van een goed inkomen, moeten we uitdagingen op het gebied van natuur, milieu en klimaat serieus nemen.

Dit betekent onvermijdelijk dat het GLB een ander karakter krijgt. Veel blijft behouden, maar het zwaartepunt verschuift. Er komt meer nadruk op het belonen van duurzaamheid en ondersteunen van een gebiedsgerichte aanpak. Er komt meer ruimte voor het steunen van boeren, daar waar zij uitdagingen aangaan.

Uitdagingen

Al tientallen jaren behoort de Nederlandse land- en tuinbouw tot de meest innoverende ter wereld. Zij zorgt voor welvaart, heeft een belangrijke rol in de leefbaarheid van het platteland en voorziet ons van veilig, gezond en betaalbaar voedsel.

Toch maken de marktomstandigheden de sectoren in economisch opzicht kwetsbaar. Daarnaast is veel van wat de land- en tuinbouw zo succesvol heeft gemaakt in de afgelopen decennia op dit moment een uitdaging geworden. Een landbouwproductie die jarenlang voornamelijk gericht was op kostenverlaging en productieverhoging leidt tot druk op de leefomgeving. Dit is in Nederland ten koste gegaan van biodiversiteit, kwaliteit van drinkwater en de diversiteit van het landschap. De gevolgen van klimaatverandering, het broeikas effect, afname van biodiversiteit en een toename van extreem weer stellen de landbouwers voor grote opgaven.

Er is daarom een transitie in de landbouw nodig. In Nederland zijn boeren hier al mee aan de slag. De maatregelen die hiervoor nodig zijn, verschillen per sector, per gebied en per boer. In het NSP verbinden we de grote internationaal bindende afspraken voor onze leefomgeving, zoals het versterken van biodiversiteit en klimaat, aan de gebieden en de boeren die samen kunnen bijdragen aan de oplossingen.

Het nieuwe GLB richt zich op het ondersteunen van boeren die actief bijdragen aan de gewenste transitie in de landbouw. Ze gaat uit van de overtuiging dat agrariërs onderdeel zijn van de oplossingen voor de huidige problemen rondom biodiversiteit, water en klimaat. Een groot deel van ons land is boerenland. Als boeren beloofd worden voor hun inspanning en ondersteund worden in hun ontwikkelingen en investeringen, komen zij in de positie dat zij voor oplossingen kunnen zorgen. Dat kan door boeren te helpen op hun eigen bedrijf veranderingen door te voeren, maar juist ook door boeren in staat te stellen in hun gebied, in de keten of in hun deelsector gezamenlijk te werken aan oplossingen. Het nieuwe GLB belooft toekomstbestendig boeren.

Doelen

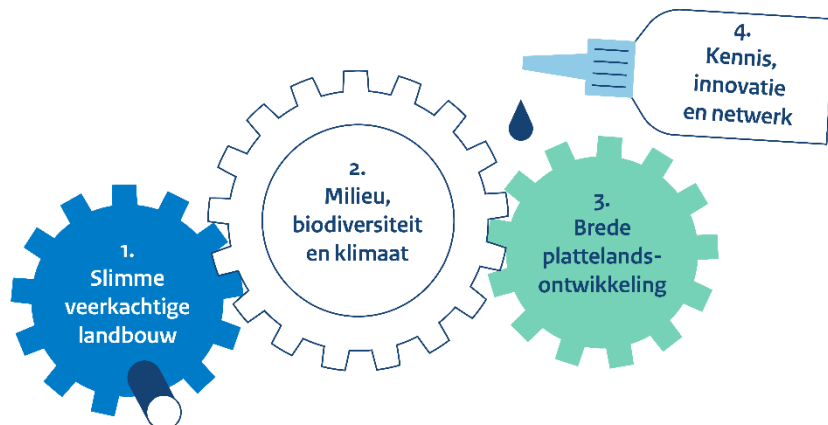
Het is van belang te weten tegen welke achtergrond het Nederlandse NSP is opgesteld. Europa wil met het GLB de volgende doelen bereiken:

- Landbouwers ondersteunen, de landbouwproductiviteit verbeteren en voor een stabiele voorziening van betaalbare levensmiddelen zorgen;
- De landbouwers van de Europese Unie een redelijk inkomen garanderen;
- Het klimaat beschermen en het duurzaam beheer van natuurlijke hulpbronnen bevorderen;
- Plattelandsgebieden en landschappen in de hele EU in stand houden;
- De plattelandseconomie levensvatbaar houden door de werkgelegenheid in de landbouw, agrovoedingsindustrie en aanverwante sectoren te stimuleren.

In de Europese strategische plan verordening, die het kader vormt van het NSP, zijn drie hoofddoelen en negen specifieke doelen voor het GLB vastgelegd. Dit zijn de contouren waarbinnen het Nederlandse NSP is vormgegeven.

- Slimme, veerkrachtige landbouw
- Milieu, biodiversiteit en klimaat
- Brede plattelandsontwikkeling

Daarnaast is kennis, innovatie en netwerkvorming het horizontale doel.

1. Slimme veerkrachtige landbouw

- a. Een leefbaar landbouwinkomen en voedselzekerheid
- b. Concurrentie vermogen
- c. Positie in de waardeketen

2. Milieu, biodiversiteit en klimaat

- d. Klimaatverandering en duurzame energie
- e. Efficiënt beheer van natuurlijke hulpbronnen zoals water, bodem en lucht
- f. Bescherming van de biodiversiteit

3. Brede plattelandsontwikkeling

- g. Jonge landbouwers
- h. Ontwikkeling in plattelandsgebieden
- i. Maatschappelijke verwachtingen inzake voedsel en gezondheid, onder meer wat betreft veilig, voedzaam en duurzaam voedsel, voedselverspilling en dierenwelzijn

Behoeftanalyse en SWOT

De Europese doelen zijn voor de Nederlandse situatie uitgewerkt in in totaal 31 behoeften. Veel van deze behoeften zijn met elkaar verweven en de interventies die we voorstellen, dragen bijna altijd tegelijk bij aan meerdere behoeften en specifieke doelen.

Op basis van de resultaten van de sterkte-zwakke analyse (SWOT), gelet op EU-standpunten en ondersteund door onderzoek is de conclusie, dat van alle GLB-doelen in Nederland de grootste uitdagingen liggen op het gebied van biodiversiteit (reductie stikstofemissies, herstel watersysteem, diversiteit landschap), klimaat (verminderen effecten extreme weersomstandigheden door water-, bodem- en teeltmanagement, reductie uitstoot broeikasgassen) en waterkwaliteit (nutriënten en gewasbeschermingsmiddelen). Inzet op innovatie en op het ontwikkelen van kennis over deze aandachtsgebieden is hard nodig om deze omslag te kunnen maken.

Terwijl de noodzaak tot verduurzaming urgent is, behoren voedselzekerheid en een eerlijk landbouwincome – zowel in 1962 als vandaag – tot de hoofddoelen van het GLB. Ondanks het belang van de voedselproductie, is het inkomen van boeren ongeveer 40% lager dan andere sectoren. Daarnaast is de landbouw sterker afhankelijk van weer en klimaat dan andere sectoren.

Biologische landbouw

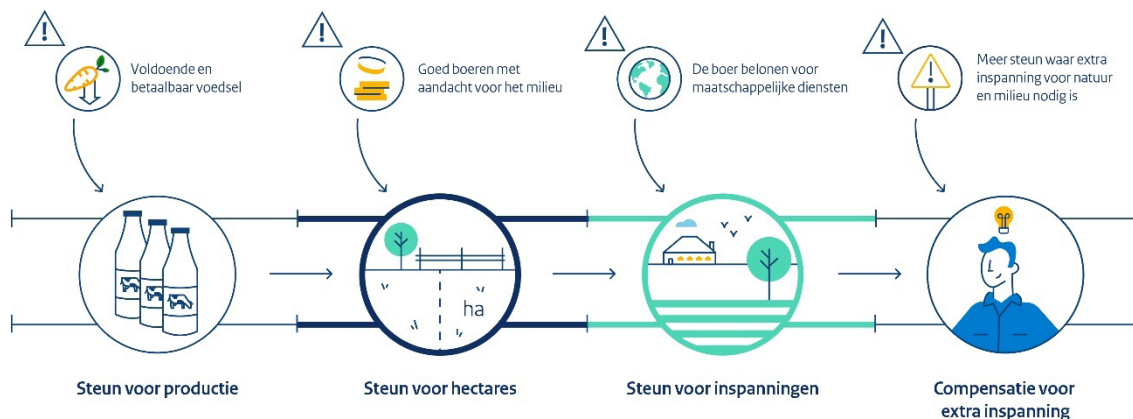
Voor de biologische landbouw is er een aanvullende SWOT-analyse uitgevoerd specifiek gericht op biologische landbouw. Biologische landbouw, wettelijk geborgd in een EU-keurmerk (SKAL), geldt als een van de vormen van duurzame landbouw. Gezien de ontwikkelingen rondom de Boer-tot-Bord strategie en de wens van de Tweede Kamer om hier specifiek aandacht aan te geven, is specifiek gekeken naar hoe de biologische sector het best door het NSP-GLB ondersteund kan worden. Deze analyse kent een andere opbouw en is daarom niet meegenomen in de start van elk hoofdstuk over de interventie-strategie. De aanbevelingen met betrekking tot de conditionaliteiten, eco-regeling en samenwerking zijn overgenomen.

Het GLB richt zich op uitdagingen van deze tijd

Oorspronkelijk zette het GLB in op het steunen van inkomens. Eerst via productie, later via hectares. Nu staan we voor een nieuwe verschuiving. Er komt meer nadruk op het steunen van maatschappelijke diensten en inspanningen. Inspanningen die zich richten op het verhogen van de biodiversiteit en het verbeteren van waterkwaliteit, klimaat en leef-omgeving. Boeren kunnen daaraan een grote bijdrage leveren. Daarnaast is er extra steun voor boeren en gebieden waar meer gevraagd wordt. Kennis en innovatie kunnen bijdragen aan het faciliteren van die ontwikkeling. Van belang is ook de inzet op sectorale samenwerking en inzet op de markt- en ketenpositie. Door het GLB zo in te zetten, draagt het er aan bij dat we ook in de toekomst een landbouwsector hebben die toonaangevend en gezond is, zich heeft weten aan te passen aan de omstandigheden en de veranderende marktvaart. En daarmee toekomstbestendig is.

Nieuwe perspectieven op het GLB door de jaren heen

Strategische inzet van middelen

Boeren willen zich graag inzetten voor maatschappelijke diensten, maar dat zorgt voor dilemma's. Hij of zij moet namelijk tegelijkertijd zo efficiënt mogelijk produceren om rendabel te zijn. Het GLB is een geschikt instrument om boeren hierbij te steunen. Het kan rekenen op de steun uit de maatschappij én zorgt voor een langjarig perspectief.

Echter, het GLB kan het niet alleen. Er is bredere inzet en wetgeving noodzakelijk om de doelen te halen. Dit betekent dat maximale synergie nodig is tussen het GLB en andere nationale inzet.

De inzet van GLB-middelen ziet er als volgt uit:

- Het nieuwe GLB ondersteunt boeren door hun publieke diensten aan klimaat en leefomgeving te belonen met subsidies voor maatschappelijke diensten. Dit gebeurt voornamelijk in de nieuwe eco-regeling en via het agrarisch natuur- en landschapsbeheer. Via de eco-regeling kan een boer heel concreet uit een lijst van circa 25 eco-activiteiten kiezen wat bij zijn bedrijfsvoering en interesses past én bij de genoemde doelstellingen. Hoe meer een boer zich wil inspannen, hoe hoger de vergoeding.
- Het nieuwe GLB ondersteunt boeren en andere partijen op het platteland of in de sector om hun landbouwproducten en de keten te vernieuwen om daarmee extra waarde te creëren. Bijvoorbeeld door projectsubsidies voor innovatie, experimenten en duurzame investeringen. Met deze extra waarde kunnen de kosten voor duurzaamheidsinvesteringen meer uit de markt gehaald worden. De landbouw wordt hiermee op termijn minder afhankelijk van publieke middelen om te kunnen verduurzamen.
- Het nieuwe GLB biedt mogelijkheden voor boeren en adviseurs om kennis te ontwikkelen en uit te wisselen, bijvoorbeeld door onafhankelijke adviseurs beschikbaar te stellen.
- Het nieuwe GLB ondersteunt de gebiedsgerichte aanpak, want ieder gebied heeft zijn eigen uitdagingen en in sommige gebieden wordt van boeren méér gevraagd.
- Het nieuwe GLB gaat door met GLB-pilots en experimenten om daarmee het GLB zelf ook toekomstbestendiger te maken.

Groenblauwe architectuur

In al deze middelen speelt de inzet op de groenblauwe architectuur (GBA) een hoofdrol. Met een betere 'dooradering' in het landschap stimuleren we immers de benoemde doelen op het gebied van natuur en milieu. De GBA steunt op de pilaren van de eerste pijler. Met de basispremie en de conditionaliteiten (de voorwaarden voor grondgebonden steun uit eerste en tweede pijler), waaraan het gros van de agrariërs deelneemt, wordt in brede zin een verbetering van de leefomgeving, biodiversiteit en klimaatopgave en waterkwaliteit gerealiseerd. Via de eco-regeling kan iedere agrarische ondernemer extra inspanningen leveren ten bate van die drie doelen en geven we vorm aan het idee dat we boeren naast hun inkomsten uit de markt, ook belonen voor het beheren van het landschap en het verbeteren van het milieu. De tweede pijlerinterventies, zoals het (meerjarige) Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb) en samenwerkingsprojecten zijn daaraan ondersteunend. Maatregelen kunnen voor meerdere jaren worden afgesproken en (bijvoorbeeld via de collectieven) in een gebiedsgerichte aanpak gericht ingezet worden op de meest urgente uitdagingen. Maar ook andere interventies als investeringen, sectorale programma's, kennis en innovatie dragen hier direct of indirect aan bij.

Gebieden prioriteit geven

In bepaalde gebieden in Nederland zijn de uitdagingen extra groot. Het verhogen van de grondwaterstand in veenweidegebieden draagt fors bij aan de klimaatdoelstellingen. Via het GLB zetten we in op steun voor bedrijven in deze gebieden. Er komen subsidies voor het maken van integrale gebiedsplannen, innovaties en voor de gebiedsprocessen waarbij de grondwaterstand wordt verhoogd en de bedrijven gaan extensiveren. Hetzelfde geldt voor boerderijen dicht bij Natura 2000 gebieden, die stikstof uitstoten nabij kwetsbare natuur. Wetgeving vraagt van boeren om de bedrijfsvoering aan te passen, het GLB wil de toekomstbestendige ontwikkeling van deze agrariërs ondersteunen. We zetten met het GLB sterk in op maatregelen die het niveau van het boerenerf overstijgen. Boeren worden gestimuleerd om in hun omgeving samen te werken aan oplossingen voor problemen die in hun gebied spelen. Dat wordt ondersteund door de eco-regeling te richten naar gebieden, meer te investeren in het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer en andere samenwerkingsinstrumenten.

Dit is, naast de verschuiving naar doelgerichte betalingen, een belangrijke omslag in het GLB.

Markt- en ketenpositie

Om duurzaam te kunnen produceren voor een eerlijke prijs, is het nodig dat de ondernemers beschikken over actuele kennis en vaardigheden. Het kan daarbij gaan om kennis over milieuvriendelijke beheers- of productietechnieken, zoals maar ook om kennis van consumentengedrag, marketing, onderhandelen, databeheer- en eigendom, vastleggen van intellectueel eigendom, nieuwe mogelijkheden in de wetgeving op het gebied van mededinging, aanbesteden of energielevering of handelsvoorwaarden. Met de kennisregelingen helpen we de ondernemers om ook bij deze aspecten van de bedrijfsvoering zelf aan het stuur te staan. Met de niet-grondgebonden onderdelen van de nieuwe samenwerkingsregeling stellen we de ondernemers in de gelegenheid om de krachten te bundelen en de kennis te vertalen in activiteiten die hun positie ten opzichte van toeleveranciers en afnemers verbeteren. Met de maatregelen voor productieve en non-productieve investeringen helpen we de ondernemers om sneller tot het gewenste productie- en verdienmodel te komen.

Inkomenssteun

De genoemde verschuiving zorgt ervoor dat we ook ten aanzien van de financiën balans moeten zoeken. Minimaal 25% van het eerste pijlerbudget zal besteed worden aan de eco-regeling. Daarnaast vindt een stapsgewijs groeiende overheveling plaats van de eerste naar de tweede pijler. Dat betekent dat de basisinkomenssteun voor agrariërs merkbaar zal afnemen.

Toekomstbestendig boeren, naar een veerkrachtig platteland

Het nieuwe GLB van 2023 tot 2027

Wat willen we bereiken?

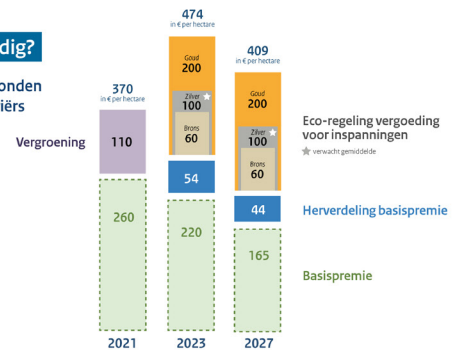

Hoe gaan we dat doen?

1. Subsidies voor maatschappelijke diensten
2. Nieuwe verdienmodellen
3. Samenwerken in gebieden
4. Blijven leren

Wat is daar voor nodig?

Gevolgen grondgebonden subsidies voor agrariërs

Het GLB budget 2023-2027 is €4,7 miljard in totaal

Tegelijk moet het belang van de basisinkomenssteun niet worden onderschat. De ontwikkeling van een duurzaam verdienmodel voor Nederlandse landbouwers vergt tijd en inspanning. Voor veel van de ondernemers is de basisinkomenssteun een belangrijk onderdeel van hun inkomen. Dit zal zo blijven, zolang er in Nederland (en in internationale context) naast het GLB onvoldoende verdienmodellen zijn die landbouwers een garantie geven op een langjarig redelijk inkomen. Bovendien maakt een gegarandeerd inkomensbestanddeel bedrijven minder kwetsbaar voor de gevolgen van het optreden van risicogebeurtenissen, zoals extreem weer, en de gevolgen van deze gebeurtenissen voor hun opbrengsten en de prijzen voor landbouwproducten.

Het uitgangspunt voor de generieke voorwaarden die gesteld worden aan het uitkeren van grondgebonden subsidies (conditionaliteiten, ook wel Goede Landbouw en Milieu Conditionaliteit), is geweest om dicht bij de Europese baseline te blijven, zodat meedoen aan het GLB lonend blijft voor boeren. Dan blijft er ruimte over om vergoedingen te verlenen voor boeren die daarboven extra stappen zetten, passend bij het bedrijf en de omgeving van het bedrijf. Dat gaan we met subsidies voor eco-activiteiten en het agrarisch natuurbeheer doen, waarvoor meer budget komt. Tegelijk werken we via de plattelandsmiddelen aan een betere markt- en ketenpositie, die weer moet leiden tot betere prijzen.

Consistentie met 7^e NAP

Ook is consistentie met het 7^e Nitraat Actieprogramma (7^e NAP) nagestreefd. Naast het feit dat de Nitraatrichtlijn zelf onderdeel is van de conditionaliteit, speelt dat vooral bij de Goede Landbouw en Milieu Conditionaliteit (GLMC) over de bufferstroken (GLMC4) en over gewasrotatie (GLMC7). Dat levert tevens een bijdrage aan Europese en nationale doelen op het gebied van gewasbeschermingsmiddelen. Voor de GLMC's over 'veenweiden' en 'een minimum percentage niet-productief areaal' is aansluiting gezocht bij de Nederlandse inzet op de klimaatopgave in veenweiden en de wens om aanleg en onderhoud van landschapselementen te stimuleren.

Door dicht bij de minimale eisen van Europa te blijven en aansluiting te zoeken bij andere wetgeving, blijft het voor veel boeren mogelijk om mee te doen. We onderkennen de impact van de verhoogde conditionaliteit voor boeren. Verhoogde conditionaliteit betekent extra voorwaarden en kosten ten opzichte van de huidige GLB-periode. Tegelijk is er minder budget voor directe inkomenssteun. De inzet op eco-activiteiten vraagt van boeren daarnaast een omslag in denken en handelen.

Financiën

Een focus op de groenblauwe architectuur en op innovatie, investeringen en kennis vraagt om extra inzet. De urgente opgaven op het gebied van onder andere klimaat, stikstof en biodiversiteit vragen om gebiedsgericht maatwerk via met name de tweede pijler interventies. Om aan deze nieuwe behoeften invulling te kunnen geven, worden middelen overgeheveld van de eerste pijler (het garantiefonds) naar de tweede pijler (het plattelandsfonds). Het plattelandsfonds (ELFPO) voor 2023 is opgehoogd naar 15% vanuit de eerste pijler. Dat wordt stapsgewijs opgehoogd naar 30% in 2027.

Er wordt in 2023 25% van het na overheveling resterende eerste pijlerbudget gereserveerd voor de eco-regeling. Het beschikbare bedrag wordt in de gehele GLB-periode minimaal op dit niveau gehouden. Omdat het percentage na overheveling wordt berekend, betekent dit dat het percentage na overheveling met gelijke stappen oploopt tot ongeveer 30% (na overheveling) in 2027. Er wordt ten opzichte van de vorige GLB-periode meer ingezet op ANLb, kennis en innovatie, samenwerking en investeringen. De inzet op jonge landbouwers en LEADER is ten minste conform de oormerking en minima uit de strategische plan verordening van de Europese Commissie.

2 Interventiestrategie

Het GLB kent 9 doelen, plus het horizontale doel kennis & innovatie. In dit hoofdstuk wordt per doel de interventiestrategie beschreven. In de interventiestrategie wordt beschreven hoe we, op basis van de Nederlandse omstandigheden en behoeften, de GLB-instrumenten worden ingezet om de GLB-doelstellingen te halen. We benoemen de SWOT-analyse die is gemaakt, de behoeften die daaruit voortkomen en de interventies die hiervoor worden ingezet. Ook wordt benoemd hoe de doelstelling wordt gemonitord.

Doel A: Leefbaar landbouwinkomen en voedselzekerheid

Bieden van steun met het oog op een leefbaar bedrijfsinkomen en veerkracht van de landbouwsector in de hele Unie ten behoeve van een grotere voedselzekerheid voor de lange termijn, van een meer diverse landbouw, en van een economisch duurzame landbouwproductie in de Unie.

Samenvatting SWOT

Sterktes

- Productieomstandigheden, infrastructuur
- Opleidingsniveau, kennisnetwerk
- Innovatief vermogen
- Veerkracht
- Hoge productiviteit per hectare en per dier
- Sterke vermogenspositie maakt bedrijven weerbaar
- Gezinsbedrijf dominant
- Hoge aandeel berekende kosten vergroot weerbaarheid

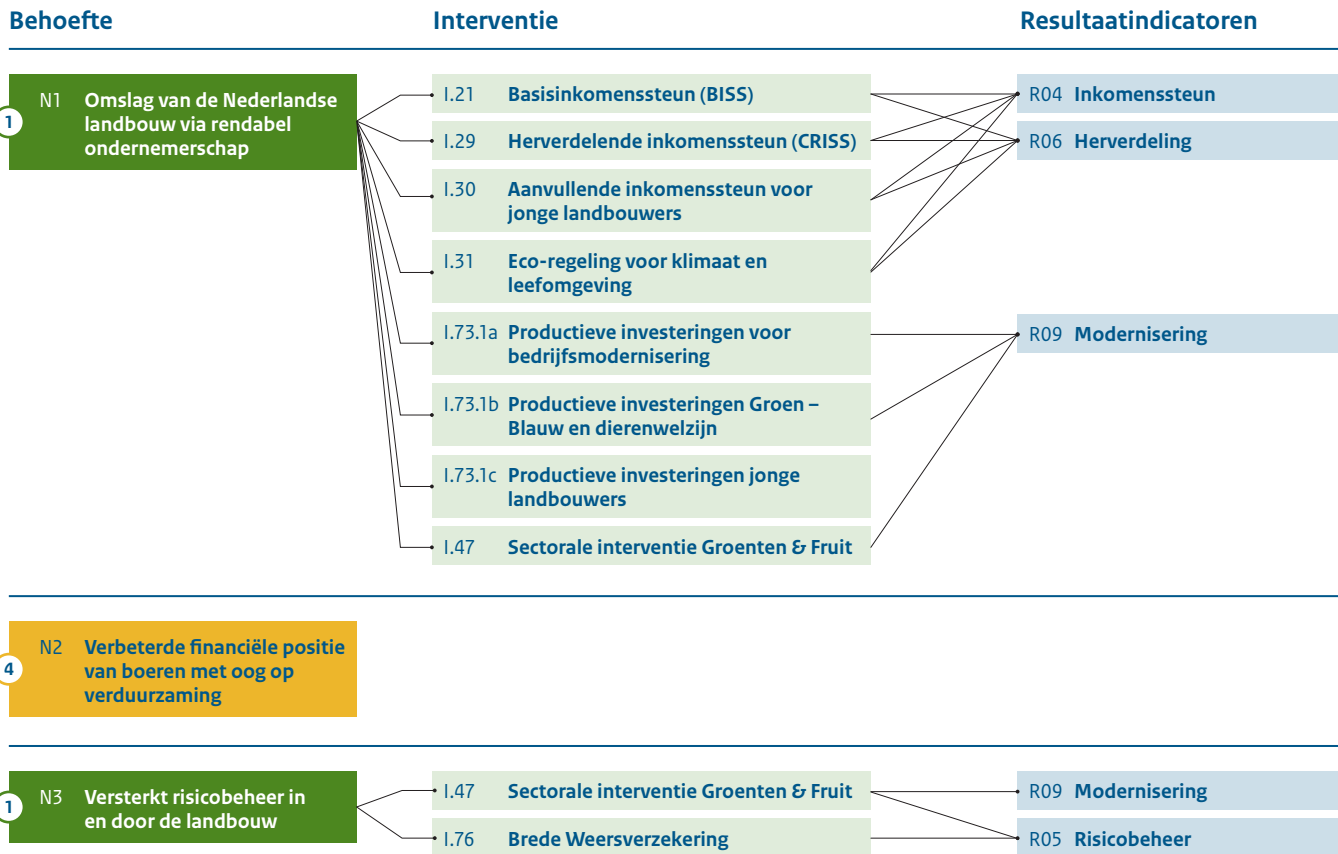
Zwakten

- Hoge kostprijs als gevolg van dure grond en arbeid
- Inkomens landbouw lager ten opzichte van vergelijkbaar werk buiten de landbouw
- Merendeel van de huidige bedrijven in de land- en tuinbouw is te klein om een marktconforme beloning voor de inzet van eigen arbeid en kapitaal te realiseren
- Onderhandelingspositie in de keten zwak
- Werken buiten de landbouw is financieel aantrekkelijker
- Sterke vermogenspositie bemoeilijkt bedrijfsovernames
- Rendement op eigen vermogen en arbeid lager dan in sectoren buiten de landbouw

Om ook op termijn voedselzekerheid te kunnen garanderen is een goed functionerende landbouwsector nodig. De landbouwsector zal in Nederland alleen in stand blijven als een voldoende grote groep landbouwers perspectief ziet en heeft. Voor dat perspectief is het niet alleen van belang dat het landbouwbedrijf inkomen genereert om in het levensonderhoud te voorzien, maar moeten er ook voldoende middelen beschikbaar zijn om te kunnen investeren en vernieuwen.

Een stabiel deel van het inkomen speelt daarbij een belangrijke rol, evenals het voorkomen van grote schade bij calamiteiten en het hebben van een vangnet voor calamiteiten die desondanks optreden. Kennis en innovatie is zowel voor de vernieuwing van landbouwbedrijven als voor het voorkomen van schade bij calamiteiten van groot belang.

SO1 Leefbaar landbouwinkomen en voedselzekerheid

- Aangepakt in NSP
- Niet aangepakt in NSP

Een verbeterde financiële positie is van belang voor de verduurzaming, in Nederland bestaat een breed scala aan financieringsinstrumenten. Gekozen is om de GLB-steun te geven in de vorm van subsidie.

Zoals beschreven in de SWOT waren er in 2020 in Nederland ruim 51.000 land- en tuinbouw-bedrijven, waarbij de omvang van de bedrijven sterk wisselt (35% zeer klein, 10% zeer groot) – waarbij het verschil in bedrijfsomvang in Nederland echter kleiner is dan gemiddeld in de EU – en de toegevoegde waarde per bedrijf eveneens (10% grootste bedrijven levert 55% van totale toegevoegde waarde). Het merendeel van de bedrijven is te klein om een marktconforme beloning voor arbeid en kapitaal uit het bedrijf te kunnen halen. Gelet op de bevindingen in de SWOT zijn belangrijke onderdelen van het lange termijn perspectief dat nodig is om een agrarisch bedrijf voort te zetten of over te nemen:

- een redelijk gemiddeld *bedrijfsinkomen* dat met een bedrijf gegenereerd kan worden,
- een redelijk *rendement dat op het vermogen* dat in het bedrijf geïnvesteerd is verkregen kan worden
- de *veerkracht* van het bedrijf om bijvoorbeeld tegenvallende bedrijfsresultaten in enig jaar of meerdere jaren achtereen op te kunnen vangen
- de ontwikkelingen op de *afzetmarkt* (onder andere beïnvloed door het de mate waarin het speelveld gelijk is).

In de primaire sector is sprake van een laag rendement op eigen arbeid. Uit de SWOT komt naar voren dat de ontwikkeling van het landbouwinkomen in Nederland structureel achterblijft bij de algemene inkomensontwikkeling en dat boereninkomens in grote delen van de landbouw onder druk staan. Jaarlijks moet ten minste 20% (en de afgelopen jaren zelfs vaak meer dan 30%) van de huishoudens in de land- en tuinbouw rondkomen van een inkomen onder de (door Nederland vastgestelde) lage inkomensgrens, waarbij de inkomens overigens sterk kunnen wisselen per sector. De bestaande directe inkomensondersteuning (ELGF-directe betalingen) draagt aanzienlijk bij aan het gemiddelde inkomen uit het bedrijf (gemiddeld 28%, met uitschieters tot 57%) en zorgt voor een stabiel deel van het inkomen. Het hebben van een stabiel onderdeel van het inkomen maakt bedrijven weerbaarder/minder kwetsbaar en maakt het makkelijker om financiering – bijvoorbeeld voor investeringen – te verkrijgen. Behoud van een ‘zeker’ deel van het inkomen is dan ook van belang. Dit kan ook door middel van (structurele) steun voor publieke diensten (eco-regeling). Andere mogelijkheden voor het verbeteren van inkomens in de landbouw in den brede zijn het vergroten van de toegevoegde waarde op landbouwbedrijven (via productoptimalisatie) en/of het vergroten van het aandeel voor landbedrijven van opbrengsten in de productieketen (met daarbij tegengaan van oneerlijke handelspraktijken) en/of het ontwikkelen van niet-landbouwactiviteiten op het bedrijf. Ook subsidies op productieve investeringen dragen hieraan bij.

Er is behoefte aan rendabel ondernemerschap, een goede financiële positie, goed risico-beheer en kennis en innovatie om te helpen verduurzamen, met oog voor het verdienvermogen. Behoeften waarop deze interventies inspelen betreffen het realiseren van een leefbaar en deels stabiel inkomen in de landbouwsector, om op deze wijze de veerkracht van de sector te ondersteunen en voedselzekerheid te garanderen.

Het belangrijkste instrument dat hiervoor wordt ingezet, is de basisinkomenssteun (BISS), die weliswaar in de NSP periode jaarlijks wordt verlaagd. Voor veel Nederlandse landbouwers is de basisinkomenssteun nog altijd een belangrijk onderdeel van hun inkomen, te meer om bij te kunnen dragen aan investeringen in verduurzaming van het bedrijf. Met een geleidelijke jaarlijkse afname van de hoogte van de basisinkomenssteun willen we de afhankelijkheid van directe inkomenssteun in de agrarische sector geleidelijk verkleinen. In de plaats daarvan willen we het budget inzetten op meer doelgerichte betalingen. Vandaar de hoge inzet op de eco-regeling en de stapsgewijze stijgende overheveling van het ELGF naar het ELFPO.

Omdat kleinere landbouwbedrijven extra kwetsbaar zijn, terwijl de kosten voor de transitie naar een verduurzaming van het bedrijfsmodel extra zwaar drukken op het jaarinkomen, wordt 10% van de directe betalingen herverdeeld, van grote naar kleinere bedrijven. Het aantal zeer grote agrarische bedrijven in Nederland is beperkt. Nederland kiest er daarom voor niet meer dan de verplichte 10% van het budget in te zetten voor de herverdeling.

Naast de inkomensondersteuning is het voor het verdienvermogen, de weerbaarheid en de mogelijkheid om de omslag naar kringlooplandbouw te maken van belang dat boeren kunnen investeren. De weg naar kringlooplandbouw en een versterkt verdienvermogen zal alleen slagen als de boer de nodige investeringen kan opbrengen en terugverdienen. Met investeringen op het gebied van digitalisering, precisielandbouw, robotisering, klimaatverandering (klimaatadaptatie) en vermindering van de uitstoot van broeikasgassen (klimaatmitigatie), verhoging van de biodiversiteit, bodembeheer, koolstofvastlegging en verhoging van dierenwelzijn kan hiermee op een verantwoorde wijze invulling worden gegeven. Dit geldt ook voor de ondersteuning van innovaties, hiermee kunnen nieuwe verdienmodellen worden ontwikkeld welke bijdragen aan een rendabele landbouw. Verspreiding van kennis en innovaties is hiervoor nodig, agrariërs worden hierbij ondersteund met maatregelen met de interventie Kennis en informatie. Verder kent het NSP interventies die bijdragen aan klimaatmitigatie en -adaptatie, en andere interventies die bijdragen aan weerbaarheid.

Om weerbaar en veerkrachtig te zijn tegen de rest-risico's wordt ook het risicomanagement-instrument de brede weersverzekering ingezet. Nederland heeft de brede weersverzekering ontwikkeld met de sector en verzekeraars.

Bij de sectorale interventie groenten en fruit maken de begunstigden operationale programma's. Deze programma's moeten in lijn zijn met elf doelstellingen die zijn opgesteld. Deze richten zich op het versterken van de veerkracht van de sector, zoals concentratie van het aanbod, onderzoek & ontwikkeling en milieu- en klimaatmaatregelen. Hiervoor zijn een groot aantal interventietypen opengesteld.

Doel B: Concurrentievermogen

Het vergroten van de marktgerichtheid en het concurrentievermogen van landbouwbedrijven voor zowel de korte als de langer termijn, onder meer door beter te focussen op onderzoek, technologie en digitalisering.

Sterktes

- Goede uitgangspositie logistiek, infrastructuur, organisatie sectoren
- Handelspositie omvangrijk, zowel in goederen als in kennis
- Sterke groei R&D agribusiness, toename innovatief vermogen
- Duurzame investeringen op koers
- Beleid topsectoren
- Innovaties in technieken, producten, processen
- Organisatievermogen, samenwerking en innovatiekracht sector

Zwaktes

- Grootschaligheid en intensiteit productie
- Wet van de remmende voorsprong: toenemende druk afgelopen jaren op concurrentiepositie voor meerdere sectoren
- Hoge wet- en regelgevingsdruk, deels bovenwettelijk, met nauwelijks verwaarding van de extra kosten
- Hoge grondprijzen, die mede leiden tot kostprijsverhoging bij extensivering
- Hoge financieringslasten beperken ontwikkelingsmogelijkheden (met name middengroep)

Kansen

- Toenemende vraag maatschappij naar duurzame(re) producten
- Instituties in en om de landbouw meer aandacht voor andere vormen van landbouw dan de klassieke op kostprijsverlaging gerichte modellen
- Vraag naar bedrijfssystemen met minder externe effecten (kringlopen)
- Stimuleren natuurinclusieve landbouw, zoals Green Deal
- Natuur inclusieve landbouw
- Digitalisering/Internet of Things: meer gegevensstromen/transparantie, mogelijkheden precisie- en kringlooplandbouw, grondgebruik, mogelijkheden tot vernieuwing productie- en verdienmodel

Bedreigingen

- Maatschappelijk draagvlak voor de huidige productiemethoden neemt af
- Veel discussie over volhoudbaarheid huidige dominante landbouwmodel
- Bereidheid consumenten te betalen voor een duurzame plus vooralsnog beperkt
- Import van goedkopere grondstoffen
- Onvoldoende positieve prikkels vanuit keten voor digitalisering
- Verdere druk op concurrentiepositie door de landbouwontwikkeling in veel landen

S02 Concurrentievermogen

3 N6 Productie(methoden) en afzet gericht op marktniches

- Aangepakt in NSP
- (Ook) aangepakt met Kennis en Innovatie

De Nederlandse agrarische sector kan over het algemeen goed concurreren op de wereldmarkt. De uitdagingen van de nabije toekomst vragen echter wel om verandering. Onder andere duurzaamheid, kringlooplandbouw, circulaire landbouw en afnemende internationale handel vragen om een meer marktgerichte productie die sneller kan schakelen bij veranderende marktomstandigheden. Het inspelen op marktniches is een kans voor ondernemers om meerwaarde te creëren. Het richten op marktniches stelt de ondernemer in staat om zich te onderscheiden en in te spelen op de maatschappelijke vraag naar een landbouw met minder externe effecten en naar producten die zich onderscheiden op kwaliteit en/of dierenwelzijn. Dit vergroot het concurrentievermogen.

Een concreet voorbeeld van een regeling die hiertoe bijdraagt is de Subsidiemodule agrarische bedrijfsadviesing en educatie (SABE). Via deze regeling kunnen agrarische ondernemers subsidie ontvangen voor het inschakelen van onafhankelijke en deskundige bedrijfsadviseurs en bedrijfscoaches. Van deze adviseurs en coaches kunnen agrarische ondernemers leren over duurzame landbouw of omschakeling naar biologische, extensieve, natuur-inclusieve of kringlooplandbouw. Dit kan agrarische ondernemers in staat stellen om wetenschappelijke kennis en nieuwe inzichten uit de praktijk toe te passen en hiermee nieuwe verdienmodellen te ontwikkelen.

Via steun voor extra milieuvriendelijke landbouwpraktijk, zoals biologische landbouw, kan hieraan een extra stimulans worden gegeven. Het is van belang dat producten die op die manier zijn geproduceerd, duidelijk herkenbaar zijn voor de consument. Een voorbeeld is het SKAL biologisch keurmerk, waardoor de consument weet welke duurzame productie-methode is gebruikt en bereid is daar naar waarde voor te betalen. Het GLB-instrument van afzetbevordering via bijvoorbeeld producentenorganisaties kan hieraan ook een bijdrage leveren. Investerings die noodzakelijk zijn om aan het kwaliteitskeurmerk deel te kunnen nemen, kunnen in aanmerking komen voor steun.

Kennisontwikkeling en -verspreiding, samenwerking en investeringen dragen bij aan een innovatieve landbouwsector en weerbare bedrijven, waarmee het verdienvermogen in de toekomst versterkt wordt. Kennis en informatie zijn nodig om specifieke markten te identificeren, daarop in te kunnen spelen, het productieproces daarop aan te passen en noodzakelijk om stappen in te kunnen zetten. Omdat voor de ontwikkeling en eerste uitrol van nieuwe marktconcepten vaak investeringen nodig zijn die vaak pas op langere termijn terugverdiend kunnen worden, is het van belang dat het NSP hierbij ingezet kan worden.

Daarnaast wil Nederland innovatie op landbouwbedrijven en van landbouwproducten stimuleren. Ook de verwerking van de productie gericht op het vergroten van het verdienvermogen van de landbouw kan daar onderdeel van zijn. Samenwerking tussen primaire producenten, maar ook samenwerking tussen primaire producenten en actoren verderop in de keten, gericht op innovaties in relatie tot landbouwproductie en landbouwproducten, kan bijdragen aan een beter en duurzaam verdienvermogen.

Landbouwbedrijven die optimaal en duurzaam willen produceren om zo op de lange termijn rendabel en solvabel te zijn, zullen periodiek hun gebouwen en uitrusting moeten vernieuwen en aanpassen. Op deze manier kan optimaal gebruik worden gemaakt van innovaties en kan hun bedrijf zich ontwikkelen in een richting die past bij veranderende maatschappelijke wensen en eisen (license to produce).

Met investeringen op het gebied van onder andere digitalisering, precisielandbouw, robotisering, klimaatverandering (klimaatadaptatie) en vermindering van de uitstoot van broeikasgassen (klimaatmitigatie), het opwekken van energie, energiebesparing, agroforestry (inclusief voedselbossen), verhoging van de biodiversiteit, bodembeheer, koolstofvastlegging en verhoging van dierenwelzijn (waar diergezondheid deel van uitmaakt) kan hiermee op een verantwoorde wijze invulling worden gegeven. Jonge landbouwers ontvangen een extra subsidie bij het doen van bovengenoemde investeringen.

Met de sectorale interventie Groente & Fruit wordt flink bijgedragen aan dit doel met maar liefst zes sectorale doelstellingen: productieplanning, concentratie van het aanbod, onderzoek & ontwikkeling, verhoging van de handelswaarde van de producten, afzetbevordering en marketing en crisispreventie en risicobeheer. Hiervoor heeft Nederland een groot aantal interventietypen opgesteld.

Doel C: Positie in de waardeketen

Het verbeteren van de positie van de landbouwers in de waardeketen.

Sterktes

- Hoog kennis en opleidingsniveau landbouwers
- Uitgebreid kennisnetwerk dat kan bijdragen
- Goed ondernemerschap
- Innovatiekracht
- Samenwerking in de vorm van coöperaties, belangenbehartiging
- Dicht bij de afzetmarkt – kleine afstand stad/land
- Logistiek goed op orde
- Opkomst korte ketens
- Groei multifunctionele landbouw, met Boer-burger contact

Zwaktes

- Matige onderhandelingspositie in de keten, beperkte organisatie van marktmacht
- Beperkt aandeel in consumenteneuro
- Er is import van producten van andere kwaliteit, moeilijk mee te concurreren op prijs

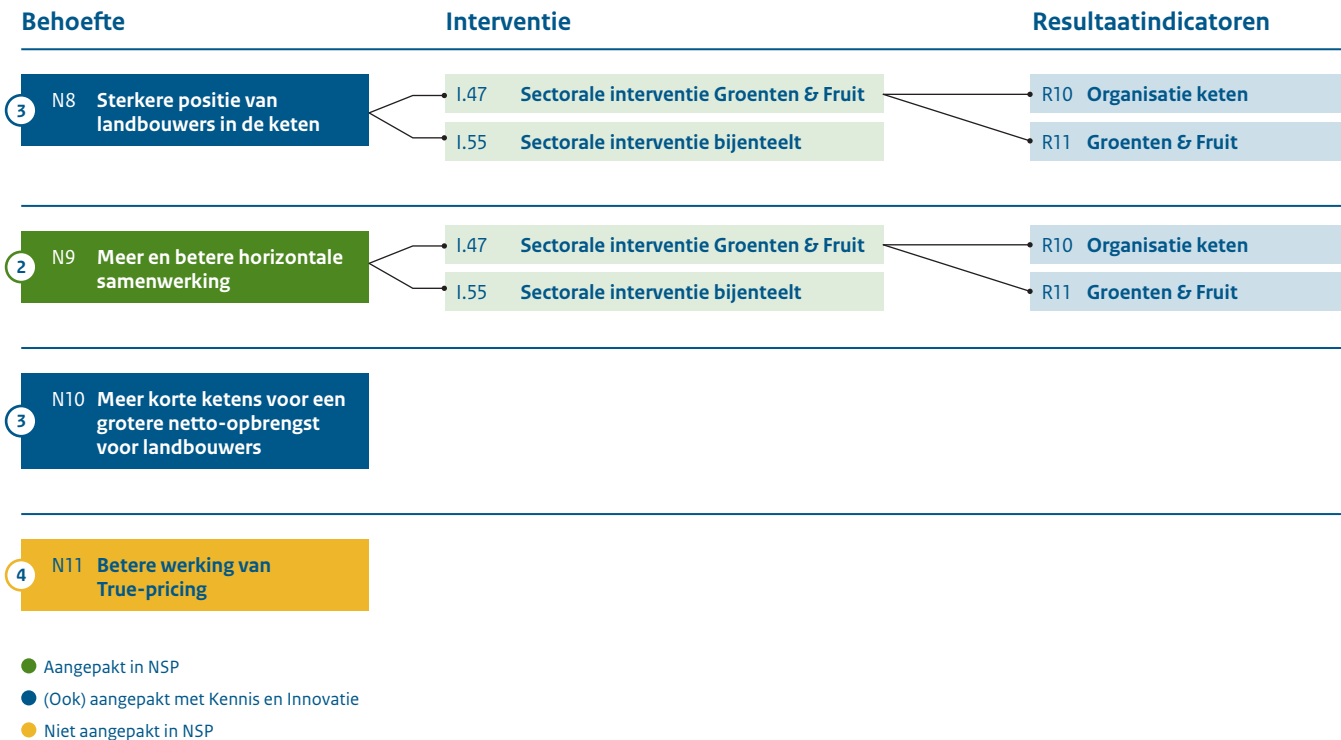
Kansen

- Ondersteuning korte ketens en regionale voedselvoorziening vanuit beleid (nationaal en provinciaal)
- Platform Multifunctionele Landbouw
- Versterking band boer-burger via nieuwe bedrijfsvormen/verdienmodellen
- Belangstelling voor kwaliteitsproducten stijgt
- Belonen van duurzaamheidsprestaties door verwerkers en consument
- Met producentenorganisaties rol in de keten versterken
- Social media (verbinding stad-land, korte ketens)
- Digitalisering biedt ondernemerschap kansen (in korte ketens; door direct contact met de consument)
- Europese wetgeving oneerlijke handelspraktijken landbouw- en voedselvoorzieningsketen versterkt positie ondernemer in de keten

Bedreigingen

- Groei van korte ketens/niches kan leiden tot een druk op de prijs
- In dunner bevolkte gebieden minder perspectief voor korte ketens
- Wet- en regelgeving kan kleine vernieuwende ondernemers dwarsbomen
- Handelsverdragen met landen met minder regels/wetgeving kunnen leiden tot ongelijk speelveld

S03 Positie in waardeketen

Eén van de specifieke doelen van het GLB die de laatste jaren volop in de belangstelling staat in het Europese en nationale debat is het ‘verbeteren van de positie van de landbouwers in de waardeketen’. Primaire producenten nemen over het algemeen een zwakke positie in de keten in. Om die positie te versterken geldt samenwerking tussen primaire producenten en in de keten als belangrijkste middel. Het GLB (de GMO-verordening) voorziet daarom voor (horizontale en verticale) samenwerkingsverbanden van boeren in een aantal uitzonderingen op de reguliere mededingingsregels. Die uitzonderingen zijn bij uitstek van toepassing op erkende producentenorganisaties. Erkende producentenorganisaties mogen zelfs prijsafspraken maken over de producten van hun leden voor zover die door de producentenorganisaties worden afgezet. Door samenwerking in producentenorganisaties kunnen boeren dus hun onderhandelingspositie versterken maar ook hun transactiekosten verbeteren.

Daarnaast kunnen producentenorganisaties boeren helpen hun afzetmogelijkheden te verbeteren door gezamenlijk in te zetten op meer marktgerichte productie (specifiek doel b) en beter in te spelen op maatschappelijke verwachtingen inzake (duurzaam) voedsel en gezondheid (specifiek doel i) maar ook bij verduurzaming van de productie door gezamenlijk in te zetten op bijvoorbeeld een efficiënter beheer van natuurlijke hulpbronnen (specifiek doel e) en risicobeheer (specifiek doel a).

Lidstaten hebben verschillende mogelijkheden om steun te verlenen aan producentenorganisaties:

1. In het kader van de interventie 'samenwerking' onder de tweede pijler kan steun worden verleend voor de oprichting en verdere ontwikkeling van producentenorganisaties maar ook voor diverse activiteiten van producentenorganisaties;
2. In het kader van de sectorale interventies onder de eerste pijler kan steun aan producentenorganisaties worden verleend voor het uitvoeren van operationele programma's bestaande uit acties die aan de GLB-doelen bijdragen.

Samenwerking in producentenorganisaties helpt producenten hun positie in de keten te verbeteren. Buiten de groenten- en fruitsector is het potentieel van de producentenorganisatie echter nog niet volledig ontwikkeld. Nederland zal daarom een sectoraal programma Groente en Fruit indienen (financiering buiten het ELFPO om) en zal daarnaast beperkt (1,5 miljoen), maar wel actief, via de maatregel Samenwerking voor ketens, sectoren, gebieden steun beschikbaar stellen om mogelijk in de toekomst tot meer sectorale programma's te komen.

Innovatie (Samenwerking EIP)

Uit de SWOT en behoefteanalyse komt naar voren dat de transitie van de landbouw naar duurzaamheid hét thema is voor het NSP. Om die transitie te kunnen laten slagen is het noodzakelijk dat de sector zelf het voortouw neemt en regie voert. Vooral georganiseerde of anderszins samenwerkende agrarische bedrijven hebben voldoende marktmacht om aan hun positie in de keten te werken en voldoende innovatiekracht om innovaties, nieuwe duurzame verdienmodellen of experimenten succesvol vorm te geven. Vandaar dat innovatie en ontwikkeling in groepen van ondernemers met andere belangrijke actoren wordt gestimuleerd aan de hand van onder meer de transitiethema's duurzame toegevoegde waardeketens, Innovatieve digitalisering, gebiedsgerichte pilots, Sectorale initiatieven en Managementmaatregelen rond ammoniakemissie.

Landbouwers ontwikkelen samen met kennispartners, toeleverende / verwerkende agro-industrie, veredelaars, verslogistiek en/of andere partners): technische innovaties, nieuwe product-markt-combinaties, sociale innovaties enz).

Kennisverspreiding en informatie

Participeren in innovatietrajecten of in samenwerkingsverbanden die inzetten op verbeterde marktpositie, vergen nieuwe kennis en vaardigheden, die een agrariër in de gangbare vakopleidingen, met accent op agronomie, niet heeft opgedaan. Denk aan marketing en onderhandelingsvaardigheden, ICT-kennis, octrooi- en IPO-kennis, kennis van mededingingsrecht of consumentengedrag. De echte veranderingen in de landbouw gebeuren door de beslissingen die aan de keukentafel of op het boerenerf genomen worden en vervolgens – met collega's – worden vertaald in een innovatie of samenwerking. Ondersteuning in de vorm van coaching en adviezen is daarbij essentieel. Het Agrarisch Kennis- en Innovatie Systeem (AKIS) en het nieuwe GLB-netwerk en digitalisering zijn ondersteunend bij deze modernisering. Bedrijfsmodernisering kan de positie van de landbouwer in de waardeketen verbeteren.

Doel D: Klimaatverandering en duurzame energie

Bijdragen tot matiging van en aanpassing aan klimaatverandering, onder meer door de uitstoot van broeikasgassen terug te dringen en meer koolstof vast te leggen, en duurzame energie te bevorderen.

Sterke punten

- Veel mogelijkheden voor klimaatadaptatie en -mitigatie
- Publiek-private samenwerking om klimaatopties toe te passen die in te passen zijn in de bedrijfsvoering
- Kennis om te innoveren
- Initiatieven van ketenpartijen

Zwakke punten

- Goedkope fossiele brandstoffen vertragen transitie
- Toepassing van wind- en zonne-energie is nog afhankelijk van subsidies
- Uitstoot broeikasgassen relatief hoog
- Teelt biomassa kan niet concurreren met teelt akkerbouwgewassen
- Belemmeringen op het vlak van afval- en mestwetgeving staan hergebruik van stoffen in de weg

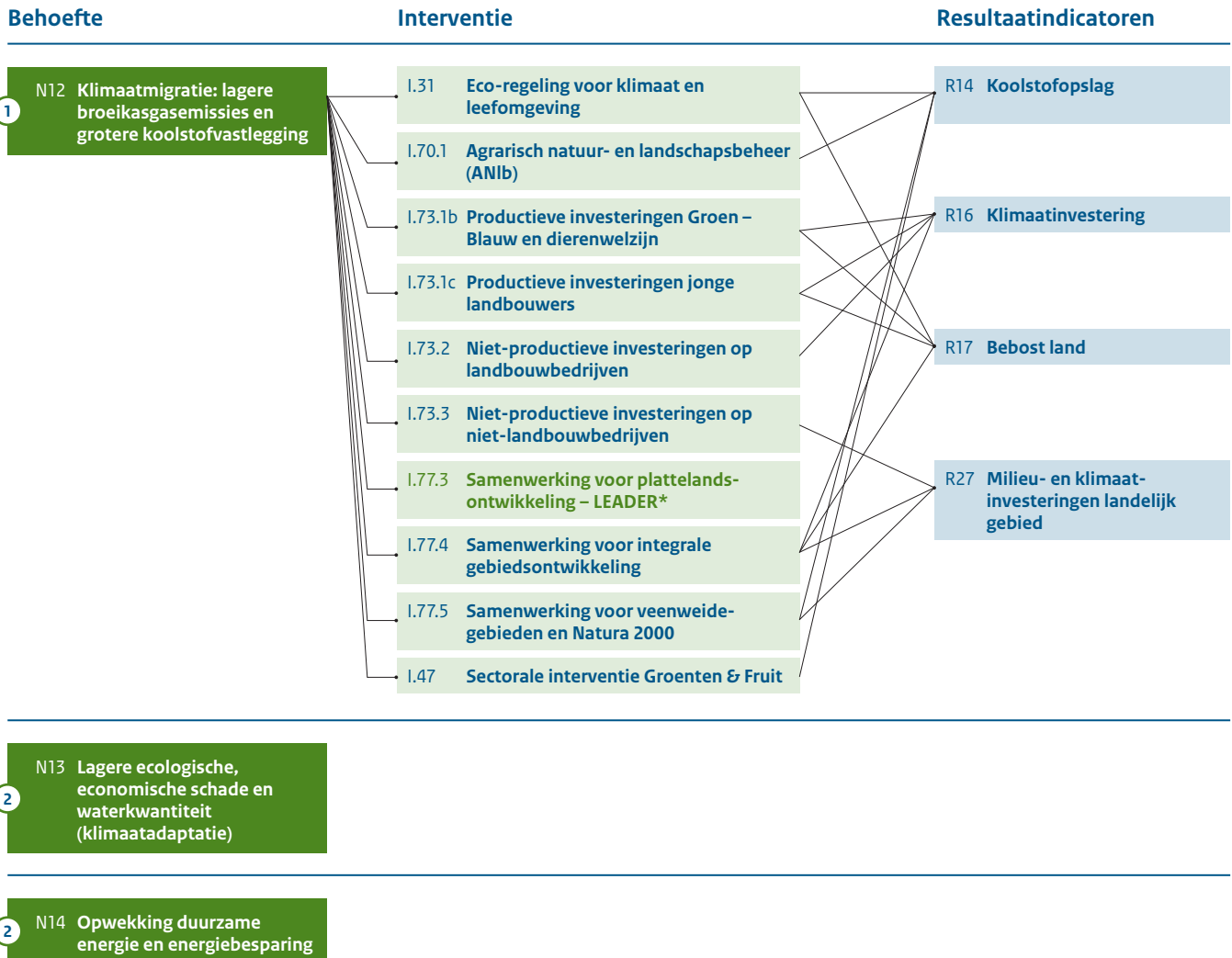
Kansen

- (Onderzoek naar) nieuwe en innovatieve bedrijfssystemen (bijvoorbeeld niet-kerende grondbewerking en andere teeltsystemen)
- (Onderzoek naar) energiebesparing op boerenbedrijven en in de keten (duurzaamheidsprogramma's)
- Initiatieven van het bedrijfsleven
- Koploper worden in klimaat-neutrale land- en tuinbouw

Bedreigingen

- Business as usual in beleid en praktijk
- Toenemende concurrentie om de grond (ruimteclaims)
- Doorgaande klimaatverandering, met gevolgen als droogte, wateroverlast, hagelschade
- Verzilting van het grond- en oppervlaktewater

SO4 Klimaatverandering en duurzame energie – Mitigatie

● Aangepakt in NSP

* Resultaatindicatoren worden later toegevoegd

SO4 Klimaatverandering en duurzame energie – Adaptatie

Behoeften	Interventie	Resultaatindicatoren
-----------	-------------	----------------------

1 N12 Klimaatmigratie: lagere broeikasgasemissies en grotere koolstofvastlegging

2 N13 Lagere ecologische, economische schade en waterkwantiteit (klimaatadaptatie)

- I.31 Eco-regeling voor klimaat en leefomgeving
- I.70.1 Agrarisch natuur- en landschapsbeheer (ANlb)
- I.73.1b Productieve investeringen Groen – Blauw en dierenwelzijn
- I.73.1c Productieve investeringen jonge landbouwers
- I.73.2 Niet-productieve investeringen op landbouwbedrijven
- I.73.3 Niet-productieve investeringen op niet-landbouwbedrijven
- I.77.3 Samenwerking voor plattelandsontwikkeling – LEADER*
- I.77.4 Samenwerking voor integrale gebiedsontwikkeling
- I.47 Sectorale interventie Groenten & Fruit

R12 Aanpassing klimaat

R16 Klimaatinvestering

R27 Milieu- en klimaatinvesteringen landelijk gebied

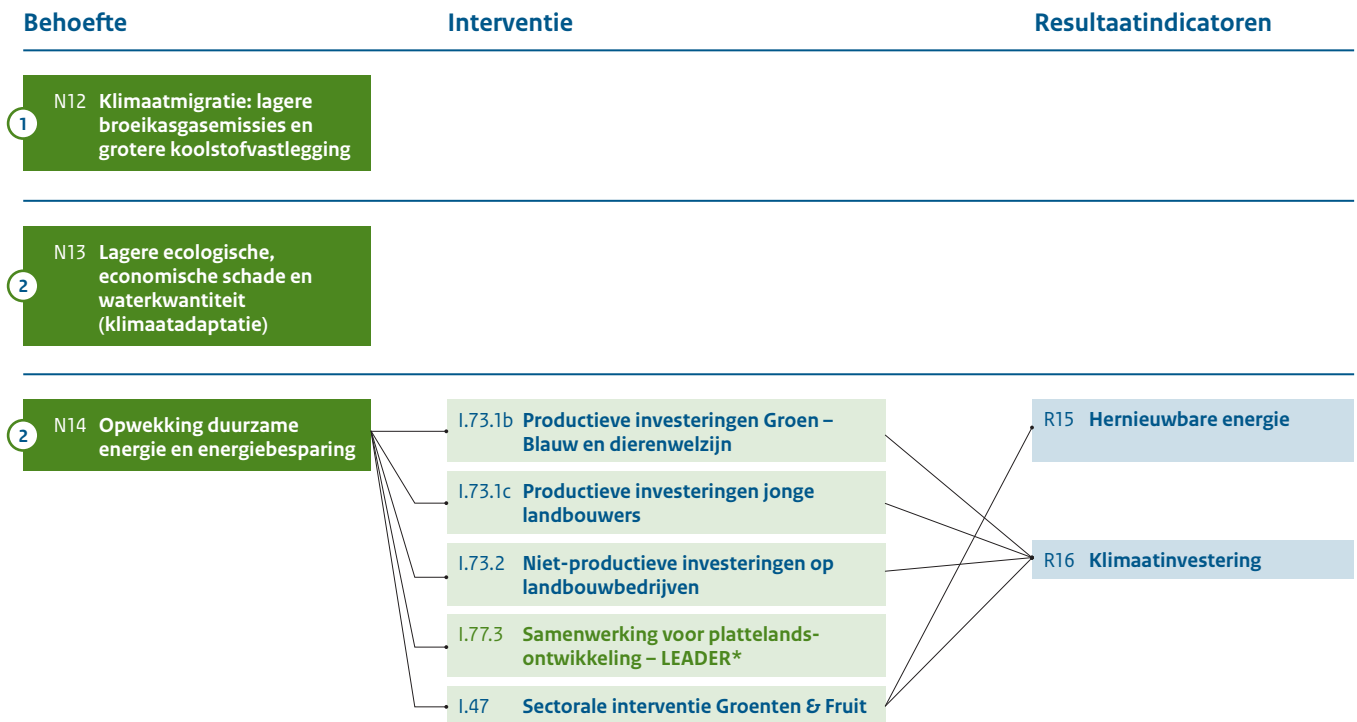
2 N14 Opwekking duurzame energie en energiebesparing

- Aangepakt in NSP
- * Resultaatindicatoren worden later toegevoegd

S04 Klimaatverandering en duurzame energie – Energie

● Aangepakt in NSP

★ Resultaatindicatoren worden later toegevoegd

Om een klimaatvriendelijkere en meer duurzame landbouw tot stand te kunnen brengen, is het belangrijk om boeren te ondersteunen bij deze transitie, passend bij het bedrijf en de omgeving. Om de doelen bij de groenblauwe architectuur te bereiken is één interventiestrategie ontwikkeld.

Belangrijke activiteiten voor klimaatmitigatie en -adaptie zijn het verhogen van de grondwaterstand in veenweidegebieden en maatregelen om koolstof vast te leggen in de bodem, het verbeteren van de sponswerking van de bodem, met name op hoge zandgronden, en het stimuleren van een minder intensieve landbouw.

De interventies die bijdragen aan het realiseren van de doelen zijn de conditionaliteiten voor de basisbetaling, de eco-regeling, het ANLb, productieve en niet-productieve investeringen, en het bevorderen van kennis en gebiedsgerichte samenwerking. Voor het verhogen van de grondwaterstand in de veenweiden ondersteunen we de gebiedsprocessen door met inzet van art. 77 samenwerking te faciliteren, boeren te compenseren voor verminderde opbrengsten en noodzakelijke investeringen als gevolg van deze aanpak te subsidiëren. Mogelijk wordt dit verder ontwikkeld met inzet van de grondgebonden subsidies, waaronder wellicht een nu nog niet geprogrammeerde vergoeding voor gebiedsspecifieke nadelen.

De inzet loopt langs twee sporen, met een nationale, meer generieke aanpak (met regionale gebiedsgerichte accenten) langs de weg van conditionaliteiten en vooral de eco-regeling. Met name de GLMC blijvend grasland, veenweide en wetlands en gewasrotatie zijn hier van belang.

Bij de eco-regeling gaat het over activiteiten die landelijk inzetbaar zijn, zoals diepwortellende gewassen (rustgewassen), vanggewassen, jaarrond groen, niet-kerende grondbewerking, precisielandbouw, het bevorderen van natte teelten en landschapselementen (houtopstanden). Tevens zetten we risicobeheer in, de brede weersverzekering. Daarnaast is het mogelijk gemaakt om een bedrijfsduurzaamheidsplan op te stellen, waar de effecten op klimaat van de boerenbedrijfsvoering worden meegewogen. Zo kunnen alle boeren in Nederland een bijdrage leveren aan de klimaatdoelstellingen.

Het tweede spoor is de gebiedsgerichte aanpak. Binnen het ANLb zijn nieuwe gebieden aangewezen voor klimaat en water, waar activiteiten die klimaatadaptie bevorderen kunnen worden ingezet. Voor de veenweide starten we als onderdeel van de lopende gebiedsprocessen projecten op. De lopende gebiedsprocessen hebben als doel om peilverhoging op 15.000 ha landbouwgrond te realiseren. Voor de veenweide wordt bij GLMC 2 'het houden aan het peilbesluit' ingevoerd. Daarnaast wordt aanvullende inzet onderzocht. Dit kan bijvoorbeeld gepaard gaan met de inzet van een regionaal gedifferentieerde basisbetaling. Omdat hiervoor kaartmateriaal moet worden ontwikkeld, wordt deze aanvullende inzet niet voor 2024 ingevoerd.

Productieve en niet-productieve investeringen worden ingezet voor bijvoorbeeld het tegengaan van emissie uit bedrijfsgebouwen, het aanleggen van stuwtjes, waterbekkens, houtopstanden en precisielandbouw. Kleinere investeringen ten behoeve van grondgebonden activiteiten maken tevens onderdeel uit van het onderdeel samenwerking ter versterking van de grondgebonden GBA-structuur. Daarnaast kunnen boeren gesteund worden met subsidie op investeringen die bijdragen aan het minder afhankelijk worden van inputs en energie. Gezien de actuele situatie in Oekraïne heeft dit extra prioriteit gekregen. In de uitwerking zullen subsidies vanuit het GLB complementair worden ingezet ten aanzien van de andere nationale subsidieregelingen. Zo zouden stalaanpassingen die nodig zijn om de efficiëntie van het produceren van biogas te verhogen uit het GLB kunnen worden gefinancierd en de biogas installatie zelf vanuit nationale regelingen zoals de SDE++ regeling.

Het belang van de thema's klimaat, natuur en milieu maakt dat LEADER ook kan worden ingezet voor samenwerkingsverbanden tussen (overheids)organisaties, (landbouw) ondernemers of particulieren op het platteland die met veel enthousiasme en op een eigen originele wijze hun eigen leef- en werkomgeving op deze thema's willen verbeteren. Aangezien er bij klimaatadaptie een sterk verband is met het specifieke doel water, levert tevens de gebiedsgerichte samenwerking water een bijdrage aan dit doel.

Bij de sectorale interventie groenten en fruit wordt de gelijknamige sectorale doelstelling CLIMA ingezet om bij te dragen aan de matiging van en aanpassing van de klimaatverandering. Voor deze doelstelling zijn de interventietypen voor investeringen, advies en opleidingen opengesteld.

Hiermee wordt onder andere het gebruik van duurzame energie in de vorm van zonnepanelen, zonnecollectoren, windmolens en aardwarmte gestimuleerd. De producentenorganisaties kunnen energiebesparende technieken (energieopslag, warmtepompen) gaan toepassen en investeren in gesloten en semi-gesloten kassystemen.

Doel E: Efficiënt beheer van natuurlijke hulpbronnen

Bevordering van de duurzame ontwikkeling en het efficiënte beheer van natuurlijke hulpbronnen zoals water, bodem en lucht, onder meer door de afhankelijkheid van chemische middelen te verkleinen.

Sterke punten

- Efficiënte productie per eenheid product
- Milieudruk grond en oppervlaktewater met gewasbeschermingsmiddelen, stikstof en fosfaat is stabiel tot afgenomen
- Initiatieven in sector en keten om milieubelasting door productie terug te brengen
- Veel kennis in sectoren en ketens om de milieubelasting van natuurlijke hulpbronnen te verminderen
- Samenwerking tussen diverse partijen in de keten om te werken aan verduurzaming

Zwakke punten

- Nog niet alle milieudoelstellingen zijn gehaald, vergt ook nog veel inspanning
- Ook het voldoen aan de waterkwaliteitsdoelen voor grond- en oppervlaktewater vergt nog veel inspanning
- Te veel focus op enkelvoudige doelstellingen
- Te weinig aandacht voor het systeem en de onderlinge afhankelijkheden
- Grens aan wat technisch haalbaar is aan verminderen
- Milieubelasting lijkt op sommige punten bereikt, gesloten systemen uitgezonderd
- Verschillende milieuproblemen zijn meer gebaat bij een regionale aanpak dan bij de huidige generieke aanpak
- Kosten verduurzaming niet altijd uit de markt te halen

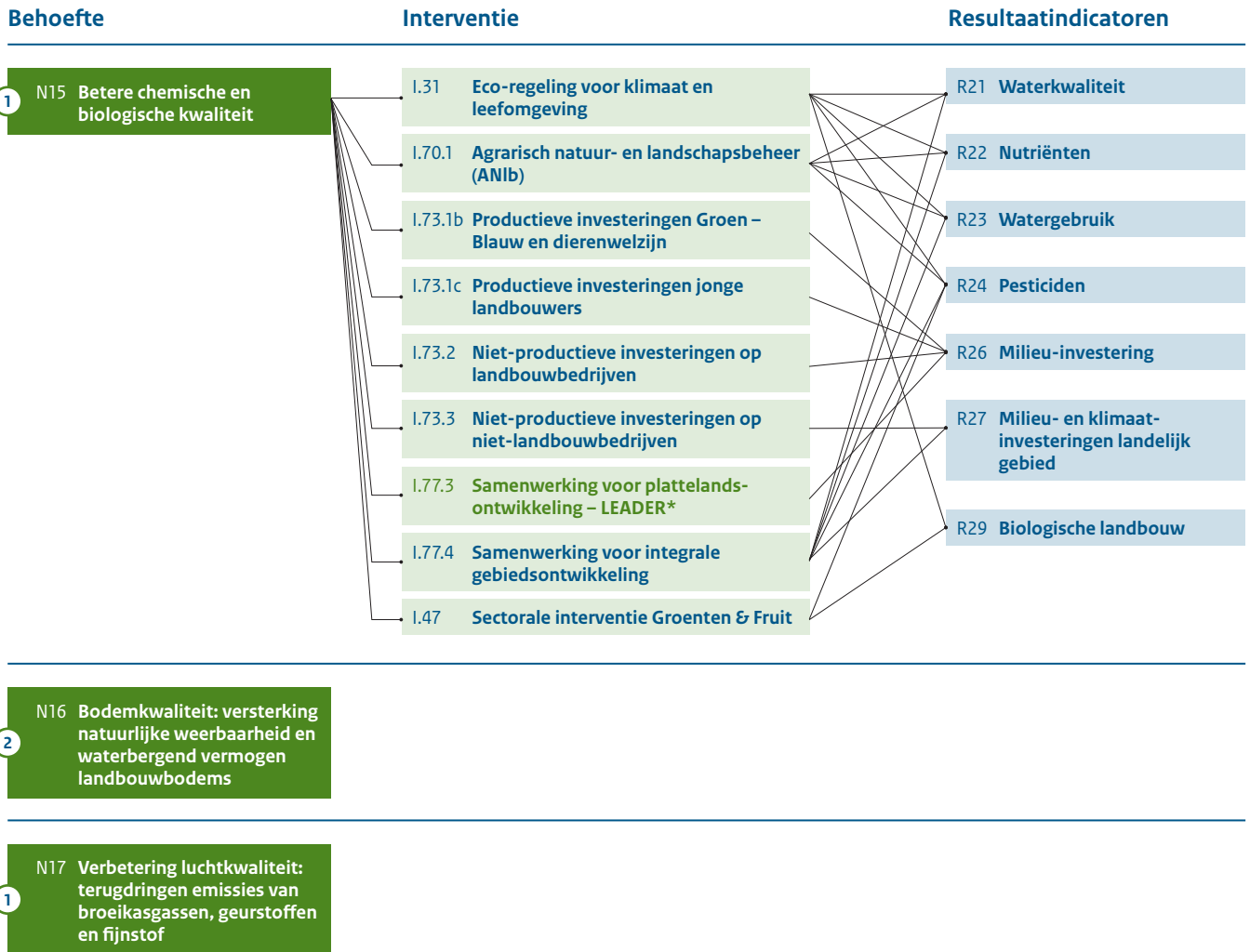
Kansen

- Ontwikkeling van nieuwe technieken en landbouwsystemen
- Onderzoek en praktijk werken volop aan nieuwe bedrijfssystemen en innovaties voor verduurzaming
- Langzaam groeiende vraag naar duurzamer geproduceerde voedselproducten
- Visie Kringlooplandbouw biedt een wenkend perspectief voor systeemverandering en kan als katalysator werken

Bedreigingen

- Noodzaak tot aanpassing grondgebruik vanwege klimaatverandering
- Verzilting en verslemping groeiend probleem
- Waterbeheer een grotere uitdaging als gevolg meer droge jaren en meer piekbelasting
- Verharding maatschappelijke discussie landbouw
- Grote gevolgen van de rechterlijke uitspraak inzake het Programmatische Aanpak Stikstof (PAS) en de aanvullende wetgeving

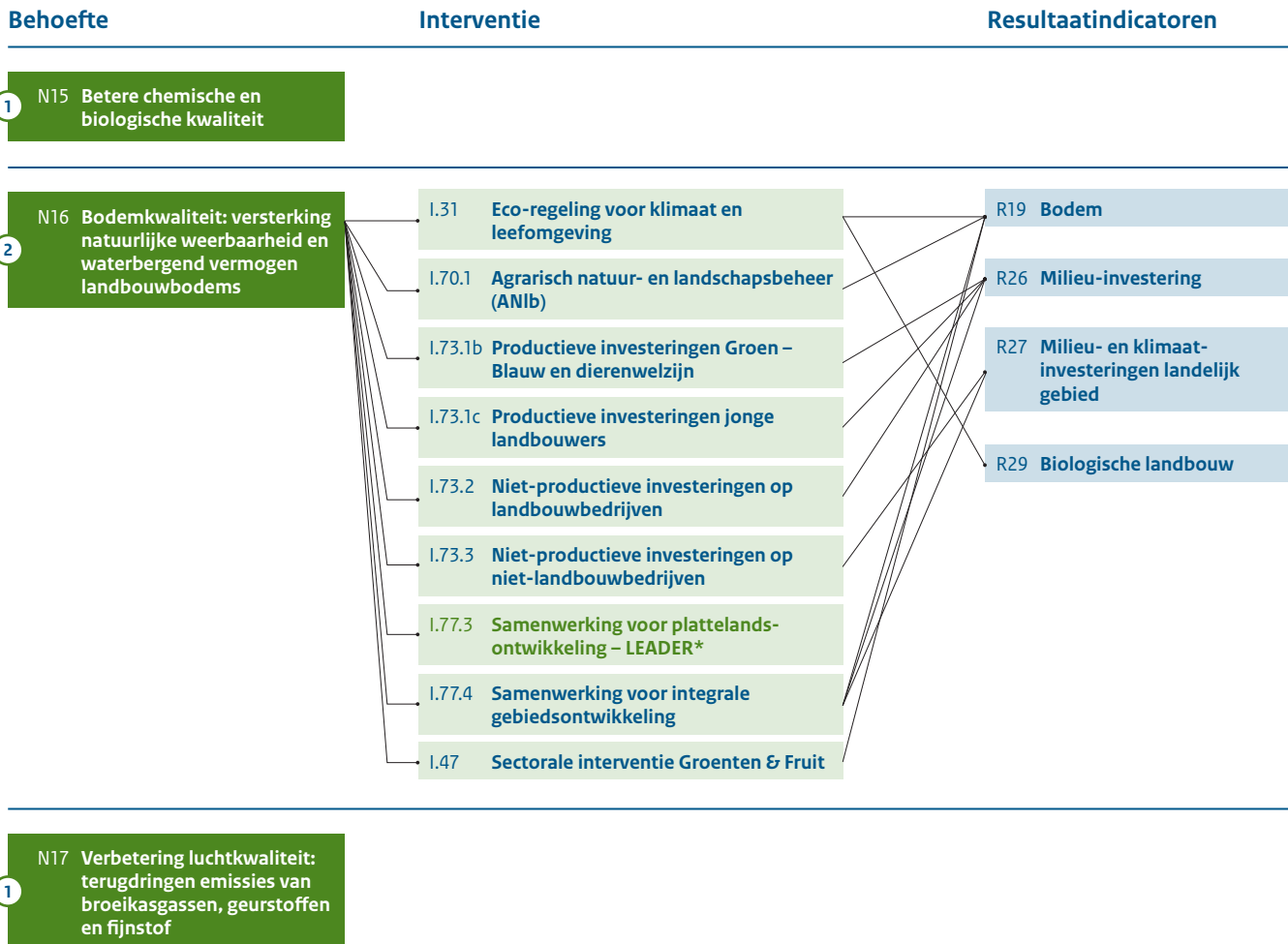
S05 Efficiënt beheer van natuurlijke hulpbronnen – Water

● Aangepakt in NSP

* Resultaatindicatoren worden later toegevoegd

S05 Efficiënt beheer van natuurlijke hulpbronnen – Bodem

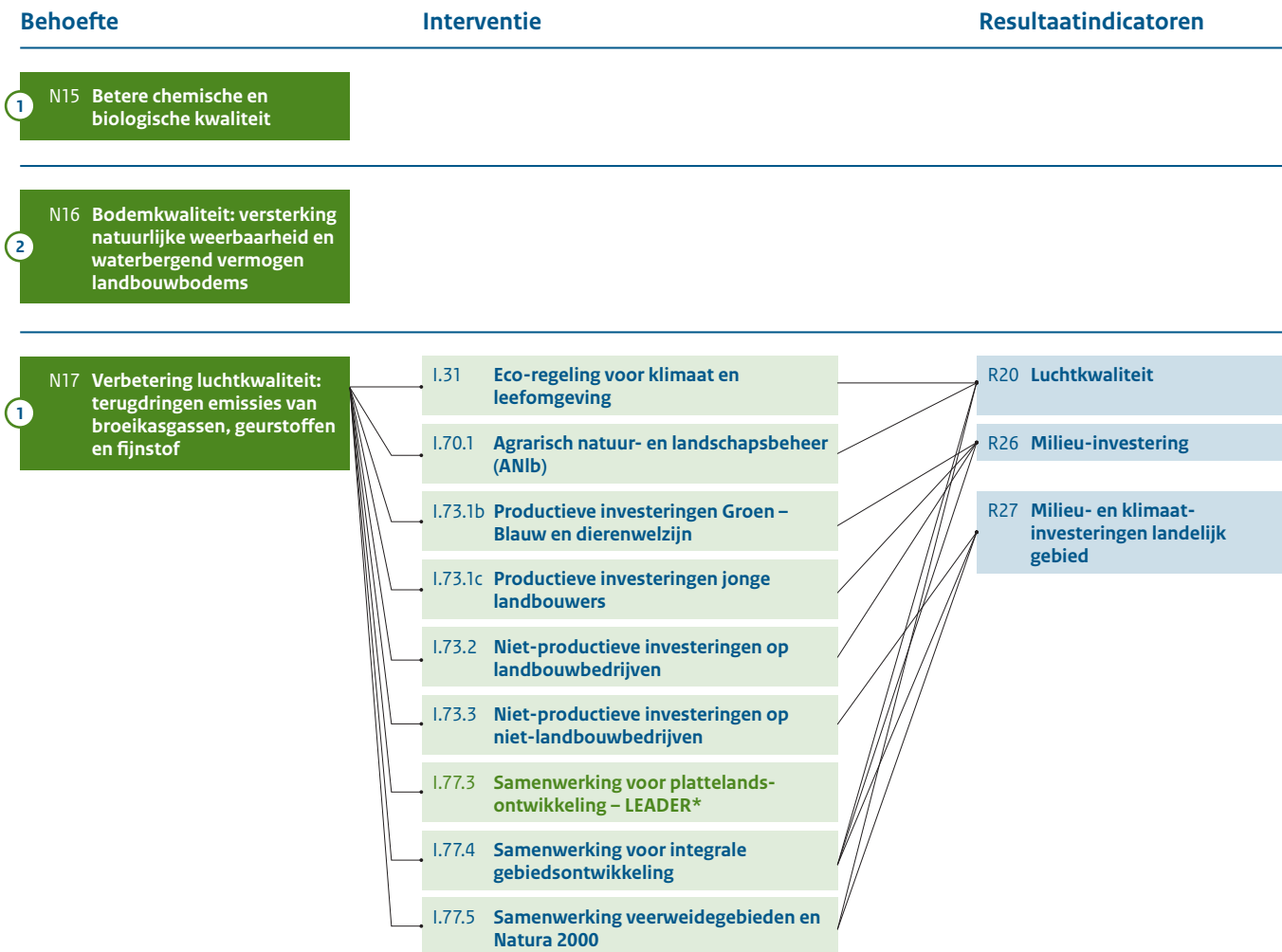

● Aangepakt in NSP

* Resultaatindicatoren worden later toegevoegd

S05 Efficiënt beheer van natuurlijke hulpbronnen – Lucht

● Aangepakt in NSP

* Resultaatindicatoren worden later toegevoegd

Het Nederlandse uitgangspunt is dat een gezonde bodem en duurzaam bodembeheer moet leiden tot minder nutriëntenverliezen en tevens bijdraagt aan biodiversiteit, verminderde afhankelijkheid van chemische gewasbeschermingsmiddelen, betere waterkwaliteit en klimaat. Daarbij is het van belang dat de reductie van verontreiniging en vermindering van de belasting van klimaat, milieu en biodiversiteit leidend is. Een integrale benadering is noodzakelijk.

In het coalitieakkoord wordt ernaar gestreefd natuur en landbouw in balans met elkaar te brengen door de transitie naar kringlooplandbouw voort te zetten. Op het terrein van voer, mest, bodem, pacht, dierenwelzijn en de daarbij behorende innovaties. Met inzet van reststromen in veevoer, vervanging van kunstmest door organische mest en een grondgebonden melkveehouderij sluiten we kringlopen. Nederland heeft een sterk innovatiesysteem, waarbij ontwikkelingen naar precisielandbouw (NPPL), verwaarding van reststromen en het beperken van emissies centraal staat.

Boeren worden in het NSP zowel individueel als collectief (en met andere actoren) gestimuleerd om een stap zetten in de verduurzaming op het gebied van water, lucht en bodem. Met een gebiedsaanpak is er synergie te halen door integratie van bodem-, water- en biodiversiteitsmaatregelen. Met de invulling van de conditionaliteiten wordt de basis gelegd voor normering voor de water- en bodemkwaliteit op bedrijfsniveau. Vanuit de water- en bodemkwaliteit bezien, is het in stand houden van het areaal blijvend grasland een zeer effectieve maatregel (GLMC1). Met bufferstroken (GLMC4) worden bemestings- en teeltvrije zones gereguleerd om de oppervlaktewaterkwaliteit te verbeteren. Met rotatie van rustgewassen (GLMC7) wordt de grondwaterkwaliteit verbeterd.

Het NSP is hierin volgend op het 7e Nitraat Actieprogramma (lopend van 2022 tot en met 2025), dat op termijn leidt tot het behalen van de benodigde reductie van nutriëntenbelasting vanuit de landbouw op grondwater (Nitraatrichtlijn) én voldoende bijdraagt aan de benodigde reductie van oppervlaktewaterbelasting vanuit de landbouw (Kader Richtlijn Water). Water en bodem zijn tenslotte twee doelstellingen in de eco-regeling waar de boeren punten op kunnen halen.

Met de eco-regeling wordt een stap gemaakt om de basiskwaliteit van het milieu te verbeteren. Water- en bodemmaatregelen zijn daar een belangrijk onderdeel van.

- Activiteiten in de eco-regeling zoals: rustgewas, strokenteelt en biologische productie dragen bij aan het doel Weerbare planten en teeltsystemen.
- Activiteiten eco-regeling zoals: bufferstrook met kruiden, biologische bestrijding, houtige elementen en niet productieve akkerranden dragen bij aan het doel om de land- en tuinbouw met de natuur te verbinden.
- Activiteiten in de eco-regeling zoals: geen gebruik van onkruidbestrijdingsmiddelen (glyfosaat) bij onderwerken van een rustgewas of graszode dragen bij aan het doel nagenoeg geen emissie naar het milieu.

De aanpak verschilt met die van de agrarische collectieven in het ANLb, waar aangesloten boeren in een aangewezen gebied samen aan de slag gaan. In het ANLb wordt het gebruik van die landbouwproductiemethodes die een gunstig effect hebben op het klimaat, het landschap en de kenmerken daarvan, de natuurlijke hulpbronnen, de bodem, water en de genetische diversiteit (biodiversiteit) gestimuleerd. De interventie wordt met name gericht op de instandhouding van biodiversiteit op en naast landbouwgrond. Daarnaast wordt de inzet in het ANLb voor water gecontinueerd, en uitgebreid met een inzet op klimaat, wat in Nederland in nauw verband staat met watermaatregelen. Voor een goede afstemming tussen conditionaliteiten, de eco-regeling en het ANLb is een daarvoor ondersteunende interventie ontwikkeld, die zowel de afstemming in een gebied als kleine niet-productieve investeringen ondersteunt. Het gaat hierbij bijvoorbeeld over de aanleg van landschapselementen, bloem- en kruidenrijke randen, taakkaarten voor precisielandbouw en/of plasdrassen.

Verskillende opgaven, zoals waterkwaliteit, hebben daarnaast baat bij een bredere gebiedsgerichte aanpak. De interventie samenwerken voor integrale gebiedsontwikkeling richt zich op boeren die bottom-up samenwerken met de overheid ten behoeve van bodem- en wateropgave. Hierin kunnen ook doelen voor klimaat, landschap en biodiversiteit worden betrokken. In een intensieve samenwerking tussen de agrarische sector en vooral waterschappen richten we ons op:

- Kennisverspreiding en samenwerking op het vlak van verminderen van agrarische emissie (nutriënten en gewasbeschermingsmiddelen);
- Het verbeteren van de bodem- en waterkwaliteit;
- Inrichtingsmaatregelen ter verbetering van de ecologische waterkwaliteit en aanpassing van de waterhuishouding in het kader van klimaatadaptatie.

Er is één samenwerkingsmaatregel die zich specifiek richt op extensivering in overgangsgebieden Natura 2000. In de gebieden in en dichtbij stikstofgevoelige Natura 2000 gebieden is vanwege de ammoniakemissie (luchtkwaliteit) een grote opgave om deze emissie te verminderen, bijvoorbeeld via extensivering. Streven is om extensivering gericht op vermindering ammoniakemissie op 60.500 hectare te realiseren.

De samenwerkingstrajecten monden uit in gebiedsplannen die gekoppeld zijn aan andere interventies, zoals het Agrarisch Kennis- en Innovatiesysteem (AKIS) en investeringen. Te denken valt aan bodem- en waterbedrijfsplannen die zowel problemen en kansen als gepaste maatregelen schetsen op bedrijfsniveau. Denk aan activiteiten binnen de eco-regeling, beheer en (niet-) productieve investeringen. Het belang van thema's klimaat, natuur en milieu maakt dat LEADER ook kan worden ingezet voor samenwerkingsverbanden tussen (overheids-)organisaties, (landbouw-)ondernemers of particulieren op het platteland die met veel enthousiasme en op een eigen originele wijze hun eigen leef- en werkomgeving op deze thema's willen verbeteren.

De productieve investeringen zullen vooral gericht zijn op modernisering van het landbouwbedrijf en verduurzaming van de landbouwpraktijk, zoals ammoniakmaatregelen, precisielandbouw of een lichter machinepark.

De niet-productieve investeringen op landbouwbedrijven zullen gericht zijn bijvoorbeeld kleinschalig landschap, erfinrichting of voorzieningen die bijdragen aan betere milieucollecties, maar ook onderwaterdrainage, peilgestuurde drainage of drukdrainage wordt ondersteund.

Met de interventie 'niet-productieve investeringen op niet-landbouwbedrijven' wordt ingezet op grootschalige inrichtingsmaatregelen ten behoeve van waterkwaliteit en -kwantiteit, klimaat, landschap en biodiversiteit. Daarnaast wordt ingezet op samenwerking EIP (stimuleren innovatie zoals aangepaste machines of bewerkingsmethoden), LEADER (bottom-up gebiedsgerichte werkwijze voor plattelandontwikkeling met aandacht voor duurzaamheid, klimaat, milieu en biodiversiteit) en ondersteuning van de GBA-structuur door kennis en kleine investeringen & informatievoorziening.

Een secundaire doelstelling is het versterken van de biologische landbouw, waarbij met secundair wordt bedoeld dat het niet het hoofddoel is, maar een werkwijze die aan meerdere doelen bijdraagt.

De biologische landbouw voldoet aan Europees vastgestelde voorschriften die een bijdrage leveren aan zowel een efficiënt beheer van bodem, water als lucht. De biologische landbouw wordt uitgezonderd van GLMC 7, gewasrotatie, en daarnaast voldoen hectares biologische landbouw die onderdeel vormen van een SKAL-certificaat als 'groen per definitie' in de eco-regeling, op het hoogste niveau. Dit geldt ook voor bedrijven in omschakeling. Tevens wordt bij samenwerking de mogelijkheid gecreëerd om de positie van de biologische landbouw in de keten te versterken.

Doel F: Bescherming van de biodiversiteit

Bijdragen aan tot het tot staan brengen en ombuigen van biodiversiteitsverlies, tot versterking van ecosysteemdiensten en tot de instandhouding van habitats en landschappen.

Sterke punten

- De diversiteit van het Nederlandse landschap door de ligging in een vruchtbare delta, de variatie in grondsoorten en de ontginningsgeschiedenis
- Stelsel voor collectief agrarisch natuur- en landschapsbeheer, waarmee gebiedsgericht aan de slag wordt gegaan voor biodiversiteit
- Groeiende bereidheid bij boeren om zich in te zetten voor natuur, ecosystemendiensten en biodiversiteit
- Ontwikkelingen in de keten om biodiversiteit in de landbouw te belonen

Zwakke punten

- De zeer zorgelijke toestand van biodiversiteit, ecosystemendiensten en landschappen in het landelijk gebied en het vooralsnog ontbreken van een positieve trend
- Het beperkte areaal dat onder collectief beheer kan worden gebracht
- Biodiversiteit maakt vrijwel geen deel uit van de agrarische bedrijfsvoering, inspanningen voor de versterking van biodiversiteit worden veelal onvoldoende beloond
- Het betalen voor biodiversiteit door de markt en de consument is nog geen gemeengoed
- Afhankelijkheid van overheidssubsidies
- Landbouwgrond in Nederland is duur, maatregelen voor biodiversiteit zijn op bedrijfsniveau alleen aantrekkelijk als er voldoende beloning tegenover staat

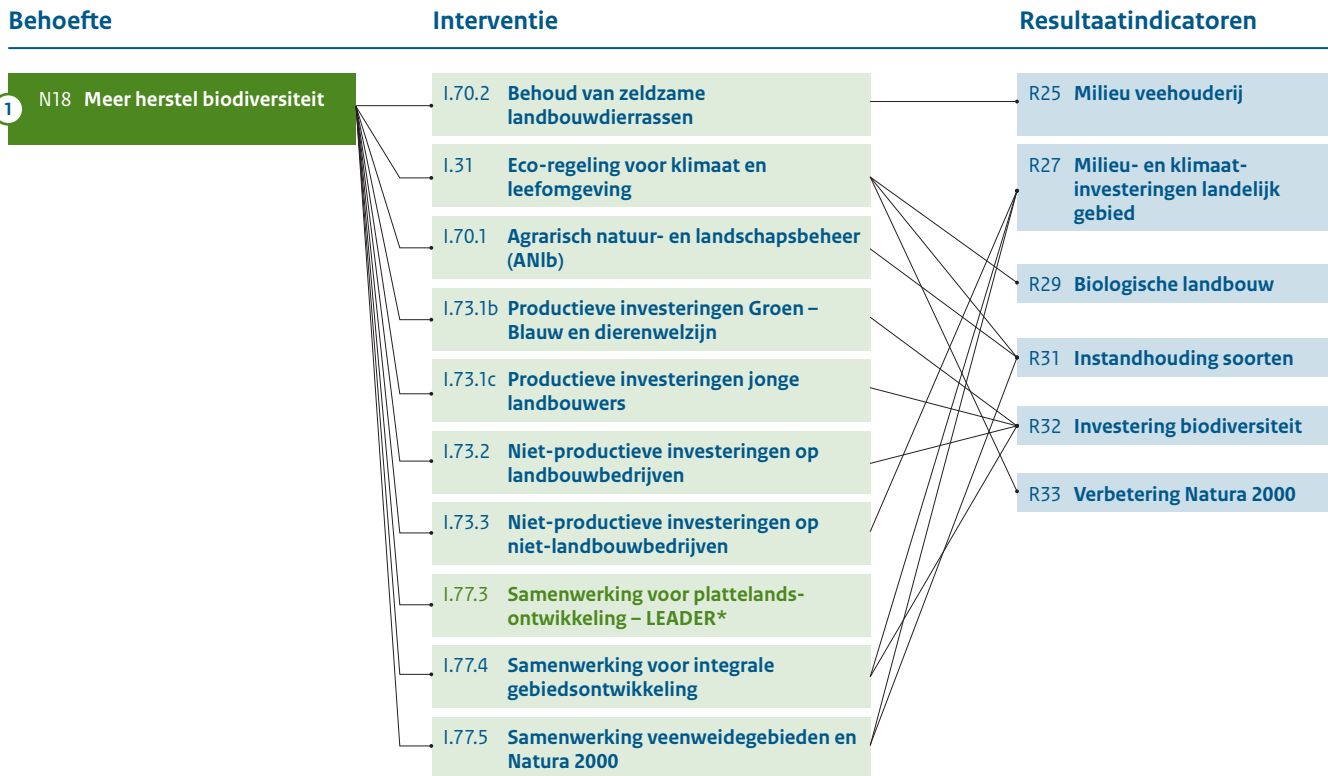
Kansen

- Groeiende maatschappelijke en politieke aandacht voor belang biodiversiteit (zoals onder andere tot uiting komt in het Deltaplan Biodiversiteitsherstel)
- Toenemende belangstelling bij boeren voor natuur-inclusieve landbouw
- Streven van de overheid om zones van extensieve landbouw rondom Natura 2000-gebieden te ontwikkelen
- Ontwikkeling van vergoedingen voor ecosystemendiensten, in verschillende vormen van publiek-private samenwerking
- Innovatievermogen door combinatie van kennis en expertise in de agrofoodsector, met kennis van ecologie en biodiversiteit
- Behoud van zeldzame rassen en gewassen

Bedreigingen

- Intensivering agrarisch landgebruik (resultierend in vermessing, verdroging, verzuring, versnippering)
- Industrialisering, verstedelijking en toename infrastructuur
- Klimaatverandering
- Energietransitie met aanleg van zonne-akkers en zonneweiden, evenals biomassagewassen
- Geen consistente registratie van landschapselementen
- Alleen de landschapselementen waar subsidie voor ontvangen wordt zijn geregistreerd in het perceelsregister RVO
- Afname van insecten leidt tot minder natuurlijke bestuivers voor de landbouw
- Ontbreken van integraal beleid voor bodem, mest, klimaat, biodiversiteit en landschap
- Wegvallen van subsidies voor natuur- en landschapsbeheer

S06 Bescherming van de biodiversiteit – Biodiversiteit

1 N19 Instandhouding en herstel van (cultuur) landschappen

● Aangepakt in NSP

★ Resultaatindicatoren worden later toegevoegd

S06 Bescherming van de biodiversiteit – Landschap

Behoefte	Interventie	Resultaatindicatoren
----------	-------------	----------------------

1 N18 Meer herstel biodiversiteit

1 N19 Instandhouding en herstel van (cultuur) landschappen

- I.31 Eco-regeling voor klimaat en leefomgeving
- I.70.1 Agrarisch natuur- en landschapsbeheer (ANib)
- I.73.2 Niet-productieve investeringen op landbouwbedrijven
- I.73.3 Niet-productieve investeringen op niet-landbouwbedrijven
- I.77.3 Samenwerking voor plattelandsontwikkeling – LEADER*
- I.77.4 Samenwerking voor integrale gebiedsontwikkeling

- R27 Milieu- en klimaat-investeringen landelijk gebied
- R32 Investering biodiversiteit
- R34 Landschapselementen

● Aangepakt in NSP
 ★ Resultaatindicatoren worden later toegevoegd

De biodiversiteit in Nederland neemt al decennia af. De achteruitgang van habitats en soorten heeft een directe relatie met landbouw: een te hoge stikstofdepositie, met name rond Natura 2000 gebieden, verdroging en het verdwijnen en versnipperen van habitats. Ook de verdere achteruitgang van landschapselementen en van de boerenlandvogels is niet gekeerd. Er lijkt geen kentering in schaalvergroting en intensivering te zijn. Dit is de belangrijkste achterliggende oorzaak voor de afname van de biodiversiteit.

Nederland is in het kader van de Habitatrictlijn verantwoordelijk voor de instandhouding van 52 habitattypen en 81 beschermde soorten. Voor de Vogelrichtlijn gaat het om de instandhouding van alle 200 soorten broedvogels en 233 soorten niet-broedende vogels, zoals trekvogels en overwinterende soorten. Uit een evaluatie van het Natuurpact van 2020 bleek dat het voorgenomen Nederlandse natuurbeleid slechts zal leiden tot circa 65% doelbereik van de Vogel- en Habitatrictlijnen in 2027. Voor habitattypen en soorten van de Habitatrictlijn is de restopgave respectievelijk 88% (46 habitattypen) en 64% (52 soorten). Voor inheemse broedvogels resteert voor 32% van de soorten een opgave (64 broedvogels) en voor inheemse niet-broedvogels 18% (42 soorten) (Pouwels & Henkens, 2020). De opgaven betreffen alle ecosystemen en alle provincies.

Voor de helft van de habitattypen en soorten van de Vogel- en Habitatrictlijnen is zowel de kwaliteit van het ecosysteem (vooral slechte milieu- en watercondities) als de oppervlakte een belemmering. Ongeveer twee derde van de habitattypen en VHR-soorten zal baat hebben bij een verduurzaming van de landbouw (o.a. verlaging van de stikstofdepositie en bestrijdingsmiddelengebruik). Daarnaast zijn er soorten die verduurzaming van het waterbeheer nodig hebben (o.a. verbetering waterkwaliteit en vermindering wateronttrekking). Verder neemt door intensivering van de landbouw de diversiteit van traditionele Nederlandse landbouwhuisdierrassen de laatste 30 jaar sterk af. Om te komen tot een gunstige staat van instandhouding zal veelal een combinatie van maatregelen moeten worden genomen.

In het NSP wordt op verschillende manieren bijgedragen aan behoud en herstel van de biodiversiteit. Diverse GLMC's en activiteiten in de eco-regeling dragen hier aan bij op bedrijfs- en perceelsniveau. De belangrijkste GLMC die bijdraagt aan biodiversiteit is GLMC 8: het minimumaandeel van de oppervlakte landbouwgrond dat bestemd is voor niet-productieve gebieden of kenmerken, het behoud van landschapselementen en het verbod op het kappen van hagen en bomen tijdens het broed- en groeiseizoen. Daarnaast wordt er een bijdrage geleverd door het verbod op het omzetten of ploegen van blijvend grasland dat is aangewezen als milieugevoelige permanente graslanden in Natura 2000 gebieden, de instandhouding van blijvend grasland en de aanleg van bufferstroken langs waterlopen. In de eco-regeling worden bijvoorbeeld akkerranden, strokenteelt, verlengde weidegang, kruidenrijk grasland, voer/eiwitgewas van eigen land, minder koeien per hectare, houtopstanden en langjarig grasland gestimuleerd. Biologische bedrijven of bedrijven in omschakeling worden in de eco-regeling beloond op het 'goud' niveau.

Met niet-grondgebonden investeringen is het mogelijk om emissiearme stallen te subsidiëren, waarbij het van belang is dat dit past in de ingezette lijn van integrale en brongerichte emissiereductie. Daarnaast dient dit te passen binnen de gebiedsgerichte aanpak. Bij de aanpak van het reduceren van stikstof is er in het NSP een spoor dat gericht is op een sectorale aanpak in de melkveehouderij op bedrijfsniveau (zie hierboven). Een tweede spoor richt zich specifiek op de gebiedsgerichte vermindering van stikstofemissies in overgangsgebieden rondom Natura 2000 natuur.

De wet Stikstofreductie en natuurverbetering beoogt een oplossing te bieden voor de stikstofproblematiek en de vergunningverlening weer op gang te brengen. Deze wet legt vast dat in 2030 in de helft van de hectares natuur in stikstofgevoelige Natura 2000 gebieden de kritische depositiewaarde niet langer mag worden overschreden. Het gaat daarbij niet om een inspanningsverplichting, maar om een resultaatsverplichting. Voor 2035 dient 74% van de hectares natuur in stikstofgevoelige Natura 2000 gebieden onder de kritische depositiewaarde te zijn gebracht. Het kabinet heeft de ambitie om dit te versnellen en heeft de ambitie van 2035 naar 2030 bijgesteld. Het kabinet heeft hiervoor een transitiefonds ter beschikking gesteld.

Binnen het NSP wordt voor de stikstofreductie in de overgangsgebieden (gebieden die grenzen aan) Natura 2000 een gebiedsgerichte aanpak ingezet gericht op het stimuleren van extensieve natuur-inclusieve bedrijven in de overgangsgebieden. Samen met gebiedspartners (collectieven van boeren, overheden en anderen) kunnen gebiedsplannen worden opgesteld en maatregelen geselecteerd die passen binnen het gebied en effectief zijn om natuur te herstellen in Natura 2000 gebieden. De inrichtingskosten en hydrologische maatregelen van de gebiedsplannen zullen zoveel mogelijk gefinancierd worden uit Programma Natuur (nationaal). De beheerkosten om de landbouw te extensiveren kunnen uit NSP gefinancierd worden door inzet van de interventie samenwerking. Het streven is om in 2027 ca. 60.500 ha in overgangsgebieden Natura 2000 ondersteund te hebben richting extensivering in 2027. Het GLB draagt daar aan bij. Kosten voor opkopen van bedrijven en afwaardering van grond vallen niet onder het NSP.

Het herstel en instandhouding van habitats en landschappen vergt een integrale aanpak die past bij het gebied. Het is belangrijk dat er samenwerking ontstaat tussen boeren, overheden en andere lokale organisaties die een rol hebben bij het herstel van biodiversiteit en landschap. Het ANLb richt zich op activiteiten die boeren samen ondernemen om doelsoorten te ondersteunen. Speciale aandacht gaat uit naar het behoud en herstel van de populatie boerenlandvogels. De inzet hierop wordt uitgebreid. Er wordt in het NSP ook budget vrijgemaakt om de acties zoals in 'Aanvalsplan Grutto' zijn geformuleerd uit te gaan voeren via het ANLb.

Landschapselementen zoals houtwallen en poelen maken vanouds deel uit van het boerenland. Uit oogpunt van rationalisatie van de bedrijfsvoering (schaalvergroting, intensivering) zijn veel landschapselementen op landbouwgrond verwijderd. Momenteel bestaat nog 3,5% van het landbouwareaal uit landschapselementen, een percentage dat volgens de Europese Biodiversiteitsstrategie (2020) omhoog moet naar 10% om het biodiversiteitsverlies een halt toe te roepen. In het NSP wordt de aanleg, behoud en beheer op verschillende manieren ondersteund. De landschapselementen (houtopstanden en sloten) worden onderdeel van de subsidiabele landbouwgrond. Om te voldoen aan de voorwaarden voor de basispremie, moeten de landschapselementen in stand worden gehouden (GLMC 8b). Het maximale aantal bomen dat per hectare is toegestaan wordt verhoogd van 50 naar 100. Er wordt tenslotte 4% niet-productief areaal verplicht gesteld (uit te breiden met 7% met steun vanuit de eco-regeling). In de activiteiten binnen de eco-regeling wordt jaarlijks onderhoud aan landschapselementen in het hele land subsidiabel. Meerjarig onderhoud telt mee in het puntensysteem, en kan worden vergoed door bijvoorbeeld het ANLb.

Ook voor landschap, landschapselementen en agroforestry is een gebiedsaanpak belangrijk. In het ANLb wordt de huidige aanpak voortgezet en wordt het uitgevoerde beheer versterkt. Daarnaast komt er een samenwerking- en investeringsregeling. Deze eenvoudige investeringsregeling is bedoeld voor afstemming tussen grondgebonden regelingen en de aanleg van niet-productieve elementen. Tenslotte wordt er een mogelijkheid gecreëerd voor experimenten die als doel hebben dit beleid te versterken. Daarnaast worden kennisvouchers ingezet die bijdragen aan het versterken van de kennis op het boerenland, ter versterking van biodiversiteit en landschap. Het belang van thema's klimaat, natuur en milieu maakt dat LEADER ook kan worden ingezet voor samenwerkingsverbanden tussen (overheids) organisaties, (landbouw)ondernemers of particulieren op het platteland die met veel enthousiasme en op een eigen originele wijze hun eigen leef- en werkomgeving op deze thema's willen verbeteren.

Tevens wordt er een versterkte inzet gepleegd voor het behoud van zeldzame landbouwhuisdierrassen. Het primaire doel is het behoud van genetische diversiteit. Deze landbouwhuisdierrassen kunnen daarnaast een bijdrage leveren in gebieden waar een extensievere vorm van landbouw wordt ingevoerd omdat zij vaak juist hiervoor gefokt zijn.

Doel G: Jonge landbouwers en leefbaarheid platteland

Ondersteunen van jonge landbouwers en vergemakkelijken van bedrijfsontwikkeling in plattelandsgebieden.

Sterke punten

- Het opleidingsniveau van landbouwers
- Het economisch perspectief in vergelijking met andere EU-landen

Zwakke punten

- Hoge grondprijs en een beperkte toegang tot land
- Hoge marktwaarde vraagt aanzienlijk vermogen bij bedrijfsovername
- Een grote overnamesom kan leiden tot spanningen op sociaal vlak

Kansen

- Faciliteiten voor bedrijfsovername (fiscaal)
- Het Bedrijfsovername fonds
- Vermogensvorming, toegang tot kapitaal
- Niet-bancaire (alternatieve) financieringsvormen
- Multifunctionele landbouw/niches
- Samenwerkingsverbanden

Bedreigingen

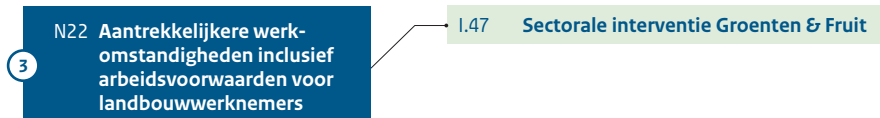
- Aantrekkingskracht werk buiten de sector (kan deels ook kans zijn indien te combineren met werk op bedrijf; zie samenwerkingsverbanden)
- Laag rendement op eigen vermogen

507 Jonge landbouwers en leefbaarheid platteland

Behoefte

Interventie

Resultaatindicatoren

● Aangepakt in NSP

● (Ook) aangepakt met Kennis en Innovatie

Voor een toekomstbestendige agrarische sector zijn jonge landbouwers en zij-instromers (of: nieuwe landbouwers) van belang. Ze zijn nodig voor het verder verduurzamen van de Nederlandse land- en tuinbouwsector en dus ook ter bevordering van duurzame bedrijfsontwikkeling in plattelandsgebieden.

Verduurzamen heeft daarbij betrekking op drie facetten:

1. het bieden van economisch perspectief voor de landbouwbedrijven,
2. het behalen van milieu- en klimaatdoelen en
3. het behouden en versterken van de leefbaarheid, werkgelegenheid en culturele identiteit van de plattelandsregio's.

Wat is de huidige situatie? Het aandeel jonge landbouwers neemt al jaren af in Nederland. In 2020 waren er 51.334 landbouwbedrijven (inclusief tuinbouw) in Nederland. Van de bedrijfshoofden, was 8% 'jonge landbouwer' van onder de 40 jaar en 52% ouder dan 55 jaar. In 2010 was dit 10%. Het risico bestaat dat de komende 15 jaar, bedrijven zonder opvolger worden beëindigd of dat de bedrijven opgekocht worden door de bedrijven die willen groeien (schaalvergroting). Door schaalvergroting blijft de overnamesom stijgen, waardoor de mogelijkheid om een landbouwbedrijf over te nemen of te starten steeds moeilijker wordt.

Waar is behoefte aan? In Nederland is behoefte aan het behouden van een vitale en veerkrachtige landbouwsector en platteland. Daar kan alleen in voorzien worden als toekomstige generaties, jonge landbouwers, kiezen voor het wonen en werken als boer of tuinder. Dat is de reden om in te zetten op het aantrekken en behouden van jonge landbouwers en zij-instromers.

Uit de SWOT, behoefteanalyse en uit gesprekken met de doelgroep 'Jonge landbouwers' blijkt ten eerste dat de hoge overnamesom van landbouwbedrijven het grootste knelpunt is waar jonge landbouwers in Nederland tegenaan lopen. Het is niet eenvoudig om op jonge leeftijd aan voldoende kapitaal te komen om een landbouwbedrijf te starten of over te nemen. Voor zij-instromers is dit nog moeilijker omdat zij vanwege het ontbreken van de familieband vaak geen bedrijf met een prijs onder de marktwaarde kunnen kopen. Het is een uitdaging om voldoende rendement te halen uit het eigen vermogen dat de jonge landbouwer in het bedrijf steekt. Ten tweede zorgt een onzeker toekomstperspectief ervoor dat de aantrekkingskracht om een baan buiten de landbouwsector te zoeken toeneemt.

Interventies

Voor het bereiken van 'generatievernieuwing' wordt in het GLB-NSP ingezet op het stimuleren van:

- Vergemakkelijken bedrijfsovername/-start met vestigingssteun voor jonge landbouwers;
- Modernisering en verduurzaming met extra investeringssteun;
- Aantrekken jonge landbouwers en zij-instromers met innovatieve samenwerkingsprojecten voor generatievernieuwing.

Omdat uit de gesprekken met de doelgroep en uit de evaluatie 'Evaluation of the impact of the CAP on generational renewal, local development and jobs in rural area' uit 2021 van de Europese Commissie is gebleken dat het effect van de aanvullende inkomenssteun voor jonge landbouwers op generatievernieuwing onvoldoende is, wordt de inzet op deze interventie uitgefaseerd. Met dit pakket aan interventies worden jonge landbouwers gestimuleerd om een landbouwbedrijf over te nemen of te starten en om te investeren in verduurzaming van het bedrijf.

Doel H: Ontwikkeling in plattlandsgebieden

Bevorderen van de werkgelegenheid, groei, gendergelijkheid, sociale inclusie en lokale ontwikkeling in plattlandsgebieden, met inbegrip van bio-economie en duurzame bosbouw.

Sterke punten

- Relatief geringe afstand tussen stad en platteland
- Goede ontsluiting van het platteland wat betreft wegen
- Bereikbaarheid voorzieningen meestal geen probleem, uitgezonderd voor mensen afhankelijk van openbaar vervoer
- Relatieve rust en ruimte bieden goede omstandigheden voor bepaalde vormen van bedrijvigheid, zoals recreatie en toerisme
- Agrarisch cultuurlandschap is een belangrijke factor in de aantrekkelijkheid van plattlandsregio's
- Lokale saamhorigheid

Zwakke punten

- Tekort aan banen in met name de krimpgebieden
- Weinig werk voor hoogopgeleiden
- Leefbaarheid in bepaalde gebieden onder druk door het sluiten van scholen, banken, winkels en andere voorzieningen
- Het wegtrekken van jongeren en de toenemende vergrijzing
- Een gebrekkige ontsluiting wat betreft het openbaar vervoer
- Toegang tot internet niet altijd even goed
- Landbouwsector is ruimtelijk gezien een belangrijke drager van het landelijk gebied, economisch gezien is de rol van de primaire sector bescheiden

Kansen

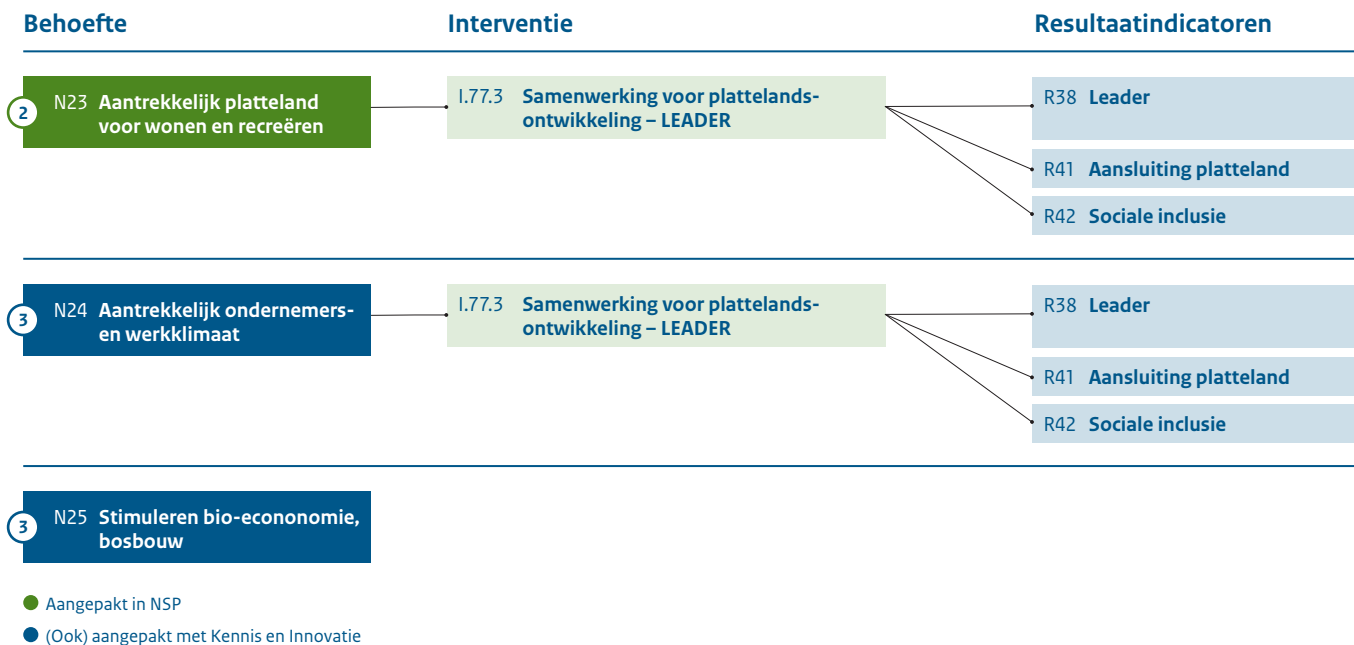
- Kwaliteiten van het platteland bieden mogelijkheden om in te spelen op de groeiende vraag naar toerisme en recreatie
- Vraag om lokaal voedsel en korte lijnen tussen stad en platteland bevorderen de ontwikkeling van korte ketens
- Vraag naar streekproducten
- Digitalisering biedt mogelijkheden voor nieuwe en schone (mkb) bedrijvigheid op het platteland
- Toenemende vraag naar bio-based producten/kansen kringlopen
- Vrijkomende agrarische bebouwing en grond biedt kansen voor nieuwe, duurzame bedrijvigheid, nieuwe woonvormen en natuurontwikkeling

Bedreigingen

- Demografische ontwikkelingen reden tot zorg- afnemende voorzieningen en bevolkingskrimp versterken elkaar
- Kwaliteiten van het platteland onder druk door energietransitie en klimaatopgave
- Veranderingen in landbouwgebruik en -productie als gevolg van klimaatverandering
- Schaalvergroting landbouwbedrijven en bijbehorende stallen/opslagschuren kunnen landschappelijke kwaliteit onder druk zetten
- Hergebruik vrijkomende agrarische bedrijfsbebouwing voor niet-agrarische activiteiten kan landschappelijke kwaliteiten onder druk zetten
- Ontbrekend beleid voor hergebruik vrijkomende agrarische bebouwing

S08 Ontwikkeling in plattlandsgebieden

Er ligt een opgave om samen te werken aan de sociaaleconomische ontwikkeling van het platteland en aan een duurzaam gebruik/beheer van de ruimte, waar de landbouw een belangrijk onderdeel van uitmaakt. De LEADER-werkwijze is bij uitstek geschikt voor de initiatieven waarbij het van belang is dat gebiedspartijen samenwerken. Het resulteert in de betrokkenheid van bewoners en ondernemers in een gebied om te komen tot een goede gebiedsanalyse, ideeën en vervolgens de verantwoordelijkheid voor maatregelen en projecten om de opgaven in de LEADER-context op te pakken. Doordat verduurzaming steeds belangrijker wordt, wordt LEADER ook ingezet om een bijdrage te leveren aan klimaat, natuur en milieu.

Het aandeel vrouwelijke bedrijfsopvolgers blijft achter bij het Europees gemiddelde, maar er is wel sprake van een inhaalslag. Vergeleken met de jaren tachtig is er in de positie van vrouwen op agrarische bedrijven een duidelijke verschuiving zichtbaar van meewerkende echtgenote naar een verantwoordelijke en naar buiten gerichte rol. Vrouwen kunnen gegeven hun actieve en betrokken rol belangrijke bijdragen leveren aan noodzakelijke of gewenste veranderingen op het bedrijf. De statistieken geven echter een vertekend beeld, omdat veel vrouwen in de agrarische sector in een man-vrouwmaatschap deelnemen, waarbij vaak de man als bedrijfshoofd wordt geadministreerd. Ook neemt het aantal vrouwelijke studenten bij agrarische opleidingen toe.

De intentie is om de gelijkheid van mannen en vrouwen en positie van vrouwen in het landelijk gebied en vooral de landbouw te bevorderen met de volgende NSP-maatregelen:

- Bij samenwerking in het kader van modernisering van AKIS nadrukkelijk ook aandacht voor netwerken die zijn gericht op (aanstaande) boerinnen en zaken waar specifiek deze doelgroep mee te maken krijgt;
- Bij LEADER dat er in de LOS (lokale ontwikkelingsstrategieën) aandacht is voor gender en participatie van vrouwen bij de selectie van projecten;
- Bij kennisverspreiding en informatie is het mogelijk om in praktijknetwerken subsidie aan te vragen rondom het versterken van vrouwelijk agrarisch ondernemerschap.

Veel initiatieven voor de bio-economie vinden plaats buiten het kader van het GLB. De landbouw speelt wel een belangrijke rol bij het produceren en ontwikkelen van nieuwe gewassen, bijvoorbeeld het ontwikkelen van natte teelten zoals lisdodde, die mogelijk bij kunnen dragen aan de klimaatopgave. De ontwikkeling van deze gewassen worden gesteund via de activiteiten in de eco-regeling en zijn ook op langere termijn kansrijk indien er een goed verdienmodel ontwikkeld wordt.

Daarnaast worden eiwitgewassen meegenomen als mogelijke invulling van GLMC 8 Niet-productief areaal, zonder gebruik van gewasbeschermingsmiddelen, en maken deze gewassen onderdeel uit van de eco-regeling. Er is dus sprake van synergie met andere doelen. Ook op het terrein van verbreding, korte ketens, nieuwe product-markt-combinaties en verwaarding van reststromen biedt de bio-economie kansen. Ook kunnen gewassen voor de bio-economie leiden tot meer mogelijkheden voor teeltwisseling/gewasrotatie. Bijvoorbeeld gewassen die tevens de plaagdruk verminderen of de biodiversiteit of bodemstructuur verbeteren. Ook kunnen nieuwe teelten mogelijk gemaakt worden op gronden die nu maar voor specifieke gewassen geschikt zijn (veen of zilte gronden). Ondersteuning via de interventies investeringen, samenwerking gebiedsgericht en samenwerking EIP kunnen een goede bijdrage leveren aan het stimuleren van de kansen voor de bio-economie.

Doel I: **Maatschappelijke verwachtingen inzake voedsel en gezondheid**

Beter inspelen door de EU-landbouw op de maatschappelijke verwachtingen inzake voedsel en gezondheid, onder meer wat betreft veilig, voedzaam en duurzaam voedsel, voedselverspilling en dierenwelzijn.

Sterke punten

- Lange traditie in aandacht voor voedselveiligheid; Europese wetgeving en nationale regelgeving op orde en duidelijk; Voedselveiligheid op relatief hoog niveau
- Relatief strenge regelgeving; dierenwelzijnsconcepten en keurmerken met bovenwettelijke eisen en marktpotentie; sterke kennisinfrastructuur en dierenwelzijn geïntegreerd in veehouderij- en veterinaire onderwijs; gebruik van antibiotica relatief laag, evenals het aandeel 3e en 4e generatie middelen; antimicrobiële resistentie algemeen stabiel en minder hoog dan in veel andere landen
- Groeiend bewustwording in termen van consumentenbestedingen aan duurzaamheidskeurmerken (zoals Eko-keurmerk, On the way to planetproof en Beter Leven) en groeiend aantal flexitariërs; toenemende samenwerking in de keten voor afzet van duurzaam geproduceerd en verwerkt voedsel
- Genoeg productie van gezonde producten tegen aantrekkelijke prijzen
- Nederland heeft zich gecommitteerd aan 50% minder voedselverspilling in 2030, ten opzichte van 2015; voedselverspilling bij consumenten neemt af (29% in 2010- 2019)

Zwakke punten

- Beperkte voedingskennis en voedselvaardigheden onder consumenten
- Aanhoudende marktdruk op lage kosten en de afwenteling op dierenwelzijn; aandeel integraal duurzame stallen groeit langzaam en dierenwelzijn in integraliteit is relatief onderbedeeld
- Het gemiddelde eetpatroon (met veel dierlijke eiwitten) leidt tot maatschappelijke kosten zoals gezondheidsverlies en een stevige milieudruk; Inzet van beleid, agrofoodbedrijven en voedselaanbieders (supermarkten, horeca, catering) op duurzaamheid onvoldoende krachtig
- De huidige voedselomgeving verleidt de consument teveel tot ongezonde en niet-duurzame keuzes, met nadelige impact op positie van primaire producent in voortbrengingsketen; Kloof tussen de boer en de burger en de beperkte schaal van directe afzetkanalen van onbewerkt voedsel van boer naar burger
- Cijfers over voedselverspilling zijn nog hoog en een groot deel van het voedsel verdwijnt uit de voedselketen (wordt verbrand)

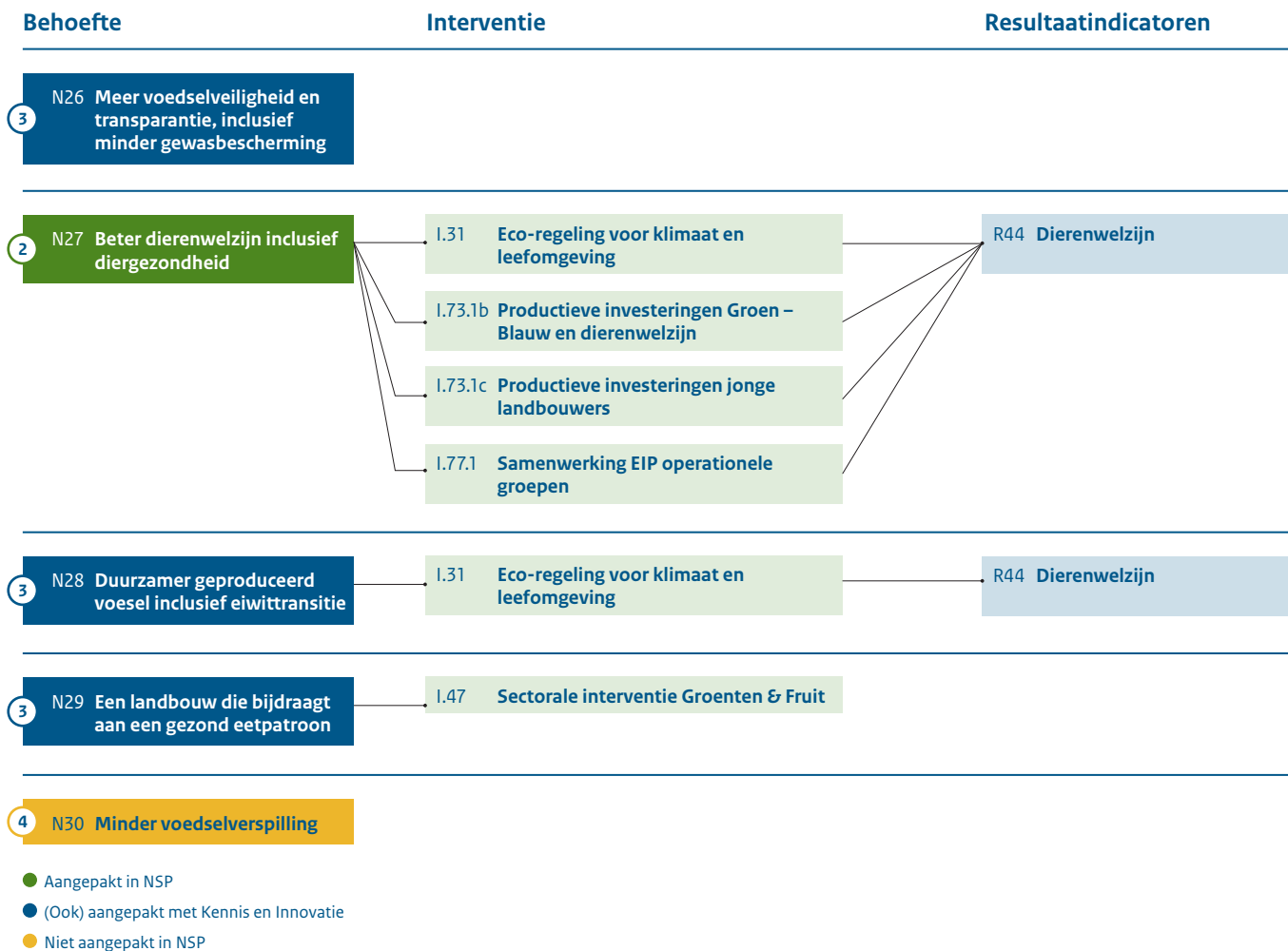
Kansen

- Technologische ontwikkelingen en (internationale) afspraken over een geharmoniseerde methodiek voor het berekenen van de voetafdruk van voedsel en communicatie hierover, bieden kansen voor verbetering van de transparantie; gezond en duurzaam kunnen zonder vermindering van voedselveiligheid bestaan
- EU-ambities in het kader van de Green Deal en Farm to Fork; positief op dierenwelzijn te profileren producten bij export naar omringende landen; groeiend maatschappelijk bewustzijn dat dierenwelzijn verbetering behoeft; innovatieve technologie in combinatie met kunstmatige intelligentie, blockchain en big-data; omslag naar kringlooplandbouw en mogelijkheden voor integrale aanpak
- Opkomst van plantaardige eiwitbronnen en 'nieuwe' eiwitten zoals van insecten
- Korte keten is in ontwikkeling; nieuwe producten zoals snoepkommers en snoeptomaatjes als substituuut voor ongezonde snacks
- Initiatieven zoals 'kromkommers', 'buitenbeentjes' en 'Too good to go' in verschillende schakels van de voedselketen om 'afgekeurde' producten nog te gebruiken als voedsel. Innovaties (technisch) voor bijvoorbeeld langere houdbaarheid; Kringlooplandbouw: nieuwe verwaardiging van reststromen
- Transparantie over voedselverspilling in met name de retailsector

Bedreigingen

- Residuen van gewasbeschermings- en diergeneesmiddelen; consumenten weinig bereid meer te betalen voor voedselveiligheid, duurzaamheid en transparantie; de gevaren van nieuwe vormen van landbouw zoals kringlooplandbouw, diervriendelijke productiewijzen, nieuwe plantaardige producten
- Concurrentie van landen met een lagere kostprijs, onder andere door minder vergaande eisen aan het welzijn en de gezondheid van dieren; Nieuwe huisvestingseisen ten behoeve van milieu en gezondheid (gesloten stallen, geen uitloop) die verbetering van de kwaliteit van de leefomgeving van dieren tegenwerken
- Verlies aan nuance bij duurzaamheids-discussies over vermindering van vleesconsumptie; Niet alle vleesvervangers dragen bij aan een gezond voedingspatroon
- Aankoop- en consumptiepatronen veranderen maar langzaam
- Langzame consumentenacceptatie van nieuwe initiatieven; kringlooplandbouw met reststroomverwaardiging kan fraudegevoelig zijn

S09 Maatschappelijke verwachtingen inzake voedsel en gezondheid

Nederlandse consumenten verwachten dat het voedselaanbod veilig is, in die zin dat er geen ongewenste stoffen en micro-organismen in voorkomen die gezondheidsschade veroorzaken. In Nederland is dit in hoge mate geborgd door regelgeving en toezicht op naleving daarvan. De verwachtingen van voedselproductie nemen toe, in die zin dat er ook steeds meer belang wordt gehecht aan het produceren van voedsel met oog voor de effecten op de omgeving en het welzijn van dieren. Doordat steeds meer niet-agrariërs wonen in het landelijk gebied, nemen ook de zorgen toe over de effecten van agrarische bedrijfsvoering op omwonenden en passanten. Aspecten die betrekking hebben op een verminderde afhankelijkheid van chemische middelen en het terugdringen van emissies naar water en omliggende gebieden komen nadrukkelijk terug in de groenblauwe architectuur (doelen klimaat, milieu en biodiversiteit) en komen hier niet afzonderlijk aan bod.

De vijf behoeften binnen het doel kennen zes veelal gemeenschappelijke aspecten die een rol spelen bij de prioritering en de interventiestrategie en -logica:

- a. Meer inzicht in duurzaamheidsimpact van voedsel: betrouwbare informatie over het verschil in impact tussen reguliere en duurzamer geproduceerde producten (randvoorwaarde)

- b. Reële percepties over voedsel: een consument die kennis heeft over duurzaamheids-impact van voedsel en weet welke producten beter zijn (goed voor motivatie om duurzamere producten te kopen).
- c. Een andere voedselomgeving: (vnl. wijze van aanbod) die de consument helpt duurzamere en gezonde producten te kiezen dan de gemakkelijke en normale keuze
- d. Andere voedselvaardigheden: (anders dan informatie, kennis en daadwerkelijke keuzes in de winkel): bijv. bereiding van innovatieve producten.
- e. Gelijkwaardigere ketensamenwerking: (nodig voor a t/m d) zodat duurzaam produceren samengaat met ondersteunend koop- en eetgedrag.
- f. Normatieve instrumenten: als aanvulling op a – e, door met flankerend beleid, druk op de ketel zetten met regelgeving, BTW tarieven, accijnzen, heffingen, etc.).

We streven naar een voedselsysteem waar investeringen van de landbouw in de productie van duurzamer voedsel voor een gezond eetpatroon, zich op termijn gaan terugverdienen in de markt (en samenleving).

Dierenwelzijn inclusief diergezondheid

Verbeteren dierenwelzijn

Het nationale beleid is gericht op het bereiken en behouden van een toekomstbestendige veehouderij, zoals onder andere weergegeven in de aanpak verduurzaming veehouderij en ambities voor verbetering van dierenwelzijn. De ruggengraat van het dierenwelzijnsbeleid van Nederland is het concept van duurzame kringlooplandbouw. Bij deze vorm van duurzame landbouw wordt er zorgvuldig omgegaan met hulpbronnen, wordt de kringloop van het gebruik van hulpbronnen op het laagste niveau gesloten, wordt milieu en biodiversiteit beschermd en is er sprake van een gezonde productie methoden voor mens en dier. Dierenwelzijn is een integraal onderdeel van kringlooplandbouw.

inHet Rijk heeft het initiatief genomen om in overleg met boeren, marktpartijen, maatschappelijke organisaties en andere 'stakeholders' een convenant af te sluiten over de ontwikkeling naar een dierwaardige veehouderij. Dit convenant vormt de basis van wetgeving die de komende kabinetsperiode in werking treedt voor een dierwaardige veehouderij in balans met de volksgezondheid. Onze ambitie is om de transitie naar een dierwaardige veehouderij te realiseren.

We werken eraan om dit te bereiken door

1. te werken aan een convenant Dierwaardige Veehouderij met marktpartijen, NGO's en overheid en door
2. het opstellen van verbeterde wetgeving op basis van het convenant en het specificeren van de aangenomen wijziging van de Dierenwet.

De doelen van het convenant zijn afspraken over de overgang naar huisvestingssystemen met diergericht ontwerp, verlagen van incidentie van (veelvoorkomende) ziekten en het gebruik van dierenrassen met eigenschappen die hen schaden verlagen.

Het convenant kan voortbouwen op bestaande duurzaamheidsplannen van de melkvee-, varkens-, pluimvee- en geitensector. Dit is een ander onderdeel van ons landelijke beleid. In deze plannen, die op initiatief van de overheid zijn opgesteld, hebben de sectoren aangegeven hoe zij willen verduurzamen, onder meer hoe zij het dierenwelzijn willen verbeteren. Daarnaast is er al een subsidieregeling voor duurzame stallen, inclusief verbetering dierenwelzijn.

Inzet GLB voor verbetering dierenwelzijn

Verduurzaming van het GLB betekent ook een betere positie van het dier in het GLB. In het GLB-NSP wordt dierenwelzijn integraal opgenomen, door te borgen dat GLB-interventies geen voorziene negatieve uitwerking op dierenwelzijn hebben en indien mogelijk bijdragen aan dierenwelzijn. Indien een interventie betrekking heeft op de veehouderij, zal dierenwelzijn worden meegewogen via voorwaarden, doelen of selectiecriteria. Dierenwelzijn houdt in ieder geval in het borgen van goede voeding, goede omgeving, goede gezondheid, natuurlijk gedrag, positieve emotionele toestand (Five Domains model, Mellor, 2016) en de intrinsieke waarde en integriteit van het dier.

Het staartcouperen bij biggen en de huidige levensduur van melkkoeien zijn beide signalen dat er verbeteringen nodig zijn in de huidige wijze van veehouderij. Deze signalen staan niet op zich en zijn van vele factoren afhankelijk, wat daarmee het komen tot een oplossing complex maakt. Om die reden worden in het NSP boeren zoveel als mogelijk ondersteund om de nodige transitie mogelijk te maken.

Dierwaardige veehouderijpraktijken worden onder meer bevorderd door binnen de investeringsregeling ruimte te bieden voor investeringen voor dierenwelzijns- en diergezondheidsverbeteringen op het gebied van onder andere huisvesting en diermanagement. Hier vallen dus ook investeringen onder die kunnen leiden tot een langere levensduur van melkkoeien en het verminderen van het risico op staartbijten bij varkens, waardoor het mogelijk wordt om geleidelijk te stoppen met staartcouperen van biggen, maar ook investeringen voor andere transities zoals het uitfasen van kooihuisvesting van dieren genoemd in het 'End the Cage Age'-initiatief.

Nadruk zal liggen op de verdere uitfasering van kooihuisvesting. Leghennen mogen niet meer in verrijkte kooien worden gehouden. Dit willen we doorzetten voor de andere dieren uit het "End the Cage Age" initiatief die in Nederland nog in kooien gehouden worden. Een volgende stap is het werken naar een verbod op koloniekooihuisvesting voor leghennen.

Ook de samenwerking EIP- en kennisuitwisselingsinterventies staan open voor dierenwelzijns- en diergezondheidsinitiatieven. Dierenwelzijn wordt expliciet meegenomen in het Agrarische Kennis en Innovatie Systeem (AKIS).

Daarnaast komt er binnen de tweede pijler een pilot om te onderzoeken of een diergebonden eco-regeling gericht op met name de verbetering van dierenwelzijn (incl. diergezondheid) mogelijk is. Deze pilot wordt nadrukkelijk samen met de markt en het maatschappelijk veld en de markt uitgewerkt, om te toetsen welke activiteiten effectief en verifieerbaar zijn en hoe deze verbeteringen zoveel mogelijk binnen de keten bestendig kunnen worden. Hierdoor wordt ervaring opgedaan met activiteiten op het gebied van bijvoorbeeld duurzaamheid, dierenwelzijn – zoals verdere vermindering van het risico van staartbijten bij varkens – en diergezondheid. In deze pilot wil de overheid varkenshouders en overige ketenpartijen stimuleren om varkens met hele staarten te houden en het vlees van deze dieren af te zetten.

Het doel is

1. het gezamenlijk ontwikkelen van samenwerkingsverbanden in de varkenshouderijketen die moeten leiden tot het op de (Nederlandse) markt brengen van varkensvlees afkomstig van varkens met hele – niet gecoupeerde – staarten en
2. het verspreiden van kennis en ervaring over (de aanpak van) het houden van varkens met hele staarten en de vermarkting daarvan.

Het totaal budget van de pilot wordt geraamd op ongeveer 5 miljoen euro en de looptijd op 2 jaar. Het streven is om de pilot in 2023 te starten. Per project zal een samenwerkingsverband moeten bestaan uit o.a. tenminste 5 varkenshouders en er wordt gestreefd naar in ieder geval 3 projecten. De varkenshouders die al gestopt zijn met staartcouperen dienen als voorbeeld voor de verdere invulling en ervaringen binnen de biologische veehouderij worden meegenomen. Bij goede resultaten zal nog in dezelfde GLB-periode gestart worden met een diergebonden eco-regeling.

Doel J: (CCO) Modernisering kennis en innovatie

Horizontale doelstelling: de sector moderniseren door kennis, innovatie en digitalisering in de landbouw en in plattelandsgebieden te stimuleren en te delen, en het benutten daarvan bevorderen.

Sterke punten

- De ‘gouden driehoek’ samenwerking tussen onderwijs, onderzoek en adviesorganisaties
- Goed ontwikkeld en vitaal onderzoeks- en onderwijssysteem
- Samenwerking binnen het groen onderwijs en het onderzoek
- Korte lijnen tussen onderzoek en bedrijfsleven met grote historie
- Veel ervaring met gelijkwaardige kennisuitwisseling tussen ondernemers
- Grote verscheidenheid aan voorlichters, kennismakelaars en intermediairs
- Groot gebruik van POP3-instrumenten voor kennisoverdracht en innovatie
- Gemiddelde opleidingsniveau van de agrarische ondernemers
- Breed aanbod aan reguliere en deeltijdopleidingen
- Sterke grondpositie binnen de rurale, innovatieve ontwikkelingen
- Sterke internationaal imago van de innovatiekracht

Zwakke punten

- Gebrekkige doorstroming van kennis naar het ‘boerenerf’
- Relatief lage publieke investeringen in R&D t.o.v. Industriële sectoren
- Inzetten van AKIS instrumenten is complex, tijdrovend en risicovol
- Beperkte synergie tussen onderwijs, onderzoek en adviesorganisaties
- Beperkte middelen voor kennis en innovatie voor toeleverende MKB-bedrijven
- Beperkte bereidheid om te betalen voor advies en ondersteuning
- Overaanbod van informatie uit groot aantal informatiebronnen
- Beperkt overzicht van uit de praktijk afkomstige innovatie initiatieven
- Beperkte verbinding tussen innovaties door schotten tussen ondersteunende maatregelen
- Beperkte opschaling van praktijknetwerken

Kansen

- Pluriform systeem met diensten voor het faciliteren van innovatie
- Marktgerichte kennisorganisaties creëren vraag op internationaal niveau
- Ruime ervaring netwerken stimuleert de doorontwikkeling van deze structuren
- Brede productie oriëntatie: nichegericht naar exportgericht
- Brede doelgerichte infrastructuur voor verspreiding van kennis en innovatie
- Blijvende beschikbaarheid en toegankelijkheid van kennisbronnen
- Beschikbaarheid van kennis over kringlooplandbouw en klimaatvraagstukken
- Kennisontwikkeling vanuit de praktijk
- Digitalisering en toepassing van mobiele applicaties en tools binnen de bedrijfsvoering

Bedreigingen

- Herziening onafhankelijk bedrijfsadviesstelsysteem
- Gebrek aan visie op de toekomst van de landbouw
- Gebrek aan visie op het kennisniveau en -profiel van agrarische ondernemers
- Sterke afhankelijkheid van onderzoeksinstellingen van overheidsfinanciering
- Veel belovende initiatieven moeten onder druk van private financiers te snel op eigen benen staan
- Spanning tussen publieke en private belangen bij innovatie
- Risicovrij gedrag bij publiek gefinancierd onderzoek
- Afrekening onderzoek op belang voor de wetenschap i.p.v. De samenleving of de praktijk
- Onvoldoende risicospreiding bij experimenten en innovatie

S10 Modernisering kennis en innovatie

Behoefte

Interventie

Resultaatindicatoren

● Aangepakt in NSP

Kennis en innovatie zijn onmisbaar bij een sterke, toekomstgerichte en duurzame landbouwsector. Pas als een agrariër weet wat er mogelijk is en wat de nieuwe inzichten zijn, kan dat worden toegepast op het boerenerf. Er is daarom behoefte aan maatregelen die kennis en innovatie echt doen landen op het boerenerf. Hiervoor is in de eerste plaats een beter en vooral hechter AKIS nodig.

Voor kennisverspreiding is de leer- en informatiebehoefte van de agrarische ondernemers de basis. Die behoefte is heel verschillend. Daarom is voorzien in een vouchersysteem voor individueel leren, mogelijkheden voor het volgen van een cursus (ook voor adviseurs), de mogelijkheid om in groepen samen en van elkaar te leren (praktijknetwerken en project-subsidies) en de mogelijkheid om te leren via demonstraties en met behulp van een bedrijfscan.

Voor innovatie volgen we dezelfde strategie om agrarische ondernemers centraal te stellen. Via operationele groepen zijn ondernemers zelf aan zet om, met de actoren die ze nodig denken te hebben, te werken aan oplossingen en kansen.

We zien kennis en innovatie als onderdeel van een innovatiecyclus, waarbij ondernemers vanaf de eerste gedachte tot aan de daadwerkelijk implementatie ondersteund worden. Deze innovatiecyclus is sterk interactief met onderzoek, onderwijs of adviesorganisaties.

Belangrijk hierbij is de integrale aanpak. Bij kennisverspreiding en innovatie moeten de verschillende doelen en behoeftes samengebracht worden. Belangrijk is dat adviseurs die bijvoorbeeld adviseren over verbetering van de bodemkwaliteit, ook de andere specifieke behoeftes en omstandigheden van het bedrijf in hun advies meenemen. Vandaar ook dat het van belang is dat kennis en innovatie, een overkoepelend doel is.

In de sectorale interventie groenten en fruit is de verplichting nieuw om ten minste 2% van het operationeel programma te besteden aan onderzoek en ontwikkeling. Tot nu toe waren deze activiteiten niet of nauwelijks in de programma's opgenomen, zodat hier een positieve impuls verwacht mag worden op het verhogen van kennis en innovaties. In de praktijk is het gebruikmaken van adviesdiensten op allerlei gebied, maar met name bij teeltbegeleiding en biologische gewasbescherming, een goede mogelijkheid voor telers om acties te ondernemen op actuele (teelt)problemen op het bedrijf.

De regeling biedt goede mogelijkheden voor producentenorganisaties, lidtelers en hun medewerkers om met cursussen en opleidingen hun kennis of vaardigheden te vergroten, zodat het bedrijf zich verder professionaliseert. Het onderling uitwisselen van kennis en ervaringen is in de sector gebruikelijk.

De digitalisering is in veel onderdelen van de sector groenten en fruit opgepakt en de behoefte aan verdere automatisering en robotisering lijkt alleen maar toe te nemen door de ontwikkelingen in de arbeidsmarkt.

Het EIP geeft ook ruimte voor samenwerking voor integrale gebiedsontwikkeling en veenweide en overgangsgebieden Naturazoo. Bij deze twee interventies is ook de integrale aanpak en de co-innovatieve aanpak van operationele groepen een belangrijke vereiste. Speciaal is dat deze operationele groepen zich meer op gebiedsgericht beleid richten en daarbij tegemoet komen aan de needs voor klimaat, emissies en biodiversiteit met aandacht voor verdienvermogen.

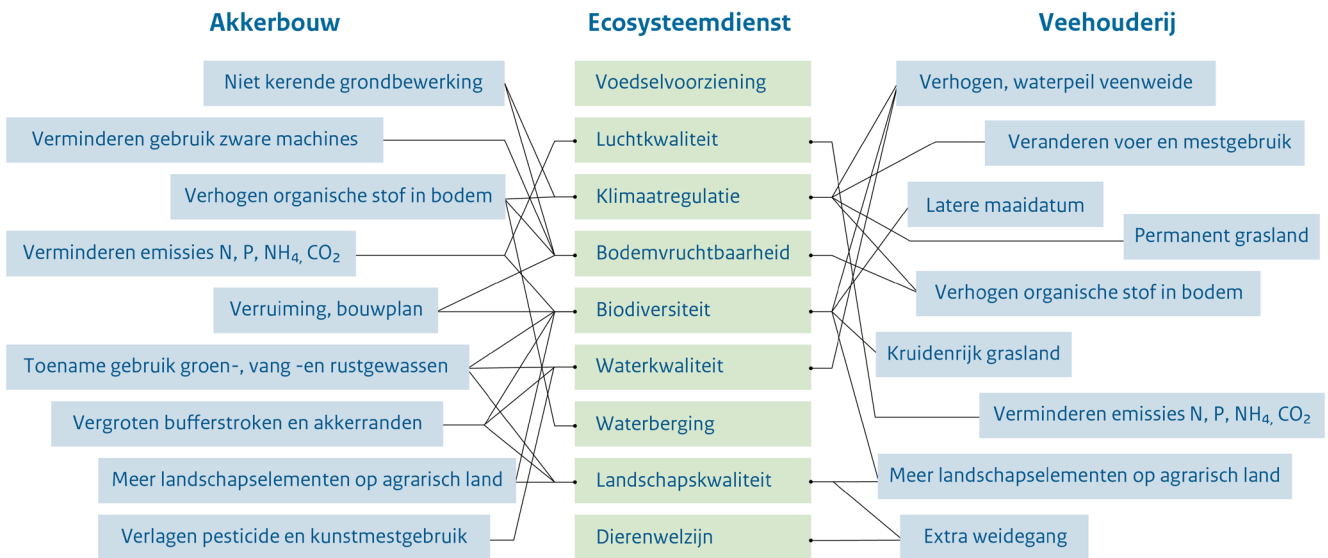
3 Samenhang in regelingen: een groenblauwe architectuur

In het nieuwe GLB speelt de zogenaamde groenblauwe architectuur een hoofdrol. Met een betere 'dooradering' in het landschap werken we aan doelen op het gebied van natuur en milieu. Het creëert bijvoorbeeld ruimte voor dieren en planten, het draagt bij aan schoon water en verbetert de bodemkwaliteit.

Het zwaartepunt van de aanpak in de groenblauwe architectuur (GBA), ligt bij het samenspel tussen:

1. de voorwaarden om voor de basispremie en andere grondgebonden steun in aanmerking te komen (conditionaliteiten). Startpunt daarbij is het voldoen aan nationale en Europese regelgeving;
2. de mogelijkheid voor agrariërs om maatschappelijk wenselijke diensten te leveren op het bedrijf via deelname aan de grondgebonden eco-regeling. Hiermee wordt een deken van duurzaamheidsmaatregelen over Nederland gelegd, wat gebiedsgericht kan afwijken, naarmate de behoeften in een gebied;
3. in daarvoor geselecteerde gebieden: een gebiedsgerichte aanpak ten behoeve van natuur, landschap, water en klimaat, waarvoor een bedrijfsniveau overkoepelende aanpak noodzakelijk is via het agrarisch natuur- en landschapsbeheer (ANLb). Dit geldt primair voor situaties waar gebieden eenduidig zijn gedefinieerd en activiteiten zijn ontwikkeld, zoals voor activiteiten met als doel biodiversiteit op boerenland, maar ook voor bepaalde klimaat- en wateractiviteiten;
4. productieve investeringen en niet-productieve investeringen voor bedrijfsmodernisering op landbouwbedrijven, gekoppeld aan de doelen klimaat en leefomgeving (doelen d e f) en dierenwelzijn;
5. het starten met gebiedsgerichte samenwerkingsprojecten (EIP), bestaande uit de categorieën samenwerking voor integrale gebiedsontwikkeling en samenwerking voor klimaatmaatregelen in veenweidegebieden en het extensiveren van de landbouw in en rond Natura 2000 gebieden. Het doel is om interventies te ontwikkelen en uit te voeren die op termijn robuust in de bovenstaande interventies kunnen worden geïntegreerd, dan wel nationaal kunnen worden gecontinueerd. De interventies bestaan uit zowel uit het gebiedsgericht bevorderen van samenwerking, kennisoverdracht (conform art 78), investeringen op landbouwbedrijven, en niet-landbouwbedrijven (conform artikel 73) en daar waar het een nieuw doel betreft, het opstarten van beheeractiviteiten (conform artikel 70). Bij deze samenwerkingsprojecten ligt de focus op investeringen en een start maken met beheeractiviteiten;
6. experimenteren met zowel technische als systeeminnovaties (Samenwerking EIP en kennis). Uit de SWOT- en behoefteanalyse komt de noodzaak naar voren om het kennissysteem te verbeteren. Bij een systeemverandering die de Nederlandse overheid voorstaat is dit zeker zo belangrijk als subsidie. Daarbij zijn twee categorieën van belang: technische innovaties die bijdragen aan het verminderen van milieudruk en systeemveranderingen waarbij de sector en maatschappelijke organisaties experimenteren met 'het beleid van de toekomst'. Hiervoor wordt zowel de interventie samenwerking voor ketens, sectoren, duurzamer voedsel, GLB-pilots en innovatie EIP ingezet als de interventie kennisverspreiding en informatie.

- het versterken van de LEADER-aanpak, waarbij meer focus wordt aangebracht op klimaat en leefomgeving. De LEADER aanpak heeft echter wel een bredere doelstelling, en is daarnaast veel sterker een Bottom-up aanpak, waardoor het sturen op doelrealisatie ten behoeve van een veranderend landbouwsysteem niet primair bij LEADER is ondergebracht. De aanpak leent zich echter wel in hoge mate voor het ondersteunen van de diversificatie van bedrijfsvoering, ondersteunend de leefbaarheid in het landelijk gebied.

Figuur: De levering van ecosysteemdiensten uit de landbouw, uitruil en synergie

Deelnamebereidheid

Om de doelstellingen via de GBA te kunnen bereiken is het belangrijk dat de deelnamebereidheid van de agrarische sector aan de basispremie en eco-regeling groot is. Dat is een eerste belangrijk kantelpunt. Om voor de basisinkomenssteun in aanmerking te komen, gelden conditionaliteiten. Om ervoor te zorgen dat de deelname aan de GBA voldoende is om de nagestreefde vergroening van het GLB te kunnen bereiken, wordt er bij de invulling van de voorwaarden zoveel mogelijk aangesloten bij de EU-baseline. Bij deelnamebereidheid speelt naast de voorwaarden mee dat de basispremie lager zal uitvallen.

Voor de eco-regeling wordt 25% van de ELGF-middelen (na overheveling) gereserveerd, waarbij er sprake is van een ingroeimodel. Gedurende de looptijd van het NSP gaat een toenemend percentage van het ELGF-budget naar de eco-regeling, waarbij het beschikbare bedrag minimaal constant blijft. Het streven is om het budget voor de eco-regeling in de loop der jaren tot 30% – na overheveling – van het ELGF op te laten lopen.

Daarnaast wordt een deel van het budget van het ELGF (van 15% in 2023 tot 30% in 2027) overgeheveld naar het ELFPO, om optimaal bij te kunnen dragen aan de gewenste ontwikkelingen op het terrein van kennis en informatie/innovatie, ANLb en gebiedsgerichte aanpak van specifieke opgaven.

Het (verhoogde) ELFPO budget zal met name ingezet worden voor:

- het ANLb;
- een gebiedsgerichte aanpak van gesignaleerde problemen, met name via de maatregel Samenwerking en de maatregel Investerings;
- kennisontwikkeling en verspreiding;
- innovatie, via de maatregel Kennis en informatie en de maatregel Samenwerking voor innovatie / EIP).

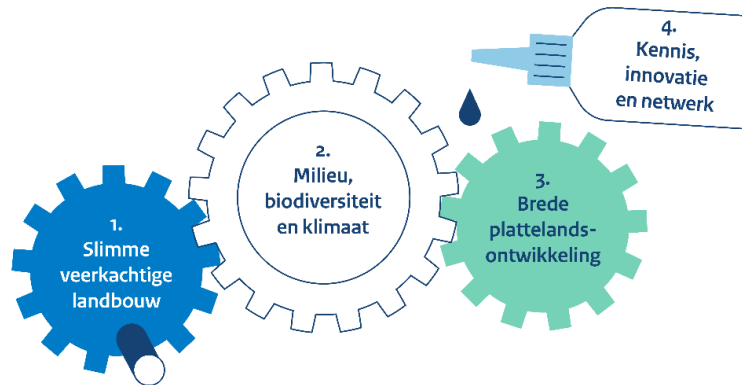
Een ander kantelpunt is vereenvoudiging en consistentie met andere regelgeving, waaronder het zevende Actieprogramma Nitraatrichtlijn. Daar waar mogelijk wordt er met het NSP naar gestreefd om voor boeren aan dezelfde opgaven te laten bijdragen. Daarbij is maatwerk belangrijk, omdat de oplossingen per boer en per gebied verschillen. Het NSP heeft als doel om boeren te stimuleren in hun inzet voor maatschappelijke diensten, voor de doelen klimaat, natuurlijke hulpbronnen en biodiversiteit. Passend binnen hun bedrijfsvoering en het boerenlandschap. Normerende wetgeving, zoals bijvoorbeeld vastgelegd in het 7e Actieprogramma Nitraatrichtlijn, vormt daarbij voor het NSP het startpunt. Aan de andere kant behoort het NSP niet negatief door te werken op markt-initiatieven, zoals bijvoorbeeld de biodiversiteitsmonitor, die de GBA-doelstellingen ondersteunen. Dat betekent dat ook daarmee, waar mogelijk binnen de Europese kaders, aansluiting wordt gezocht. Een belangrijke omslag is het invoeren van interventies waar doelsturing meer centraal staat dan in het huidige GLB. De eerste stap daartoe was het vergoeden van leefgebieden/categorieën in het ANLb. Het puntensysteem van de eco-regeling en het inzetten op innovatieve gebiedsgerichte samenwerking zijn hierin vervolgstappen.

Boeren werken aan een biodivers landschap

Met steun van het GLB in drie stappen

4 Streven

In het vorige hoofdstuk is geanalyseerd aan welke interventies binnen de EU-doelen in Nederland behoefte is. Waar moet dat toe leiden? Dit zijn de streefcijfers voor 2027.

SO₁: Leefbaar landbouwinkomen en voedselzekerheid

- Rond de 95% van de cultuurgrond wordt ingericht volgens de normen voor de goede landbouw- en milieupraktijk met aandacht voor klimaat, bodem, water, biodiversiteit en landschap waarvoor boeren een inkomensondersteuning krijgen. Kleine bedrijven krijgen extra inkomensondersteuning.
- Ongeveer 10% van de boeren heeft een risicoverzekering.
- Ongeveer 8% van de boeren heeft met GLB-middelen geïnvesteerd in herstructurering en modernisering.

SO₂: Concurrentievermogen

- Ongeveer 8% van de boeren gaat naar verwachting investeren met GLB-middelen in herstructurering en modernisering.

SO₃: Positie in de waardeketen

- Ongeveer 1.800 groente- en fruittelers nemen deel aan een producentenorganisatie. Dit vertegenwoordigt een productiewaarde van ongeveer € 2,8 mld. Dit is ongeveer 25% van de totale productiewaarde in deze sector.

SO₄: Klimaatverandering en duurzame energie

- Op zo'n 64% van de cultuurgrond zullen verbeteringen zijn gedaan om aan te passen aan het veranderende klimaat en om emissies te beperken door de koolstof op te slaan in de bodem en bovengrondse biomassa te behouden en/of te verbeteren.
- Er wordt voor 1 MW in hernieuwbare energie geïnvesteerd en ongeveer 2.000 bedrijven hebben investeringssteun ontvangen voor matiging en aanpassing aan klimaatverandering, en de productie van hernieuwbare energie of biomaterialen.
- Er is voor 40.000 hectare steun gegeven voor bebossing en herstel van boslandbouw en bebossing.
- Er worden 650 investeringen gedaan op het platteland voor verbetering van natuur, milieu en klimaat.

SO5: Efficiënt beheer van natuurlijke hulpbronnen

- Op ongeveer 60% van de cultuurgrond worden activiteiten gedaan die gunstig zijn voor bodembeheer, voor de kwaliteit van waterlichamen en verbeterd nutriëntenbeheer.
- Op 10% van de cultuurgrond zijn er activiteiten om de emissie van ammoniak te verminderen en op 6% van de cultuurgrond wordt steun gegeven voor duurzaam gebruik van pesticiden.
- Op 2.000 ha wordt de waterbalans verbeterd en 900 agrarische bedrijven ontvangen GLB-investeringssteun voor de zorg voor beheer van water, bodem en lucht.
- Er worden 650 investeringen gedaan op het platteland voor verbetering van natuur, milieu en klimaat.
- Er wordt gestreefd naar ontwikkeling naar 6% biologische landbouw (voorzetting en omschakeling) in Nederland.

SO6: Bescherming van de biodiversiteit

- Op 60% van de oppervlakte cultuurgrond zijn er activiteiten voor biodiversiteitsbehoud en -herstel. Op 45% van de Natura2000 gebieden wordt het beheer verbeterd.
- Er wordt 65.000 ha aan landschap beheerd.
- Boeren ontvangen steun om 170.000 stuks zeldzame huisdieren te behouden.
- 1.250 bedrijven krijgen investeringssteun voor verbetering van de biodiversiteit en er worden 650 investeringen gedaan op het platteland voor verbetering van natuur, milieu en klimaat.
- Er wordt gestreefd naar totaal 6% biologische landbouw (voorzetting en omschakeling) in Nederland.

SO7: Jonge landbouwers en leefbaarheid platteland

3.000 jonge landbouwers kunnen een landbouwbedrijf starten dankzij steun van het GLB, hiermee worden 2.500 nieuwe banen gerealiseerd.

SO8: Ontwikkeling in plattlandsgebieden

50% van de plattlandsbevolking valt onder het LEADER ontwikkelingsprogramma.

SO9: Maatschappelijke verwachtingen inzake voedsel en gezondheid

Boeren ontvangen steun om voor 3% van de dieren (berekend in Groot Vee Eenheden) de dierenwelzijn te verbeteren.

SO10: Kennis en innovatie

- Ongeveer totaal **55.000** mensen krijgen advies of opleiding op het gebied van economie, sociaal, natuur, milieu of klimaat of doen mee aan innovatiegroepen voor deze thema's.
- Jaarlijks gaat het om zo'n **10.000-15.000** mensen. Van deze groep krijgen ongeveer **22.500** personen advies om betere milieu- of klimaatgerelateerde prestaties te leveren.
- Meer dan **2.000** adviseurs krijgen steun om kennis- en innovatie adviezen te geven.

5 Organisatie

Het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit is als beheerautoriteit eindverantwoordelijke voor het NSP.

Nederland heeft één betaalorgaan, de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO). Het toezicht op het betaalorgaan is gebaseerd op de jaarlijkse controle verklaring en auditrapporten van de certificerende instantie (Auditdienst Rijk).

Intermediaire instanties

De 12 provincies worden bij ministeriële regeling aangewezen als intermediaire instantie. De provincies worden intermediaire instantie voor de volgende interventies:

- Agrarisch natuur- en landschapsbeheer (artikel 70);
- Investerings (artikel 73)
- Samenwerking (artikel 77)
- LEADER (artikel 77)
- Kennis en informatie overdracht (artikel 78)

De provincies stellen voor bovengenoemde onderdelen van het NSP eigen regelingen op en selecteren activiteiten die voor steun in aanmerking komen.

Delegated bodies

De Nederlandse Voedsel en Waren Autoriteit (NVWA), het Samenwerkingsverband Noord-Nederland (SNN), de Eenheid Europese Programma's (Stimulus) en een nog te contracteren organisatie voor de monitoring door middel van satellieten worden aangewezen als delegated body van het betaalorgaan.

De NVWA voert namens het betaalorgaan de controles ter plaatse uit. SNN en Stimulus voeren namens het betaalorgaan regelingen uit van een aantal intermediaire instanties.

Controlesysteem

Het GBCS systeem wordt gebruikt als controlesysteem voor de areaal gebonden steun (basispremie, eco-regelingen en agrarisch natuur- en landschapsbeheer). Het GBCS gaat uit van betalen voor prestaties op basis van gecontroleerde registers en de toepassing van het areaalmonitoringssysteem stuurt op een doelmatige, moderne en eenvoudige uitvoering. Daartoe passen we zoveel als mogelijk, binnen de Europese kaders, de principes van RUS/USK toe. Dit is het Nederlands Raamwerk Uitvoering Subsidies (RUS) en het Uniform Subsidiekader (USK). Dit leidt tot minder administratieve lasten voor landbouwer en betaalorgaan.

Er komt een Areaalmonitoringsysteem (AMS) waarmee landbouwactiviteiten worden gemonitord. Het AMS is er onder andere voor:

- het verbeteren van de kwaliteit van het perceelsregister, waarbij bevindingen worden teruggeleid voor verificatie door de boer en
- om de controledruk (bedrijfsbezoeken bij de boer) te verminderen.

De controles van de conditionaliteiten worden voor zoveel mogelijk uitgevoerd met het GBCS. Waar dat niet mogelijk is worden steekproefsgewijs bedrijfsbezoeken uitgevoerd op basis van risicoanalyses. Voor niet-grondgebonden interventies is het controle systeem opgebouwd, zoveel als mogelijk binnen de Europese kaders, volgens de principes van RUS/USK en programmatisch handhaven. Hierbij wordt op basis van een risicoanalyse vooraf bepaald welke controles worden uitgevoerd.

Prestatie gericht werken

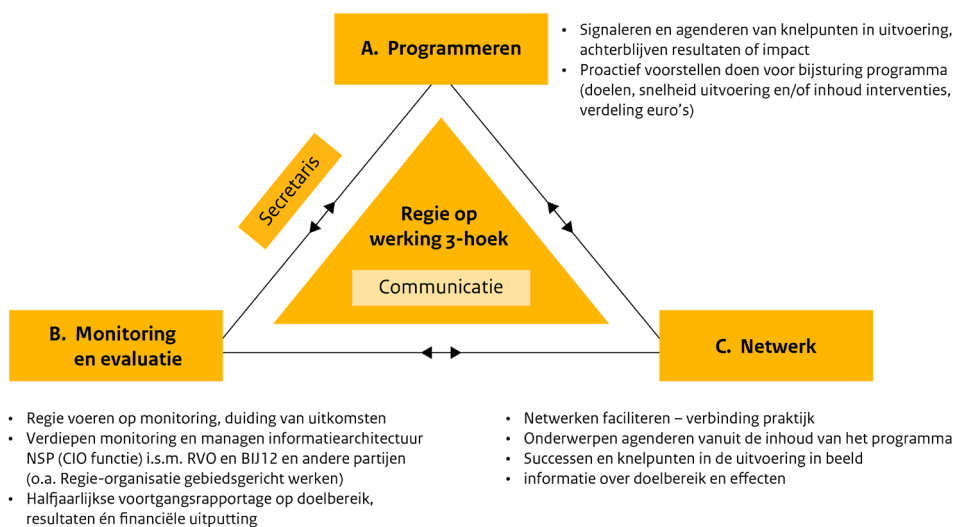
Betalen voor de prestatie: we betalen voor wat we constateren. Belangrijk is dat we betalen voor prestaties op verschillende niveaus: prestaties op percelen/activiteiten en op project/gebiedsniveau. Hierdoor kunnen we meer sturen op het behalen van de doelen. Zo betalen we bijvoorbeeld bij eco-regeling voor het niveau dat wordt gehaald. Bij de ANLb stellen provincies de doelen, collectieven maken een plan van activiteiten (op basis van kennis van het gebied) en praktische ervaring waarmee de doelen gerealiseerd kunnen worden. Het plan wordt op leefgebied/categorie vooraf beoordeeld en geacordeerd door de provincie en daarover legt een collectief verantwoording af.

Regieorganisatie GLB

Het nieuwe GLB, vertaald in het Nationaal Strategisch Plan (NSP), betekent een nadrukkelijke verschuiving naar toekomstbestendig boeren sterker belonen, vanuit samenhang met de landelijke opgaven op het gebied van natuur, milieu en klimaat. Dat vraagt ook een verschuiving in de aansturing en monitoring van het NSP. Het Rijk en de Provincies, in samenwerking met de Waterschappen, zijn verantwoordelijk voor de regelingen van het GLB en de besteding van de middelen. De Regieorganisatie ondersteunt, vanuit een onafhankelijk positie, het Rijk en Provincies bij de uitvoering. De Regieorganisatie heeft vier functies die zelfstandig of in samenwerking met andere partijen worden uitgevoerd:

- Programmering en bijsturing
- Monitoring en evaluatie
- Netwerk van aan het GLB deelnemende of betrokken partijen
- Secretaris in de governance van het NSP.

Communicatie heeft in alle vier functies een belangrijke rol als instrument in de implementatie van het NSP. Dit krijgt, in nauwe samenwerking met het Rijk, de Provincies, Waterschappen en de RVO een belangrijk plaats in de regiefunctie van de organisatie. Overall heeft de Regieorganisatie de taak om vanuit een procesrol het Rijk en Provincies te ondersteunen en van daaruit de regie te voeren over de werking van het programma, het samenspel tussen de vier functies en de governance van de uitvoering (zie onderstaande figuur). Vanwege de samenhang van het GLB met andere landelijk opgaven onderhoudt de Regieorganisatie een verbinding en afstemming met (regie)organisaties die gerelateerd zijn aan de transitie van het landelijk gebied.

Het GLB-netwerk biedt relevante informatie over de voortgang, de resultaten en effecten en over eventueel aanpassingen in het programma. Dit netwerk van netwerken kan een functie vervullen in het verrijken van informatie en uitwisselen en verder brengen van kennis en innovatie. De netwerkfunctie krijgt vorm op verschillende manieren:

- De **Werkplaats Netwerk Platteland** van het landelijke netwerk of platform; fysieke bijeenkomsten van het netwerk.
- **Verbinden** met bestaande lokale, regionale, sectorale en landelijke netwerken.
- **Kennis en innovatie** stimuleren en het netwerk daaromheen versterken. Hiertoe behoren ook de sectoren van adviseurs en het onderwijs en onderzoek.

Het GLB netwerk bestaat uit alle partijen die een betrokkenheid hebben bij het GLB. Het zal verder gaan onder de naam Netwerk Platteland.

Ten slotte blijft de Regieorganisatie GLB dezelfde rol vervullen als het Regiebureau POP in de uitvoering van het POP3 en EHF programma dat nog een afwikkeling kent tot en met 2025.

Deel B

Praktische uitwerking

6	Interventies	59
6.1	Grondgebonden regelingen	60
6.2	Gebiedsgerichte samenwerking	69
6.3	Stikstof- en klimaatopgave veenweide en overgangsgebieden N2000	73
6.4	Duurzame investeringen	75
6.5	Kennis en innovatie	79
6.6	Jonge boeren en tuinders	82
6.7	Sectorale interventies	86
6.8	Andere regelingen	88
7	Agrarisch kennis en innovatie systeem (AKIS) en digitalisering	90
8	Financiën	95
9	Van start in 2023; een overgangsjaar	98

6 Interventies

Om deze en volgende generaties te kunnen voorzien van genoeg voedsel én de boer van een goed inkomen, moeten we werk maken van uitdagingen op het gebied van natuur, milieu en klimaat. Het GLB stelt subsidies beschikbaar voor boeren en organisaties die zich inspinnen voor een toekomstbestendig bedrijf en een veerkrachtig platteland.

Hoe gaan we, op basis van de analyse en de doelen, interveniëren? De woorden interventies en regelingen worden in dit document door elkaar gebruikt, maar betekenen hetzelfde.

Het nieuwe GLB is meer dan eerder één opbouwend geheel. De verschillende subsidies kunnen in combinatie met elkaar worden toegepast om voor gebieden en de boeren die in de gebieden werken, helder perspectief te vinden en te groeien naar morgen.

De GLB-subsidies richten zich op:

1. Grondgebonden regelingen. Met de eco-regeling worden boeren vergoed voor maatschappelijke diensten.
2. Gebiedsgerichte samenwerking. Boeren, terreinbeheerders en anderen worden uitgedaagd samen te werken aan klimaatadaptatie, schoon water, meer biodiversiteit.
3. Steun voor de stikstof- en klimaatopgave veenweide en N2000. Voor een samenwerking van boeren is er steun om te komen tot een bedrijfsvoering met een hogere grondwaterstand in veenweidegebieden of een extensievere bedrijfsvoering in overgangsgebieden N2000.
4. Duurzame investeringen. Bijvoorbeeld op het gebied van precisielandbouw, energie, innovatieve stalsystemen of landschap en water.
5. Inzet op kennis en innovatie. Steun voor kennisontwikkeling, actieve netwerken, nieuwe technologie en marktconcepten. En onafhankelijk advies door erkende adviseurs voor boeren.
6. Steun voor jonge boeren en tuinders. Zij ontvangen meer hectarepremie, meer subsidie voor duurzame investeringen, vestigingssteun en hulp bij generatiewisseling.
7. Overige regelingen.

6.1 Grondgebonden regelingen

Sinds de jaren '90 kennen we binnen het GLB de grondgebonden betalingen. De hectare-premie is daarvan de bekendste. Deze subsidies helpt boeren aan een stabiel deel in het inkomen. De grondgebonden regelingen in het nieuwe GLB richten zich op de zogenaamde 'groenblauwe architectuur'. Daarmee wordt een betere dooradering van het landschap bedoeld, met ruimte voor dieren en planten. Het draagt bij aan de klimaatdoelen, biodiversiteit, schoon water en verbetert het de bodemkwaliteit.

Onder deze categorie vallen de volgende regelingen:

- *Basisinkomenssteun*
- *Herverdelende inkomenssteun*
- *Eco-regeling voor klimaat en leefomgeving*

Ook behandelen we in dit hoofdstuk de goede milieu- en landbouwcondities (GLMC's), de voorwaarden waaraan agrariërs moeten voldoen om in aanmerking te komen voor grondgebonden regelingen.

Basisinkomensteun

Wat houdt interventie in?

Deze interventie betreft het verlenen van basisinkomenssteun. Het gaat om een uniform tarief per hectare voor heel Nederland. Daarnaast wordt in 2023 overwogen om vanaf 2024 een hoger tarief vast te stellen specifiek voor veenweidegebieden (kustvlakveen), Natura 2000 en gebieden met aangewezen ecologisch kwetsbaar blijvend grasland vanwege de specifieke agronomische omstandigheden en mogelijke toekomstige eisen in deze gebieden. Jonge boeren kunnen extra inkomenssteun ontvangen (zie hoofdstuk 6.6).

Voor wie?

Begunstigden zijn actieve landbouwers met subsidiabele landbouwgrond. De landbouwer moet de percelen op de peildatum (15 mei) in beheer hebben, en moet voldoen aan de door Nederland gestelde uitwerking van conditionaliteiten. De landbouwer komt niet in aanmerking voor steun indien het totaalbedrag van de voor een kalenderjaar aangevraagde of toe te kennen directe betalingen lager is dan € 500.

Welk doel dient deze interventie?

De basisinkomenssteun draagt bij aan het bieden van steun met oog op een leefbaar landbouwincome en veerkracht in de hele Europese Unie om de voedselzekerheid te vergroten.

De ontwikkeling van een duurzaam verdienmodel voor Nederlandse landbouwers vergt tijd en inspanning. Voor veel Nederlandse landbouwers is de basisinkomenssteun een onmisbaar onderdeel van hun inkomen, te meer om te kunnen investeren in verduurzaming van het bedrijf. Dit zal zo blijven zolang er voor landbouwers in Nederland buiten het GLB onvoldoende verdienmodellen zijn die een grotere garantie geven op een langjarig redelijk inkomen. Bovendien maakt een gegarandeerd inkomensbestanddeel bedrijven minder kwetsbaar, bijvoorbeeld voor de gevolgen van het optreden van risicogebeurtenissen en de gevolgen daarvan voor hun opbrengsten en de prijzen voor landbouwproducten.

Vanwege de versterkte inzet van het GLB op milieu, klimaat en biodiversiteit wordt een deel van de middelen verschoven van basisinkomenssteun naar doelgerichte betalingen voor maatschappelijke diensten en naar de interventies in pijler 2.

Met de basisinkomenssteun wordt primair bijgedragen aan de behoefte tot een omslag van de Nederlandse landbouw via rendabel ondernemerschap. Daarnaast draagt de interventie ook bij aan behoefte aan een verbeterde financiële positie van boeren met oog op verduurzaming, een versterkt risicobeheer in en door de landbouw.

Afbouw van de basisinkomenssteun

Directe inkomenssteun kent ook nadelen. De steun verhoogt de grondprijs en is lastiger doelgericht te maken op een specifieke behoefte. Daarom is gekozen voor een jaarlijkse geleidelijke afbouw van de hoogte van de BISS. Op basis van alle behoeften gezamenlijk is vastgesteld dat de prioriteit ligt bij andere behoeften. Bovendien heeft het verleden geleerd dat bij sectoren (met name gebleken bij de zetmeel- en de kalversector) waar de directe inkomenssteun is verlaagd, het inkomen uiteindelijk niet ingrijpend vermindert. Mede tegen deze achtergrond daalt de hoogte van de basispremie in de Nederlandse interventiestrategie jaarlijks. Het BISS-budget is gebaseerd op het overblijvende GLB-budget na toekenning van het GLB-budget aan de andere behoeften die een hogere prioriteit hebben gekregen, zoals met name de eco-regeling en de jaarlijkse overheveling naar het plattelandsfonds.

Deze interventie draagt bij aan:

- Rendabel ondernemerschap

Herverdelende inkomenssteun

Wat houdt de interventie in?

Deze interventie betreft het verlenen van een aanvullende basisinkomenssteun aan kleinere en middelgrote landbouwbedrijven van € 54 per hectare in 2023.

Voor wie?

Begunstigden zijn alle landbouwers die meedoen aan de basispremie. Alle bedrijven ontvangen voor de eerste 40 hectare een hogere basispremie. Het omslagpunt voor bedrijven die netto profiteren van deze toeslag ligt bij bedrijven met een omvang van 60 hectare. Bedrijven die groter zijn, zullen een gemiddeld lagere premie per hectare ontvangen. Zij dragen naarmate ze groter zijn steeds meer bij. Op deze manier worden de kleinere en middelgrote bedrijven, die meer nood aan inkomenssteun hebben, extra gesteund.

Kleine bedrijven tot vier hectare zijn veelal voor hun bedrijfsvoering niet afhankelijk van (veel) landbouwgrond, zoals bijvoorbeeld varkenshouders. Desalniettemin zullen ook deze bedrijven in aanmerking komen voor de herverdelingssteun, doch deze zal zeer beperkt zijn. Hiervoor wordt gekozen uit oogpunt van vereenvoudiging.

Bij grote varkenshouders met weinig grond is de kans dat zij afhaken zeker niet ondenkbaar vanwege enerzijds de fors lagere basispremie en anderzijds de uitgebreide conditionaliteit, en dat is tegelijk een tweede reden om bedrijven met minder dan vier hectare niet uit te zonderen van de herverdelingspremie. De GLMC's zijn juist ook voor deze bedrijven met veel dieren en weinig grond relevant.

Verder gelden dezelfde voorwaarden om in aanmerking te komen voor de subsidie als bij de basisinkomenssteun.

Welk doel dient deze interventie?

Kleinere landbouwbedrijven zijn extra kwetsbaar, terwijl de kosten voor de transitie naar een verduurzaming van het bedrijfsmodel extra zwaar drukken op het jaarinkomen.

Daarom wordt voorzien in een herverdeling van de basisinkomenssteun, zodanig dat daarmee tegelijk wordt voldaan aan de verplichting om minimaal 10% van de directe betalingen te herverdelen. Hiermee wordt ook tegemoet gekomen aan de aanbeveling van de Europese Commissie. Nederland zet echter bij de herverdeling van inkomenssteun niet in op meer dan de minimaal verplichte 10%, omdat het instrument herverdeling van inkomenssteun in Nederland een minder logische stap is. De variatie in bedrijfsgrootte in Nederland is minder groot dan in de rest van de EU.

De herverdelende inkomenssteun draagt bij aan het bieden van steun met oog op een leefbaar landbouwincome en veerkracht in de hele Europese Unie om de voedselzekerheid te vergroten. De interventie komt primair tegemoet aan de behoefte aan een omslag van de Nederlandse landbouw via rendabel ondernemerschap. Secundair draagt het bij aan behoefte aan een verbeterde financiële positie van boeren met oog op verduurzaming en versterkt risicobeheer in en door de landbouw.

Deze interventie draagt bij aan:

- Rendabel ondernemerschap

Eco-regeling voor klimaat en leefomgeving

Wat houdt de interventie in?

De eco-regeling is dé grote verandering in het nieuwe GLB, dat vanaf 2023 in gaat. Agrariërs die zorgen voor het landschap en ecosysteemdiensten leveren, worden daarvoor vergoed. Zij kunnen kiezen uit een lijst met eco-activiteiten die positief bijdragen aan biodiversiteit, landschap, kwaliteit van water, lucht en bodem en het klimaat. Hoe meer eco-activiteiten een boer onderneemt, hoe hoger de vergoeding.

De eco-regeling draagt eraan bij dat boeren onderdeel worden van de oplossing en beloond worden voor het beheren van ons landschap.

Hoe gaat dat in zijn werk?

Er is een lijst met eco-activiteiten waaruit boeren kunnen kiezen (zie tabel volgende bladzijde). In 2023 zijn 22 eco-activiteiten opengesteld, in 2024 en verder zullen steeds meer mogelijkheden zijn. Kijk voor de actuele mogelijkheden op de site van RVO. Een boer kiest activiteiten die passen bij zijn of haar bedrijfsvoering of interesse. Hoe meer iemand doet, hoe meer beloning.

Afhankelijk van de inspanning, komt een boer in aanmerking voor een van de volgende eco-premies:

- Brons: 60 euro per hectare
- Zilver: 100 euro per hectare
- Goud: 200 euro per hectare

Deze bedragen zijn onder voorbehoud, op basis van deelnamebereidheid kunnen deze aangepast worden.

Om mee te doen aan de eco-regeling, moet het totaal aan eco-activiteiten dat een boer kiest evenwichtig aan alle doelen bijdragen. Iedere activiteit levert punten op en bij voldoende punten op alle doelen voldoet een landbouwer aan de zogenaamde instapeis.

Iedere eco-activiteit heeft daarnaast een bepaalde waarde. Deze is gebaseerd op kosten die een boer moet maken (inclusief de inspanning) om de activiteit uit te voeren, gedeelde inkomsten en soms ook het grote belang van een eco-activiteit voor natuur en milieu. De opgetelde waarde van de uitgevoerde eco-activiteiten, bepaalt voor welke premie (goud, zilver of brons) een boer in aanmerking komt. De eco-activiteiten kunnen een relatie hebben met GLMC 8 (4% van het bouwland niet-productief laten). Wat dit betekent voor de voorwaarden, wordt verwezen naar de site van RVO.

NR	Maatregel
Hoofddeelt	
H01	Rustgewas
H02	Stikstofbindend gewas
H03	Meerjarige teelt
H04	Langjariggrasland
H05	Grasland met kruiden
H06	Natte teelt
H07	Vroeg ras rooigewas 1 september
H08	Vroeg ras rooigewas 1 november
H09	Grasklaver
H10	Strokenteelt
H11	Vezelgewas
Per 2025	Kleinschalig perceel
Bodemgewas	
B01	Onderzaai vanggewas
B02	Groenbedekking
Per 2024	Onderwerken graszode zonder GBM
Per 2025	Permanente groenbedekking (bedekt tot oogst hoofddeelt)
Per 2025	Niet-kerende grondbewerking
Teeltmaatregelen	
T01	Biologische bestrijding
2025	Toepassing precisielandbouw
Vee maatregelen	
V01	Overdag weiden
V02	Dag en nacht weiden
Per 2024	Maximaal 1,5 GVE per bedrijf (grasland)
Niet productief landbouwgrond	
N01	Heg, haag, struweel
N02	Landschapselement hout
N03	Groene braak
N04	Bufferstrook met kruiden bouwland
N05	Bufferstrook langs grasland met kruiden
Per 2024	Waterelement ecologisch schonen
Duurzaam bedrijf	
D01	Biologische landbouw

In 2023 zullen we werken met twee regiogroepen, gebaseerd op een regiokaart met acht gebieden, op basis van dominant bodemtype/bouwplan, aangeleverd door Wageningen Universiteit.

Deze acht regio's zijn nu in twee groepen verdeeld. In de komende jaren, naarmate de eco-regeling verder wordt ontwikkeld, kunnen de wegingsfactoren voor de vijf eco-doelen verder worden aangepast om de specifieke context, behoeften en uitdagingen in deze negen regio's weer te geven.

- Regiogroep 1: Veenkoloniën, Oostelijke Beekdalen en Ontginningen, Zuidelijke Beekdalen en Ontginningen
- Regiogroep 2: Bouwhoek, Hogeland en Oldambt, Noordelijk Weidegebied, Flevopolders, Westelijk Holland, Zuidwestelijke Delta en Rivierenland

Voor wie?

Begunstigden zijn actieve landbouwers met subsidiabele landbouwgrond.

Welk doel dient de interventie?

De eco-regeling heeft als doel de basiskwaliteit klimaat en leefomgeving in Nederland te versterken. Het invullen van een landbouw die meer in dienst staat van klimaat en leefomgeving zal een hoge mate van diversiteit in agrarische bedrijfsvoering kennen. Sommige ondernemers zullen zich richten op voedselproductie voor de lokale markt en multifunctionaliteit met lokale partners, terwijl anderen mogelijkheden zien om naar de wereldmarkt te exporteren; veel ondernemers zullen beide benaderingen combineren. Om een landbouw voor klimaat en leefomgeving te laten slagen, is het belangrijk om een reeks mogelijke landbouwpraktijken te ondersteunen en het eigenaarschap van boeren te ondersteunen op hun weg naar een duurzame landbouw. Uitgangspunt bij het ondersteunen van dit eigenaarschap is een verschuiving van basispremie naar doelgerichte betalingen, met flexibiliteit voor de boer en zijn of haar omgeving om hun eigen weg naar duurzaamheid te kiezen. De eco-regeling dient dit doel, terwijl het ook daadwerkelijk een bijdrage levert aan de bovengenoemde behoeften.

Meer details over de eco-regeling en de eco-activiteiten is te vinden op [RVO.nl](https://www.rvo.nl).

Deze interventie draagt bij aan:

- Rendabel ondernemerschap
- Klimaatmitigatie
- Klimaatadaptatie
- Betere waterkwaliteit
- Betere bodemkwaliteit
- Betere luchtkwaliteit
- Meer en herstel biodiversiteit
- Mooier landschap
- Beter dierenwelzijn

GLMC's, de basisvoorwaarden voor grondgebonden subsidies

De goede landbouw- en milieucondities (GLMC's) zijn voorwaarden die worden gesteld aan het uitkeren van grondgebonden subsidies in Europa. Die voorwaarden gelden voor de basispremie, de eco-regeling, het agrarisch natuur- en landschapsbeheer (ANLb) en de regeling zeldzame huiddierrassen. Vanaf 2023 gaan deze voorwaarden veranderen. Hoe precies?

Iedereen in Europa duurzamer

Allereerst, waarom is een normenkader nodig en waarom zijn er per 1 januari 2023 veranderingen doorgevoerd? Zo'n normenkader draagt er in Europa aan bij dat landbouwgrond op eenzelfde basisniveau qua duurzaamheid en 'goede landbouwpraktijk' wordt bewerkt. Zo zijn de GLMC's bedoeld om bij te dragen aan de matiging van en aanpassing aan klimaatverandering, de aanpak van de waterproblematiek, de bescherming en kwaliteit van de bodem en de bescherming en kwaliteit van de biodiversiteit. In alle landen zijn de GLMC's veranderd, zodat over dezelfde basiskwaliteit wordt nagestreefd.

Belangrijk, want we willen dat Europese voedselvoorziening toekomstbestendig is

Deze voorwaarden hebben invloed op de productiviteit van landbouwbedrijven. Omdat het Europees is ingeregeld, hebben alle boeren in Europa hier mee te maken en kan je in zekere zin spreken van een gelijk speelveld. Wel maken alle landen hun eigen afwegingen, afhankelijk van de lokale uitdagingen.

Meer subsidiabele landbouwgrond

Ook landschapselementen behoren vanaf 2023 tot je subsidiabele landbouwgrond, waaronder sloten en bijvoorbeeld houtopstanden. Dit betekent dat de subsidiabele landbouwgrond toeneemt. Ook werken we vanaf 2023 niet meer met betalingsrechten.

10 GLMC's

We kennen 10 van deze GLMC's. Ze worden hieronder kort beschreven. Voor de exacte omschrijvingen wordt verwezen naar de [site van RVO](#). (Delen van) GLMC 7 en 8 zijn een jaar uitgesteld wegens de oorlog in Oekraïne.

1. Oppervlakte blijvend grasland gelijk houden

Blijvend grasland houdt koolstof vast en voorkomt CO₂-uitstoot.

In Nederland is ongeveer 42% van de landbouwgrond blijvend grasland. Ieder jaar meten we landelijk hoeveel blijvend grasland er is en vergelijken dit met het referentiejaar 2018. Tot en met 2027 mag het percentage blijvend grasland in Nederland niet meer dan 5% dalen. Is de oppervlakte blijvend grasland in Nederland te veel gedaald vergeleken met de totale oppervlakte landbouwgrond? Dan voeren we maatregelen in, zoals een omzetverbod of herstelplicht op bedrijfsniveau.

2. Veenweiden en wetlands beschermen

Bij een hogere grondwaterstand in de laaggelegen veenweidegebieden zal er minder veenoxidatie optreden.

Heeft u niet-vrij-afwaterende veengrond en ligt dit beneden één meter boven het Normaal Amsterdams Peil? Dan mag u niet afwijken van het peilbesluit in uw gebied.

3. Stoppels niet verbranden

Door stoppels te laten staan, blijven organische stoffen in de bodem. Zo verbetert u de bodemkwaliteit en biodiversiteit.

Heeft u gemaaid of geoogst en blijven er stoppels staan? Dan mag u deze delen van een halm of stengel niet verbranden. Heeft u een vergunning om de plantenziektes te bestrijden? Dan heeft u vrijstelling.

4. Bufferstroken langs waterlopen

Er komen verplichte bufferstroken langs waterlopen, maar er zijn wel uitzonderingen. Op een bufferstrook mag u geen mest of gewasbeschermingsmiddelen gebruiken. Hiermee draagt u bij aan de kwaliteit van het oppervlaktewater.

Er zijn 4 regels:

1. De bufferstrook is 5 meter breed langs waterlopen van ecologisch kwetsbare waterlopen.
2. De bufferstrook is 5 meter langs waterlopen die vallen onder de Kaderrichtlijn Water (KRW).
3. De bufferstrook is 3 meter breed langs andere waterlopen.
4. De bufferstrook is 1 meter breed bij sloten die tussen 1 april tot 1 oktober droog zijn (GLMC 10).

En daarvoor gelden een aantal extra regels:

- Bij ecologisch kwetsbare waterlopen is de bufferstrook nooit kleiner dan 5 meter breed.
- Bij waterlopen uit de KRW kan de bufferstrook van 5 meter worden verkleind naar 3 meter. Dit kan alleen als de bufferstroken samen op een perceel meer dan 4% van de oppervlakte van het perceel beslaan. Zijn de bufferstroken samen daarna nog meer dan 4% van het perceel? Dan kan de bufferstrook ook nog worden verkleind naar 1 meter. Maar dat kan alleen bij KRW watervoerende sloten van maximaal 10 meter breed.
- Bij andere waterlopen kan de bufferstrook van 3 meter worden verkleind naar 1 meter. Dit kan alleen als de bufferstroken samen meer dan 4% van het perceel beslaan. Zijn de bufferstroken samen daarna nog meer dan 4% van het perceel? Dan kan de bufferstrook ook nog worden verkleind naar 0,5 meter.
- Breedte bufferstroken:

	Hoofdregeel	1e meting > 4%	2e meting > 4%
Ecologisch kwetsbare waterlopen	5 meter	5 meter	5 meter
KRW waterlopen	5 meter	3 meter	3 meter
KRW watervoerende sloot < 10 meter	5 meter	3 meter	1 meter
Overige waterlopen	3 meter	1 meter	0,5 meter
Droge sloot	1 meter	1 meter	1 meter

- Is de teeltvrije zone breder dan de bufferstrook? Dan geldt altijd de regel voor de teeltvrije zone. Daar leest u meer over in het Besluit activiteiten leefomgeving.

5. Erosie tegengaan

Minder erosie betekent een betere bodemvruchtbaarheid.

Deze norm geldt alleen in een aangewezen gebied in de regio Limburg. Erosie veroorzaakt meer afspoeling van water en grond. Dit is op lange termijn niet goed voor de vruchtbaarheid van de bodem.

Om erosie te voorkomen, zijn deze maatregelen bijvoorbeeld verplicht:

- U bewerkt de grond tot minimaal 15 centimeter.
- U wist trekkersporen.
- Een perceel met een hellingspercentage van 18% of meer gebruikt u uitsluitend als grasland.

Heeft u percelen met een hellingspercentage van 2% of meer en een hellingslengte van 50 meter of meer? Dan moet u ondiep ploegen, het mulchstelsel toepassen en maatregelen en buffervoorziening melden.

6. Bodem minimaal bedekken

Met een minimale bodembedekking beschermt u de bodem en zorgt u ervoor dat nutriënten in de bodem blijven.

In de zomer zaait u uiterlijk 31 mei een groenbemester in. Dit doet u op een perceel dat uit productie is genomen. Deze groenbemester laat u staan tot minimaal 31 augustus.

U mag de bodem tussen 31 mei en 31 augustus ook bedekken met gewasresten of ruige stalmest. Voor deze norm geldt voor een deel vrijstelling voor ANLb en specifiek beheer als bovenstaande voorwaarden niet aansluiten.

In de herfst en winter zijn er 4 regels voor bodembedekking:

- Op (lichtere) klei bedekt u tussen 1 augustus en 30 november minimaal 8 weken 80% van uw bouwland. Op zware klei bedekt u tussen 1 augustus en 1 november minimaal 6 weken 80% van uw bouwland. Dat doet u met gewassen of gewasresten.
- Vanaf 16 september tot 1 februari mag u grasland of blijvende teelt niet vernietigen. Er zijn uitzonderingen, bijvoorbeeld als u na het vernietigen bloembollen teelt.
- Van 1 oktober tot 1 februari is het verplicht om een vanggewas te telen op zand, löss en veen. Het gaat hierbij om teelten op bouwland anders dan gras. Er zijn uitzonderingen, bijvoorbeeld als u al een gewas in de herfst heeft gezaaid of geplant.
- Het is verplicht om na mais op zand en löss een vanggewas te telen tot 1 februari. Vanaf 2024 is dit ook verplicht voor aangewezen klei en veengronden. Dat leest u ook in de mestwetgeving.

7. Gewassen op bouwland roteren

Gewasrotatie is goed voor de bodemgezondheid. U voorkomt ziektes en verbetert de structuur van de bodem.

Deze norm gaat pas vanaf 2024 in. Dat betekent dat er in 2024 wordt gekeken naar uw gewassen in 2023. Dus vanaf 2023:

- teelt u op minimaal 1/3 van uw bouwland elk jaar een ander gewas als hoofdteelt (andere gewascode). Of teelt u een of meer volgteelten na de hoofdteelt;
- teelt u op uw percelen eens per 4 jaar een ander gewas als hoofdteelt;
- is het verplicht om op zand- en lössgrond eens per 4 jaar een rustgewas als hoofdteelt te telen. Vanaf 2027 wordt dat eens per 3 jaar.

Een volgteelt na de hoofdteelt in hetzelfde jaar zien we ook als gewasrotatie. Voor volgteelt kiest u een andere gewascode, dat is niet hetzelfde als een gewascode. Bekijk binnenkort in de gewascode-lijst welke gewassen dezelfde gewascode zijn en wat u kunt kiezen. De volgteelt zaait u in na de oogst van het vorige gewas. En blijft staan tot u het jaar daarna nieuwe hoofdteelt inzaait.

Gebruikt u een perceel voor braak, natte teelt, meerjarige gewassen, grassen en kruidachtige voedergrassen? Dan hoeft u uw gewassen op dit perceel niet te roteren.

U bent vrijgesteld en hoeft uw gewassen op uw bouwland dus niet te roteren als:

- u meer dan 75% van uw totale bouwland gebruikt voor bijvoorbeeld grassen, kruidachtige voedergrassen, braak en/of vlinderbloemige gewassen;
- u meer dan 75% van al uw landbouwgrond gebruikt voor blijvend grasland, grassen, kruidachtige voedergrassen of natte teelt;
- u biologische boer bent (met certificatie en niet in omschakeling);
- u meedoet met het ANLb en bovenstaande voorwaarden niet aansluiten.

Ligt uw perceel in de regio Oldambt of Hoeksche Waard? en teelt u winterarwe, wintergerst, winterkoolzaad of winteraapzaad? Dan heeft u vrijstelling van de jaarlijkse rotatie als u zich aan de eis van gewasdiversificatie houdt. U houdt zich aan gewasdiversificatie als u op uw bouwland minimaal drie teelten heeft. Het hoofdgewas staat op maximaal 75% van uw bouwland. En de derde teelt staat op minimaal 5% van uw bouwland. Maar ook dit gaat pas in 2024 in.

Deze eis geldt in 2023 niet, vanwege de oorlog in Oekraïne.

8. 4% van het bouwland niet-productief laten

Op niet-productieve bouwland ontstaan leefgebieden voor dieren en planten. Dit verbetert de biodiversiteit.

Op niet-productieve bouwland ontstaan leefgebieden voor dieren en planten. Dit verbetert de biodiversiteit.

De verplichting om 4% van het bouwland niet productief te laten is een jaar uitgesteld. Dit komt door de oorlog in de Oekraïne. In plaats daarvan geldt in 2023 dat u op maximaal 96% van uw bouwland mais, soja of kortlopend hakhout teelt.

Deze normen gaan wel direct in 2023 in:

- U houdt de landschapselementen in stand.
- U snoeit niet in de broedperiode.

Wilt u in aanmerking komen voor een vergoeding voor de eco-regeling of ANLb? Dan moet u in 2023 al tenminste 4% van uw bouwland niet-productief laten, afhankelijk of de eco- of ANLb-activiteiten een relatie hebben met het niet productief laten van bouwland.

Er zijn drie mogelijkheden om uw bouwland niet-productief te laten:

- 4% invullen met landschapselementen (zie de tabel hieronder), zoals sloten, houtwallen, bomenrijen. Of met andere niet-productieve elementen zoals akkerranden of groene braak.
- U kunt er ook voor kiezen om 7% van uw bouwland niet-productief te laten. 4% kunt u dan invullen met de eco-activiteiten niet-productief landbouwgrond.
- U kunt er ook voor kiezen om 7% van uw bouwland niet-productief te laten. 4% kunt u dan invullen met stikstofbindende gewassen zonder gebruik van gewasbeschermingsmiddelen.

U bent vrijgesteld voor de verplichting om 4% van uw bouwland niet productief te laten als:

- U meer dan 75% van uw bouwland voor bijvoorbeeld grassen, kruidachtige voedergrassen, braak en/of vlinderbloemige gewassen gebruikt.
- Meer dan 75% van uw landbouwgrond uit blijvend grasland, grassen en andere kruidachtige voedergrassen of natte teelt bestaat.
- U een biologische boer bent (met certificatie en niet in omschakeling) en u maximaal 10 hectare bouwland heeft.

9. Ecologisch kwetsbaar blijvend grasland beschermen

Blijvend grasland houdt koolstof vast en voorkomt CO₂-uitstoot.

U mag ecologisch kwetsbaar blijvend grasland niet ploegen en omzetten. Dit grasland ligt in Natura 2000-gebieden volgens de habitatrictlijn. Ploegt u wel? Dan krijgt u een sanctie en moet u het weer omzetten naar grasland. Ligt het grasland in Natura 2000-gebieden volgens de vogelrichtlijn? Dan gelden de regels uit de provinciale beheerplannen. Daarin staat dat u 1 keer in de 10 jaar wel mag ploegen.

10. Bufferstroken langs droge waterlopen

Op een bufferstrook mag u geen mest of gewasbeschermingsmiddelen gebruiken. Hiermee draagt u bij aan de kwaliteit van het oppervlaktewater.

De bufferstrook is altijd 1 meter breed bij sloten die tussen 1 april tot 1 oktober droog zijn.

6.2 Gebiedsgerichte samenwerking

Onder de gebiedsgerichte samenwerkingen vallen de volgende regelingen:

- *Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb)*
- *Samenwerking voor plattelandontwikkeling – LEADER*
- *Samenwerking voor integrale gebiedsontwikkeling*

Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer

Wat houdt interventie in?

Deze interventie bouwt voort op het bestaande Agrarisch Natuur en Landschapsbeheer (ANLb) en het werk van groepen van boeren en andere grondbeheerders (collectieven). Hiermee wordt het gebruik van landbouwproductiemethodes gestimuleerd die een gunstig effect hebben op het klimaat, het landschap en de kenmerken daarvan, de natuurlijke hulpbronnen, de bodem, water en biodiversiteit. Er wordt ingezet op de optimalisatie van beheer in de bestaande leefgebieden: open grasland (prioriteit weide- en watervogels), open akker (voldoende habitat voor akkersoorten), dooradering (onder andere landschapselementen) en komt er extra inzet voor water en klimaatmaatregelen. Door bovengenoemde extra inzet zal het ANLb in de komende GLB groeien van 110.000 naar 135.000 ha.

De leefgebieden en de categorieën worden door de provincies begrensd in het Natuurbeheerplan. Hierin beschrijven de provincies de gebieden waar beheerders subsidie kunnen krijgen voor de ontwikkeling van natuur, natuurbeheer, agrarisch natuurbeheer en landschap. De leefgebieden zijn allen begrensd door middel van een gebiedsgerichte aanpak. De beheeractiviteiten die worden uitgevoerd in een agrarisch leefgebied hebben een functie, bijvoorbeeld het creëren van foerageergebieden, of het optimaliseren van voortplantingsmogelijkheden. Voor de categorie water gelden andere beheerfuncties, zoals waterberging of bufferzones. De ANLb activiteiten kunnen een relatie hebben met GLMC8 (4% van het bouwland niet- productief laten). Wat dit betekent voor de voorwaarden, wordt verwezen naar de site van RVO.

Voor wie?

Gecertificeerde agrarische collectieven vragen de subsidie voor Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer aan. Boeren vragen dus niet individueel subsidie aan. Een agrarisch collectief is een samenwerkingsverband in een bepaald gebied. Het bestaat uit agrariërs en andere grondgebruikers in dat gebied die zich vrijwillig hebben verenigd voor het uitvoeren van agrarisch natuur- en landschapsbeheer. De collectieven sluiten zelf de contracten met de agrarische natuurbeheerders (boeren en andere grondbeheerders) af.

Welk doel dient deze interventie?

De interventie wordt met name gericht op de instandhouding van biodiversiteit op en naast landbouwgrond. Daarnaast dient het voor bescherming en herstel van bodem- en waterkwaliteit en klimaatadaptatie.

Deze interventie draagt bij aan:

- Klimaatmitigatie
- Klimaatadaptatie
- Betere waterkwaliteit
- Betere bodemkwaliteit
- Betere luchtkwaliteit
- Meer en herstel biodiversiteit
- Mooier landschap

Samenwerking voor plattelandontwikkeling – LEADER

Wat houdt interventie in?

Er ligt een opgave om samen te werken aan de sociaaleconomische ontwikkeling van het platteland en aan een duurzaam gebruik en beheer van de ruimte, waar de landbouw een belangrijk onderdeel van uitmaakt. De LEADER-werkwijze kan hieraan een bijdrage leveren door onder meer haar bottom-up benadering en de integrale gebiedsaanpak.

De interventie LEADER kent daarvoor twee onderdelen:

1. Steun voor de voorbereiding van de samenwerking en het ontwerp van de LOS (Lokale Ontwikkelingsstrategie).
2. De steun voor de meerjarige uitvoering van de LOS.

De meerwaarde van LEADER wordt vooral bereikt door de bottom-up werkwijze voor genoemde doelstellingen op gebiedsniveau. Deze werkwijze is bij uitstek nodig voor de initiatieven waarbij het van belang is dat gebiedspartijen samenwerken. LEADER is hierop gericht. Het resulteert in de betrokkenheid van bewoners, ondernemers en andere belangengroepen in een gebied om te komen tot een goede gebiedsanalyse, ideeën en vervolgens de verantwoordelijkheid voor maatregelen en projecten om de gebiedsopgaven in de LEADER-context op te pakken. De nadruk op inclusiviteit draagt bij aan sociale cohesie, begrip en samenwerking.

Voor wie?

Begunstigden zijn de penvoeder van de Lokale Actie Groep (LAG) die een geselecteerde/ goedgekeurde LOS uitvoert.

Welk doel dient deze interventie?

Het is wenselijk om in te zetten op thema's zoals stad-platteland, transitie plattelandseconomie en sociale cohesie en daar de doelen op te richten. In plaats van een reeks thema's waaruit een LAG kan kiezen, hebben zij zelf de vrijheid om hun thema's te formuleren op basis van een analyse van de ontwikkelingsbehoefte en -mogelijkheden, en vanuit de toegevoegde waarde die de LEADER-benadering heeft. De integraliteit blijkt uit de gekozen thema's. Deze benadering versterkt de bottom-up werkwijze en doet recht aan de diversiteit van het landelijk gebied in Nederland.

Deze interventie draagt bij aan:

- Klimaatmitigatie
- Klimaatadaptatie
- Duurzame energie en energiebesparing
- Betere waterkwaliteit
- Betere bodemkwaliteit
- Betere luchtkwaliteit
- Meer en herstel biodiversiteit
- Mooier landschap
- Aantrekkelijker platteland
- Aantrekkelijker ondernemers- en werkklimaat

Samenwerking voor integrale gebiedsontwikkeling

Wat houdt interventie in?

De interventie voor integrale gebiedsontwikkeling kent twee onderdelen:

- 1. Steun voor de voorbereiding voor de integrale gebiedsontwikkeling. Voor de voorbereiding van een integraal gebiedsplan kunnen de volgende activiteiten worden uitgevoerd:**
  - Het treffen van voorbereidingen voor en inrichten van een samenwerkingsverband in de vorm van een operational group in het kader van EIP.
  - Het formuleren van de gebiedsopgave(n) en de uitwerking daarvan in een integraal gebiedsplan. Het plan is een projectplan dat de uit te voeren activiteiten met een realistische begroting beschrijft (inclusief een beschrijving van de rollen/verantwoordelijkheden binnen het samenwerkingsverband van de verschillende partners) om een integraal gebiedsplan uit te kunnen voeren.
- 2. Steun voor de uitvoering van een (meerjarig) integraal gebiedsplan. Voor de uitvoering van een integraal gebiedsplan, door een samenwerkingsverband in de vorm van een operational group, kunnen de volgende activiteiten worden uitgevoerd:**
  - Het organiseren van bijeenkomsten voor kennisdeling en bewustwording voor draagvlak in het gebied ten behoeve van de opgave in het gebied en de te bereiken doelen (klimaat, water, bodem en/of lucht) zoals opgenomen in het plan;
  - De voorbereiding en uitvoering van een eventuele ruilverkaveling (en bedrijfsverplaatsingen) voor de realisatie van de doelen;
  - De realisatie van specifieke productieve en niet-productieve investeringen die bijdragen aan de doelen op het gebied van klimaat, water, bodem en/of lucht, biodiversiteit en landschap zoals opgenomen in het integrale gebiedsplan;
  - Het ontwikkelen of beproeven van innovaties dienend aan de doelen van het gebiedsplan (als operational group in het EIP);
  - Agrarische beheersactiviteiten (management) gerelateerd aan nieuwe bijvoorbeeld niet-productieve investeringen gerealiseerd gedurende dit project. Dubbel-financiering met het ANLb wordt voorkomen. Hiervoor worden de bedragen van de verschillende beheerpakketten uit het Agrarisch natuur- en landschapsbeheer gehanteerd.
  - Proces, administratie en verantwoording. Monitoring en evaluatie (en eventuele bijsturing).

Het betreft het uitvoeren van een integraal gebiedsplan door een gebiedscoalitie. Met een integraal gebiedsplan kan maatwerk geleverd worden in het bijdragen aan de GLB-doelen. Het zwaartepunt van deze interventie zal liggen op niet-productie investeringen, maar ook productieve investeringen, kennisoverdracht en innovatie kunnen onderdeel zijn van het gebiedsplan.

Deze interventie is aanvullend op de ANLb-aanpak met leefgebieden en eveneens aanvullend op de LEADER-aanpak, welke gericht is op bottom-up processen voor plattelandontwikkeling en groenblauwe architectuur. Het zwaartepunt bij de interventie integrale gebiedsontwikkeling ligt op niet-productieve investeringen voor inrichtings- en herstelmaatregelen voor water en bodem op basis van een gebiedsplan. In dit gebiedsplan is tevens ruimte voor kennisoverdracht, innovatie en productieve investeringen.

Voor wie?

Deze regeling is bedoeld voor samenwerkingsverbanden waarin landbouwers in ieder geval vertegenwoordigd zijn. Daarnaast kunnen grondeigenaren, grondgebruikers, landbouworganisaties, natuur- en landschapsorganisaties, provincies, waterschappen en gemeenten deel uitmaken van het samenwerkingsverband.

Het samenwerkingsverband bestaat minimaal vier deelnemers die elk uit een andere categorie begunstigden komen, maar wel allen uit het betreffende gebied.

Welk doel dient deze interventie?

Hoewel Nederland een relatief kleine oppervlakte heeft, kent het een grote verscheidenheid in o.a. geografische omstandigheden en landgebruik. Daardoor verschillen de gebieden in Nederland significant qua uitdagingen en kansen voor de landbouw, milieu, biodiversiteit en potentiële bijdrage aan de klimaatopgaven. Zo verdienen de hoge uitspoelings- en droogtegevoelige zandgronden een andere aanpak dan de akkerbouwkleigebieden, de gebieden met een hoge veedichtheid en gebieden nabij stedelijke agglomeraties.

Het gaat om gebieden die een logische eenheid vormen qua vergelijkbare geografische omstandigheden, uitdagingen en identiteit, en waar draagvlak ontstaat om deze uitdagingen gezamenlijk op te pakken en de synergiekansen daarbij te benutten. Het gaat om uitdagingen binnen de gebiedsopgaven die aansluiten op de geprioriteerde GLB-doelen.

Deze interventie is ervoor bedoeld in te kunnen spelen op de behoefte aan maatwerk voor de eigen context van gebieden en waar naar verwachting een meerjarige programmatische aanpak meerwaarde biedt. Het uitgangspunt is dat met elkaar samenhangende en afgestemde activiteiten met een actieve rol van een samenwerkingsverband effectiever zijn aan te pakken dan als losstaande projecten.

Deze interventie draagt bij aan:

- Klimaatmitigatie
- Klimaatadaptatie
- Betere waterkwaliteit
- Betere bodemkwaliteit
- Betere luchtkwaliteit
- Meer en herstel biodiversiteit
- Mooier landschap
- Kennis en innovatie

6.3 Stikstof- en klimaatopgave veenweide en overgangsgebieden N2000

In bepaalde gebieden in Nederland zijn de uitdagingen voor boeren extra groot. Denk aan de veenweidegebieden. In veenweidegebieden hebben we te maken met bodemdaling en de uitstoot van CO₂. Het verhogen van de grondwaterstand in veenweidegebieden vermindert de emissie van CO₂ en dit draagt bij aan de klimaatdoelstellingen. In en rondom stikstofgevoelige Natura2000-gebieden is de vermindering van ammoniakemissie uitermate belangrijk.

Samenwerking veenweide en Natura2000

Wat houdt de interventie in?

Deze nieuwe nationale interventie onderscheidt twee verschillende gebieden:

Laaggelegen veenweidegebieden. In de laaggelegen veenweidegebieden (beneden 1 m boven NAP) wordt verhogen van de grondwaterstand gestimuleerd om de CO₂-emissie te verminderen. Dit kan door een combinatie van een waterinfiltratiesysteem met verhoging van het oppervlaktewaterpeil. De samenwerking in een peilvak is noodzakelijk om gezamenlijk de verhoging van het oppervlaktewater peil te realiseren. Bij hoge peilen is er ook steun om de verminderde grasgroei en evt. verlies aan draagkracht te compenseren.

Overgangsgebieden Natura2000

Landbouwgrond in stikstofgevoelige Natura2000-gebieden, en zones van maximaal 2500 m rond stikstofgevoelige Natura2000 gebieden. Deze zones in en rond stikstofgevoelige Natura2000-gebieden worden ook overgangsgebieden Natura2000 genoemd. De zone tot 400 meter is het meest effectief om bij te dragen aan de reductie van de ammoniakdepositie en tot 2 km is effectief. Hydrologische maatregelen zijn effectief in een zone van gemiddeld 122 km en de zone tot 2,5 km is daardoor het zoekgebied om maatregelen uit te voeren. Samenwerking is nodig om gezamenlijk kennis te delen en voor bedrijfsbegeleiding, coördinatie en afstemming om de gebiedsopgaven een plek te geven in de agrarische bedrijfsvoering.

Als eerste wordt extensivering van melkveehouderijbedrijven tot 150 kg N dierexcretie per hectare per bedrijf of tot 100 kg N dierexcretie per hectare per bedrijf en extra weidegang met een jaarlijkse bijdrage ondersteund, zodat er bij gelijkblijvende hectares ca. 40 tot 70% minder ammoniakemissie is. In het vervolg wordt ook gekeken naar extensivering van akkerbouwbedrijven en zo mogelijk andere maatregelen gericht op de natuurdoelstellingen, die nog niet in ANLb-pakketten zijn vormgegeven. Twee onderdelen

Voor de twee gebieden zijn twee manieren van ondersteuning:

- a. Steun voor het maken van een integraal gebiedsplan om tot een duurzamere, biodiverse en natuurinclusieve landbouw en andere vormen van landgebruik te komen (voorbereiding) specifiek gericht op veenweidegebieden (kustvlakteveen) en op de zone van 2,5 km in en rond stikstofgevoelige Natura 2000 gebieden (overgangsgebieden N2000):
  - Het opstellen van een uitwerking van de gebiedsopgaven in het samenwerkingsverband,
  - het treffen van voorbereidingen voor en inrichten van een samenwerkingsverband
- b. Meerjarige steun voor coördinatie, delen van kennis, beheer en investeringen ten bate van de uitvoering van dit plan (uitwerking en uitvoering). De instap- en rangschikkingscriteria zijn op basis van een puntensysteem gericht op vermindering van de CO₂-emissie in veenweidegebieden en vermindering van de ammoniakemissie in overgangsgebieden N2000.

De kosten voor coördinatie en samenwerking mogen maximaal 25% bedragen van de totale kosten. Vooral maatregelen gericht op grondwaterstandverhoging in veenweidegebieden (beheermaatregelen en investeringen) en extensivering en extra weidegang in overgangsgebieden N2000 (beheermaatregelen) zijn van toepassing.

Voor wie?

Begunstigden zijn samenwerkingsverbanden bestaande uit een of meerdere van de volgende categorieën:

- a. landbouwers / groep van landbouwers (bijv. collectieven);
- b. grondeigenaren;
- c. grondgebruikers;
- d. landbouworganisaties;
- e. natuur- en landschapsorganisaties (incl. collectieven/ANV's);
- f. overige natuurlijke en rechtspersonen die bijdragen aan de doelen van het 'ingediende gebiedsplan'. Daarbij kunnen regionale en lokale overheden als rechtspersoon deelnemen aan het samenwerkingsverband. Zij kunnen echter niet voor subsidie in aanmerking komen.

Afstemming is nodig met bestaande en geplande gebiedsprocessen in het kader van de regionale veenweide strategie en de provinciale programma's landelijk gebied

Welk doel dient deze interventie?

In de veenweidegebieden wordt gestreefd naar 15.000 ha grondwaterstand verhogende maatregelen om de CO₂-emissie te verminderen.

In de overgangsgebieden N2000 naar 60.500 ha met extensiveringsmaatregelen om de ammoniakemissie te verminderen.

Overige maatregelen voor waterkwaliteit en biodiversiteit zijn nu niet opgenomen vanwege de overlap met bestaande ANLb-pakketten.

Deze interventie draagt bij aan:

- Klimaatmitigatie
- Betere luchtkwaliteit
- Meer en herstel biodiversiteit
- Kennis en innovatie

6.4 Duurzame investeringen

Er zijn verschillende investeringsregelingen die boeren ondersteunen in hun ontwikkeling, zowel op het gebied van verduurzaming als in de verbetering van het verdienvermogen.

Onder deze categorie vallen de volgende regelingen:

- *Productieve investeringen voor bedrijfsmodernisering*
- *Productieve investeringen Groen – Blauw en dierenwelzijn*
- *Niet productieve investeringen op landbouwbedrijven*
- *Niet productieve investeringen op niet-landbouwbedrijven*

Jonge boeren kunnen extra subsidie krijgen voor investeringen (zie hoofdstuk 6.6).

Productieve investeringen voor bedrijfsmodernisering

Wat houdt interventie in?

Het gaat hierbij om investeringen op het landbouwbedrijf, waarmee primair het verdienvermogen van de ondernemer wordt vergroot of verstevigd. Het gaat daarbij om investeringsmogelijkheden gericht op een veerkrachtige toekomstgerichte landbouw waarmee eerst en vooral een rendabele(r) bedrijfsvoering mogelijk wordt. Dit is een investeringsregeling waarbij specifieke, fysieke omstandigheden ter plaatste niet relevant zijn.

Voor wie?

Begunstigden zijn actieve landbouwers, jonge landbouwers en samenwerkingsverbanden van landbouwbedrijven, waarbij een landbouwbedrijf wordt gedefinieerd als 'alle eenheden op het grondgebied van Nederland die voor landbouwactiviteiten (als bedoeld in bijlage 1 van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie) worden gebruikt en door een landbouwer worden beheerd.

De steun wordt verleend op basis van de volgende voorwaarden:

- Er geldt een subsidiepercentage van 40%;
- Er zal een minimum bedrag worden toegepast; en
- Voor de regeling wordt waar mogelijk gebruik gemaakt van vereenvoudigde kostenopties (VKO's).

Welk doel dient deze interventie?

Om de Nederlandse landbouwsector ook in de toekomst zeker te stellen is het nodig dat landbouwers een zodanig inkomen kunnen verwerven dat de productie van landbouwproducten (en de handel erin) voor hen lonend blijft. Naast verbreding, multifunctionaliteit of het zich richten op nichemarkten, hebben veel landbouwers zich vooral staande gehouden door efficiëntieverbetering, waardoor de kostprijs in verhouding laag kon blijven. Trefwoorden hierbij zijn samenwerking, mechanisatie/automatisering, schaalvergroting, intensivering en productiviteitsverhoging.

De maatschappelijke uitdagingen op het gebied van *Farm to Fork*-strategie, vragen van de landbouwers extra inspanningen, die met een focus op het voortdurend verlagen van de kostprijs van producten niet haalbaar zal zijn. Specifieke investeringen zijn daarom nodig om een omslag te maken naar kringlooplandbouw. Volgens het rapport van de taskforce verdienvermogen kringlooplandbouw ('Je kunt niet groen doen als je rood staat') zal de weg naar kringlooplandbouw en een versterkt verdienvermogen alleen slagen als de boer de nodige investeringen kan opbrengen en terugverdienen.

Landbouwbedrijven die optimaal en duurzaam willen produceren om zo op de lange termijn rendabel en solvabel te zijn, zullen periodiek hun gebouwen en uitrusting moeten vernieuwen en aanpassen.

Op deze manier kan optimaal gebruik worden gemaakt van innovaties en kan hun bedrijf zich ontwikkelen in een richting die past bij veranderende maatschappelijke wensen en eisen ('license to produce'). Met investeringen op het gebied van onder andere: robotisering, energiebesparing, kan hiermee op een verantwoorde wijze invulling worden gegeven.

Deze interventie draagt bij aan:

- Rendabel ondernemerschap
- Toegevoegde waarde voor agrariërs:

Productieve investeringen Groen – Blauw en dierenwelzijn

Wat houdt de interventie in

Het gaat hierbij om investeringen op het landbouwbedrijf, waarbij rekening wordt gehouden met klimaat en milieu en dierenwelzijnsdoelen. Het gaat daarbij om investeringsmogelijkheden gericht op verduurzaming op en van landbouwbedrijven. Denk aan klimaatadaptatie en -mitigatie, precisielandbouw, waterhuishouding en natuur-inclusieve landbouw, waarmee eerst en vooral een rendabele(r) bedrijfsvoering mogelijk wordt.

Er geldt een subsidiepercentage van maximaal 40%.

Hieronder volgt een lijst met mogelijke investeringen (niet – limitatief).

- Investeringen in bedrijfsmiddelen zoals robotisering, systemen om groei van gewas te monitoren en voor een innovatieve bedrijfsvoering.
- Investeringen in bedrijfsmiddelen zoals investeringen ten behoeve van de bodemverbetering, precisielandbouw, vermindering van uitspoeling van gewasbeschermingsmiddelen, investeringen in stalsystemen en watergebruik/beheer;
- Aanplant van meerjarige houtige gewassen ten behoeve van agroforestry; zoals windsingels ter bescherming van het gewas, fruitbomen/struiken ten behoeve van de productie van het bedrijf.
- Investeringen ten behoeve van het verbeteren van het dierenwelzijn. Daarvoor zijn de volgende activiteiten voorzien):
  - investeringen die uitvoeren natuurlijk gedrag bevorderen (bv. wroeten, scharrelen door stalverrijking)
  - investeringen die zorgen dat er meer ruimte per dier is (bv. vrijloopkraamhokken voor zeug en big, vrije uitloop)
  - investeringen in huisvesting die leiden tot minder ingrepen, zoals staart couperen biggen, onthoornen kalveren runderen, achterste teenverwijdering hanen;
  - investeringen die leiden tot beter stalklimaat (bv. verneveling van water in de stal)

Voor wie?

Begunstigden zijn actieve landbouwers, jonge landbouwers en samenwerkingsverbanden van landbouwbedrijven, waarbij een landbouwbedrijf wordt gedefinieerd als 'alle eenheden op het grondgebied van Nederland die voor landbouwactiviteiten (als bedoeld in bijlage 1 van VWEU) worden gebruikt en door een landbouwer worden beheerd.

Welk doel dient de interventie?

De interventie ondersteunt de landbouwer om zijn of haar bedrijf te verduurzamen door met specifieke investeringen een bijdrage te leveren aan de milieu- en klimaatdoelen en het efficiënt gebruik en natuurlijke hulpbronnen, zoals water en bodem en biodiversiteit. Daarnaast zal met de interventie invulling gegeven worden aan maatschappelijke wensen met betrekking tot dierenwelzijn.

Landbouwbedrijven zullen moeten verduurzamen om op de lange termijn rendabel en solvabel te zijn. Dat past bij veranderende maatschappelijke opdracht en internationale afspraken ten aanzien van milieu en klimaat.

Met investeringen op het gebied van klimaatverandering (klimaatadaptatie) en vermindering van de uitstoot van broeikasgassen (klimaatmitigatie) waaronder investeringen voor energiebesparing; agroforestry (inclusief voedselbossen); verhoging van de biodiversiteit; bodembeheer; koolstofvastlegging en verhoging van dierenwelzijn (waar dierengezondheid deel van uitmaakt) kan hiermee op een verantwoorde wijze invulling worden gegeven.

Deze interventie draagt bij aan:

- Rendabel ondernemerschap
- Toegevoegde waarde voor agrariërs
- Klimaatmitigatie
- Klimaatadaptatie
- Duurzame energie en energiebesparing
- Betere waterkwaliteit
- Betere bodemkwaliteit
- Betere luchtkwaliteit
- Meer en herstel biodiversiteit
- Mooier landschap
- Betere voedselkwaliteit
- Beter dierenwelzijn

Niet-productieve investeringen op landbouwbedrijven

Wat houdt interventie in?

Deze regeling heeft betrekking op het vergroten van de biodiversiteit met zoveel mogelijk koppeling aan de uitvoering van andere doelen zoals klimaat, water en energie. De investeringen hebben betrekking op de aanleg en beheer van landschapselementen en bossen, efficiënter gebruik van watervoorzieningen en stikstofreductie. Om duurzame ontwikkeling en efficiënt beheer van natuurlijke hulpbronnen zoals water, bodem en lucht mogelijk te maken zijn niet-productieve investeringen nodig.

Voor wie?

Begunstigden zijn landbouwbedrijven, grondeigenaren of samenwerkingsverbanden van landbouwbedrijven en grondeigenaren.

Welk doel dient deze interventie?

De basisdoelen zijn de opgaven voortvloeiend uit de Green Deal, de Kaderrichtlijn Water (KRW), de Nitraatrichtlijn en het Klimaatakkoord. De opgaven bestaan uit het herstellen en verhogen van de biodiversiteit, in 2027 te voldoen aan de KRW-doelen en de CO₂-uitstoot met 55% terug te brengen. Om dit te bereiken wordt binnen de Nederlandse landbouwsector ingezet op een omschakeling naar kringlooplandbouw om daarmee de maatschappelijke uitdagingen rond klimaat, milieu, biodiversiteit en stikstofreductie te realiseren.

Met de interventie wordt ingezet op het ontwikkelen benutten en beschermen van de natuur en biodiversiteit. Hierbij worden de natuurdoelen zoveel mogelijk gekoppeld aan de uitvoering van andere doelen, zoals water en landbouw, maar ook klimaat. Tevens wordt ingezet op het mitigeren van de effecten van de emissies van nitraat, fosfaat, gewasbeschermingsmiddelen en stikstof door een efficiënter gebruik van (natuurlijke) grondstoffen, herstel van verschillende habitats en cultuurlandschap.

Deze interventie draagt bij aan:

- Klimaatmitigatie
- Klimaatadaptatie
- Betere waterkwaliteit
- Betere bodemkwaliteit
- Betere luchtkwaliteit
- Meer en herstel biodiversiteit
- Mooier landschap

Niet productieve investeringen op niet-landbouwbedrijven

Wat houdt interventie in?

Met niet-productieve investeringen buiten het landbouwbedrijf bedoelen we investeringen die bijdragen aan het verhogen van de biodiversiteit (bijv. aanleg landschapselementen), inrichtingsmaatregelen ten behoeve van waterkwaliteits- en -kwantiteitsbeheer en aanpassing aan klimaatverandering.

Voor wie?

Begunstigden zijn grondeigenaren, grondgebruikers, landbouworganisaties, natuur- en landschapsorganisaties, provincies, waterschappen, gemeenten en overige natuurlijke- en rechtspersonen die bijdragen aan de doelen en samenwerkingsverbanden van de hiervoor genoemde begunstigden.

De steun wordt onder andere verleend op basis van de volgende voorwaarden:

- 100% van de subsidiabele kosten;
- 70% van de subsidiabele kosten voor investeringen die alleen gericht zijn op waterkwaliteit.

Welk doel dient deze interventie?

Op basis van de opgave voortvloeiend uit het Klimaatakkoord, de Kaderrichtlijn Water en de Biodiversiteitsstrategie ligt er een opgave om de uitstoot van broeikasgassen te beperken, de waterkwaliteit te verbeteren en de biodiversiteit te verhogen. Daarnaast is in de aanpak Landbouwbodems afgesproken de bodemkwaliteit te verbeteren en speelt de adaptatie aan klimaatverandering een belangrijke rol.

Om dit te bereiken wordt binnen de Nederlandse landbouwsector ingezet op een omschakeling naar kringlooplandbouw om daarmee de maatschappelijke uitdagingen rond klimaat, biodiversiteit en milieu te realiseren.

Met interventie wordt ingezet op niet-productieve investeringen in het landelijk gebied met een aantoonbare directe link met de landbouw. Deze niet-productieve investeringen hebben betrekking op de (her)inrichting/transformatie en het beheer van het landelijk gebied en daarmee bijdragen aan het verhogen van de biodiversiteit (bijv. aanleg landschapselementen), inrichtingsmaatregelen ten behoeve van waterkwaliteits- en -kwantiteitsbeheer, aanpassing aan klimaatverandering.

Deze interventie draagt bij aan:

- Klimaatmitigatie
- Klimaatadaptatie
- Betere waterkwaliteit
- Betere bodemkwaliteit
- Betere luchtkwaliteit
- Meer en herstel biodiversiteit
- Mooier landschap

6.5 Kennis en innovatie

De uitdagingen in de landbouw vragen van velen in de sector iets nieuws. Daar is soms meer of nieuwe kennis voor nodig, actieve netwerken, maar bijvoorbeeld ook nieuwe technologie en marktconcepten. Het nieuwe GLB ondersteunt dat onder andere door onafhankelijke adviseurs beschikbaar te stellen, studiegroepen financieel te ondersteunen en de ontwikkeling van praktijkrijpe innovaties te bevorderen. Zo is de transitie in de landbouw niet alleen een grote uitdaging, maar ook een kans om in die nieuwe realiteit weer een koploper te worden.

Er zijn twee specifieke regelingen opgenomen in het GLB die kennis en innovatie centraal stellen.

- *Samenwerking EIP operationele groepen*
- *Kennisverspreiding en informatie*

Samenwerking EIP operationele groepen

Wat houdt interventie in?

Deze regeling biedt subsidie aan samenwerkingsverbanden die zijn samengesteld uit een aantal ondernemers, voor het oppakken van een innovatie. Binnen de projectperiode resulteert deze in een vernieuwing welke zowel technisch, als sociaal of organisatorisch kan zijn. Vervolgens wordt deze voor bredere toepassing aangeboden. De samenwerkingsverbanden kunnen zich richten op het (door)ontwikkelen van (bestaande) landelijke waarde- en duurzaamheidsconcepten of op innovaties die inspelen op de regionale context.

Vormen van samenwerking die vallen onder deze interventie, zijn:

- Gebiedsgerichte samenwerking;
- Ketensamenwerking;
- Sectorale samenwerking;
- Overige samenwerkingsvormen die bijdragen aan de GLB doelen.

Innovatiethema's zijn o.a.:

- a. Ontwikkelen van een duurzame toegevoegde waardeketen gericht op landbouwproducten tot een marktrijp concept
- b. Ondersteunen van innovatieve digitalisering
- c. Gebiedsgerichte samenwerking
- d. Lectorale initiatieven binnen de landbouw voor het ontwikkelen van duurzame verdienmodellen ter versterking van de regierol van de primaire sector bij het verduurzamen van het voedselsysteem;
- e. Ondersteunen van samenwerkingsverbanden (pilots) bij de toepassing van maatregelen voor specifieke beleidsthema's
- f. Initiatieven rond alle soorten van innovatie passend onder 127 EIP, lid 2 en lid 3 (beginselen waar een project aan moet voldoen)

Voor wie?

Begunstigden zijn samenwerkingsverbanden van minimaal één actieve landbouwer en één of meer deelnemers uit de categorieën:

- Actieve landbouwers;
- Actoren in de agrofoodkernen;
- MKB-bedrijven;
- Leden van producentengroeperingen, coöperaties of brancheorganisaties;
- Procesbegeleiders, adviseurs;
- Kennis- en onderwijsinstellingen;
- Overige natuurlijke rechtspersonen die bijdragen aan de doelen van een gebiedsplan;
- Overige natuurlijke of rechtspersonen die bijdragen aan de doelen van een aanvraag.

De begunstigden kunnen actief zijn in heel Nederland, maar onderdelen van deze interventie kunnen worden beperkt tot bepaalde regio's. De regeling wordt zowel landelijk als provinciaal opengesteld.

Specifieke eisen die aan de begunstigden gesteld worden, zijn:

- Kleinschalige samenwerkingsverbanden moeten opschaalbaar zijn naar landelijk en internationaal niveau;
- Vooraf moet de begunstigde zich informeren over EIP (Europese Innovatie Partnerschappen) Thematische Netwerken, Focus Groepen en gelijksoortige projecten in de EU, waarmee kennis en ervaring wordt uitgewisseld;
- Samenwerking moet zoveel mogelijk worden gezocht met andere begunstigden van deze interventie;
- Resultaten moeten openbaar gemaakt worden via het EIP-netwerk.

Welk doel dient deze interventie?

De interventie Samenwerking EIP draagt als overkoepelende interventie bij aan zoveel mogelijk specifieke doelen en behoeften, om daarmee synergie te behalen en trade-offs te minimaliseren. Primair draagt het bij aan het versterken van de innovatieve kracht van de landbouw.

Innovaties zijn cruciaal voor de Nederlandse landbouw. Het stimuleert verduurzaming en draagt bij aan GLB-doelen. Daarbij gaan de technische en sociale aspecten van innovaties vaak hand in hand te gaan. Zo kan het effectief bijdragen aan het gewenste veranderingsproces in de landbouw.

Om innovaties met succes te ontwikkelen en te laten aansluiten op de landbouwpraktijk, is het belangrijk dat deze in een open innovatieproces tot stand komen. In operationele groepen (OG), met een diversiteit aan deelnemers die samen hiervoor de nodige kwaliteiten inbrengen, waarvan minimaal één landbouwer. Aansluiting bij het EIP-netwerk en andere innovatie- en kennisnetwerken draagt ertoe bij dat OG's gedurende het gehele project gebruik kunnen maken van beschikbare kennis en ervaring voor een hogere effectiviteit. De gang van praktijkrijpe innovaties in de landbouw naar een grootschalige toepassing ervan door de doelgroep, is vaak geen vanzelfsprekendheid. Daarom wordt er bij deze interventie op gelet dat gedurende het innovatieproject voldoende aandacht is voor communicatie.

Deze interventie draagt bij aan:

- Beter dierenwelzijn
- Kennis en innovatie

Kennisverspreiding en informatie

Wat houdt interventie in?

Deze interventie betreft het verlenen van steun – op basis van artikel 78 van de SP VO – aan kennisverspreiding en informatie door private adviesdiensten aan agrarische ondernemers (individueel of via projecten). Deze steun wordt verstrekt door middel van het gebruik van verschillende middelen: vouchers, en projectfinanciering. Deze interventie zal zowel landelijk als provinciaal uitgevoerd worden.

Voor wie?

Begunstigden zijn actieve landbouwers, die een voucher aanvragen als zij:

- Een persoonlijk advies voor hun bedrijfssituatie willen ontvangen;
- Een bedrijfsplan laten opstellen;
- Een cursus willen volgen.

Naast de landbouwondernemingen kunnen andere ondernemingen die zich bezighouden met de uitvoering van trainingen, workshops, coaching, voorlichtingsacties en demonstratieactiviteiten (deze laatste mogen wel landbouwbedrijven zijn) en voor praktijknetwerken of lerende netwerken, projectfinanciering aanvragen. Adviseurs kunnen ook een voucher aanvragen voor een cursus.

Welk doel dient deze interventie?

De interventie Kennisoverdracht en informatie draagt als overkoepelende interventie vanuit zijn functie bij aan zoveel mogelijk specifieke doelen en behoeften. Centraal staat het moderniseren van de landbouw door het verbeteren van de doorstroming en benutting van kennis, innovatie en digitalisering naar het boerenerf, waarbij gebruik wordt gemaakt van private adviesdiensten.

De transitie van de landbouw naar een duurzame variant voltrekt zich niet vanzelf. Om de doelen te bereiken moet transitie worden gestimuleerd en gefaciliteerd. Uiteindelijk staat of valt dat met de beslissingen die aan de boeren-keukentafel genomen worden. Deze interventie maatregel voorziet in de behoefte om via kennisverspreiding en informatie ondernemers te ondersteunen in deze transitie. Waarbij ook de kennis van de ondernemers zelf belangrijk is en optimaal benut moet worden.

Deze interventie draagt bij aan:

- Kennis en innovatie

6.6 Jonge boeren en tuinders

We kunnen niet zonder jonge boeren en tuinders. Zij worden in het GLB gesteund met vestigingssteun bij overnametrajecten. Ook worden er middelen beschikbaar gesteld voor vernieuwende projecten om generatiewisseling te bevorderen. Tot slot krijgen jonge landbouwers een verhoogde subsidie bij investeringsregelingen.

Samengevat vallen onder deze categorie de volgende regelingen:

- *Vestiging van jonge landbouwers*
- *Productieve investeringen voor jonge landbouwers*
- *Samenwerking voor generatievernieuwing*
- *Aanvullende inkomenssteun voor jonge landbouwers*

Vestiging van jonge landbouwers

Wat houdt interventie in?

De interventie vestigingssteun voor jonge landbouwers bestaat uit het verstrekken van subsidie aan jonge landbouwers bij het overnemen of starten van een landbouwbedrijf. De prestatie die geleverd wordt voor het verkrijgen van de subsidie is de gehele, dan wel gedeeltelijke overname of bedrijfsstart. Jonge landbouwers kunnen een steunbedrag krijgen van minimaal €25.000,- als zij op basis van een ondertekende koopakte laten zien dat zij het bedrijf geheel of gedeeltelijk hebben overgenomen. De aanvraag moet vergezeld zijn van een bedrijfsplan.

Voor wie?

De jonge landbouwer is jonger dan 40 jaar op 31 december van het jaar waarin de steun wordt aangevraagd, is bedrijfshoofd, heeft zich voor het eerst gevestigd en beschikt over een adequate vakbekwaamheid of vaardigheden.

Omdat het niet de bedoeling is dat de steun gaat naar personen die hobbymatig voedsel produceren of dieren houden, wordt een ondergrens voor de standaard verdien capaciteit (SVC) gehanteerd. In Nederland worden vijf klassen gebruikt als het gaat om de SVC:

- < 25.000 euro: zeer kleine bedrijven
- 25.000-60.000 euro: kleine bedrijven
- 60.000-100.000 euro: middelgrote bedrijven
- 100.000-250.000 euro: grote bedrijven
- ≥ 250.000 euro: zeer grote bedrijven

Bij de aanvraag is een bedrijfsplan vereist. De steun wordt mede bepaald op basis van de score die behaald wordt na beoordeling van een bedrijfsplan voor één bedrijf. Indien het bedrijf meerdere jonge landbouwers als bedrijfshoofd heeft, wordt maar één keer vestigingssteun verleend. In het verplichte bedrijfsplan zijn tenminste onderstaande onderwerpen opgenomen en toegelicht.

Welk doel dient deze interventie?

De jonge landbouwers hebben behoefte aan een financiële ondersteuning in de opstartfase van hun agrarisch ondernemerschap. Ondersteuning via deze interventie kan de stimulans zijn om in het keuzeprocés rond overname/start, de drempel over te gaan om het bedrijf wel over te nemen.

De generatievernieuwing in de Nederlandse landbouwsector wordt belemmerd door de hoge overnameprijs van landbouwbedrijven. Jonge ondernemers moeten al op jonge leeftijd grote financiële risico's nemen als zij een landbouwbedrijf willen overnemen of starten. Daar kunnen zij de steun goed bij gebruiken.

De hoge overnamekosten hangen samen met de hoge grondprijs (hoogste grondprijs in de EU) en dure opstallen in Nederland. In de Nederlandse situatie worden landbouwbedrijven (92% gezinsbedrijven) veelal overgenomen door een kind van de landbouwer (39%). Voor zij-instromers zijn de overnamekosten in veel gevallen nog hoger omdat zij in tegenstelling tot overnemers in familiale kring, meestal niet een bedrijf onder de marktwaarde kunnen kopen.

Deze interventie draagt bij aan:

- Vitaal platteland

Productieve investeringen voor jonge landbouwers

Wat houdt interventie in?

In aanvulling op de onderbouwing bij de andere productieve investeringsregelingen, is het van belang om de jonge landbouwer extra te ondersteunen met een top-up (verhoogd subsidiepercentage) op productieve investeringen, om deze doelgroep toekomstperspectief te bieden in de landbouw en daarmee de gehele landbouwsector.

De subsidie bedraagt 55% van de subsidiabele kosten. (De steun bij voorgaande productieve investeringen bedraagt 40% van de subsidiabele kosten.)

Gelijk als bij voorgaande productieve investeringsregelingen:

- Investeringsmiddelen zoals robotisering, systemen om groei van gewas te monitoren en voor een innovatieve bedrijfsvoering.
- Investeringsmiddelen zoals investeringen ten behoeve van de bodemverbetering, precisie landbouw vermindering van uitspoeling van gewasbeschermingsmiddelen, investeringen in stalsystemen en watergebruik/beheer;
- Aanplant van meerjarige houtige gewassen ten behoeve van agroforestry; zoals windsingels ter bescherming van het gewas, fruitbomen/struiken ten behoeve van de productie van het bedrijf.
- Investeringsmiddelen ten behoeve van het verbeteren van het dierenwelzijn. Daarvoor zijn de volgende activiteiten voorzien (de lijst is niet limitatief):
  - investeringen die uitoefenen natuurlijk gedrag bevorderen (bv. wroeten, scharrelen door stalverrijking)
  - investeringen die zorgen dat er meer ruimte per dier is (bv. vrijloopkraamhokken voor zeug en big, vrije uitloop)
  - investeringen in huisvesting die leiden tot minder ingrepen, zoals staart couperen biggen, onthoornen kalveren runderen, achterste teenverwijdering hanen;
  - investeringen die leiden tot beter stalklimaat (bv. verneveling van water in de stal)

Voor wie?

De begunstigde is een jonge landbouwer zoals beschreven in paragraaf 4.1.5 van het NSP. Dit betekent dat een jonge boer voldoende, langdurige, blokkerende zeggenschap heeft in het landbouwbedrijf waarin hij (mede) bedrijfsvoering is. In de meeste gevallen zal het gaan over maatschappen en VOF's.

Welk doel dient deze interventie?

De extra investeringssteun voor jonge landbouwers biedt extra financiële ondersteuning voor investeringen in de periode dat een jonge landbouwer weinig financiële ruimte heeft om te investeren vanwege de hoge kosten die gepaard gaan met het starten van een bedrijf of met een bedrijfsovername.

Deze interventie draagt bij aan:

- Rendabele landbouw
- Toegevoegde waarde voor agrariërs
- Klimaatmitigatie
- Klimaatadaptatie
- Betere waterkwaliteit
- Betere bodemkwaliteit
- Betere luchtkwaliteit
- Vitaal platteland
- Beter dierenwelzijn

Samenwerking voor generatievernieuwing

Wat houdt interventie in?

Met de interventie Samenwerken voor generatievernieuwing worden projecten ondersteund die bijdragen aan het aantrekken van jonge landbouwers om te kiezen voor het agrarisch ondernemerschap. Het gaat daarbij om projecten van nieuwe samenwerkingsvormen of om nieuwe activiteiten van bestaande samenwerkingsvormen.

Inhoudelijk richt de interventie zich op twee thema's die belangrijk zijn voor het stimuleren van de generatievernieuwing in Nederland: 1) Kansen voor jonge landbouwers zonder agrarische afkomst ('zij-instromers') en 2) Toegang tot landbouwgrond.

Samenwerkingsverbanden bestaan uit minimaal twee partijen, waarvan minimaal één jonge landbouwer. Deze samenwerkingsverbanden kunnen aanvragen indienen voor projecten van gemiddeld € 50.000, -. Projecten kunnen zowel kennisactiviteiten als productieve en/of niet productieve investeringen bevatten. De hoogte van het subsidiebedrag is afhankelijk van de aanvraag en projectbegroting. Daarbij zullen de subsidiepercentages voor de verschillende type activiteiten overeenkomstig zijn met die van de activiteiten voor de verschillende de typen interventies zoals:

- 100% voor niet-productieve investeringen en de kosten voor coördinatie.
- 80% voor kennisoverdrachtsactiviteiten;
- 40% voor productieve investeringen en 65% voor productieve investeringen die gedaan worden door jonge landbouwers,

Voor wie?

Steun wordt uitsluitend verstrekt aan nieuwe samenwerkingsvormen of voor het opstarten van nieuwe activiteiten van bestaande samenwerkingsvormen.

De aanvraag wordt gedaan door een samenwerkingsverband bestaande uit minimaal twee deelnemers, waarvan in elk geval één potentiële jonge landbouwer.

Welk doel dient deze interventie?

Het overnameproces van een landbouwbedrijf kent doorgaans een lange duur waarin de jongere generatie jarenlang samen met de oudere generatie het bedrijf runt. Met de interventie samenwerking voor generatievernieuwing wordt middels projecten waarin de oudere en de jongere generatie samenwerken, onderzocht hoe het proces rond de generatiewisseling op een landbouwbedrijf makkelijker en sneller kan verlopen. Projecten kunnen betrekking hebben op diverse onderwerpen zoals bijvoorbeeld pensioenopbouw, vakmanschap (jong geleerd, is oud gedaan), grondmobiliteit, eigenaarschap, bevordering zij-instromers, etc.

Deze interventie draagt bij aan:

- Vitaal platteland

Aanvullende inkomenssteun voor jonge landbouwers

Wat houdt interventie in?

Deze interventie betreft het verlenen van steun aan jonge landbouwers met aanvullende inkomenssteun.

Voor wie?

De begunstigden zijn jonge landbouwers.

Welk doel dient deze interventie?

Om de landbouw in Nederland vitaal en concurrerend te houden, is voldoende instroom van jonge landbouwers nodig (generatievernieuwing). Voor jonge landbouwers is het financieel problematisch om nieuwe economische activiteiten in de landbouwsector op te zetten en tot ontwikkeling te brengen. Jonge landbouwers hebben bij de start van hun bedrijf vaak te maken met hoge lasten, omdat in Nederland de grondprijzen hoog is (hoogste in de EU) en de opstallen duur zijn. Voor zij-instromers zijn de overnamekosten in veel gevallen hoger, omdat zij in tegenstelling tot overnemers in familiale kring een bedrijf meestal niet onder de marktwaarde kunnen kopen.

Extra inkomenssteun voor jonge landbouwers draagt bij aan een acceptabel inkomen voor jonge landbouwers. Dit geldt zeker ook voor jonge landbouwers met kleinere bedrijven. De aanvullende inkomenssteun voor jonge landbouwers zal echter in deze GLB-periode uitgefaseerd worden op basis van aanvragen die nog zijn gedaan in de vorige GLB-periode en waarvan de vijfjaarsperiode nog niet volledig is benut. Dit omdat voor deze inkomenssteun andere, meer effectieve instrumenten in het NSP zijn opgenomen, zoals de vestigingssteun, samenwerkingssteun voor generatievernieuwing en de investeringssteun voor jonge landbouwers, die meer doelgericht zijn.

Steun en voorwaarden

De steun betreft een aanvulling voor de jonge landbouwer op de basis inkomenssteun. Het totale budget voor deze aanvullende steun is op jaarbasis aflopend van zo'n € 9,5 mln. In 2023 tot € 0 in 2027. De verplichting om een bedrag ter hoogte van minstens 3% van het budget van de directe betalingen te besteden aan jonge boeren wordt bereikt door het afnemende budget van de aanvullende inkomenssteun over te hevelen naar pijler twee en toe te voegen aan het budget voor de vestigingssteun aan jonge boeren, aangevuld met steun voor investeringen en samenwerkingsprojecten.

Deze interventie draagt bij aan:

- Rendabel ondernemerschap

6.7 Sectorale interventies

Onder deze categorie vallen twee regelingen:

- Groenten en Fruit
- Producten van de bijenteelt

Groenten en Fruit

Wat houdt interventie in?

Begunstigden kunnen een subsidieverzoek indienen op basis van een door hen opgesteld meerjarig operationeel programma, dat zij ter goedkeuring voorleggen.

Voor wie?

De begunstigden zijn erkende (unies van) producentenorganisaties in de groenten en fruitsector. Hun operationele programma's dienen onder andere te voldoen aan de voorwaarden die gesteld worden in artikel 42 en verder van de SP VO. Verder zullen ook voorwaarden uit de secundaire EU-regelgeving van toepassing zijn. Tot slot moet ook voldaan worden aan de nationale eisen aan operationele programma's.

Welk doel dient deze interventie?

Erkende producentenorganisaties hebben specifieke voordelen die telersverenigingen niet hebben, met name op het gebied van mededinging en de mogelijkheid van financiële ondersteuning middels de EU-regeling voor acties gericht op onder meer een verbeterde, marktgerichte afzet en duurzame productie. Erkende producentenorganisaties dragen daarom in het bijzonder bij aan versterking van de positie van producenten in de keten.

Veel van de groenten en fruit producenten in Nederland zijn aangesloten bij een telersvereniging, maar die is niet altijd (meer) erkend als producentenorganisatie. Er is de laatste jaren sprake geweest van een afname van het aantal telers met lidmaatschap in een (erkende) producentenorganisatie. Het is van belang dat het lidmaatschap van telers van een (erkende) producentenorganisatie, het erkend zijn van telersverenigingen als producentenorganisaties in Nederland en het deelnemen aan de EU-regeling weer aantrekkelijker wordt. Daartoe wordt onder andere ingezet op een met de sector afgestemde regeling en op zoveel mogelijk vermindering van de administratieve lasten.

Deze interventie draagt bij aan:

- Rendabel ondernemerschap
- Toegevoegde waarde voor agrariërs
- Sterkere positie van landbouwers in de keten
- Meer en betere samenwerking
- Klimaatadaptatie
- Duurzame energie en energiebesparing
- Betere bodemkwaliteit
- Aantrekkelijkere werkomstandigheden

Producten van de bijenteelt

Wat houdt de interventie in?

Sinds 2013 wordt de bijenteelt in de Europese Unie gestimuleerd op basis van de gemeenschappelijke marktordening EU/1308/2013 (GMO). Op basis van deze GMO dienden lidstaten driejaarlijks een nationaal programma in om de bijenteelt te stimuleren, waaronder onderzoek naar de productie en afzet van producten.

Op 31 december 2022 loopt het programma af en worden interventies via het Nationaal Strategisch Plan (NSP) getroffen. Belangrijk verschil is dat vanaf 1 januari 2023 de maatregelen uit het driejaarlijks nationaalprogramma vervangen worden door interventies in de bijenteeltsector.

Nederland kiest de volgende interventies:

- adviesdiensten, technische bijstand, opleiding, voorlichting van en uitwisseling van beste praktijken, onder meer via netwerkvorming, voor bijenhouders en bijenhoudersorganisaties;
- samenwerking met instanties die gespecialiseerd zijn in de uitvoering van onderzoeksprogramma's op het gebied van de bijenteelt en de producten van de bijenteelt.

Voor wie

Beoogde inzet is om begunstigden aan te wijzen die in Nederland gevestigd zijn en die fundamentele en praktische kennis hebben over goede imkerpraktijken, zich specialiseren in kennis en onderzoek over de honingbij en beschikken over adequate contacten in de bijensector. Zij kunnen aanspraak maken op financiering voor het toepassen van de interventies ten behoeve van de bijenteeltsector.

Welk doel dient deze interventie?

De interventies beogen met name bij te dragen aan het tot staan brengen en ombuigen van biodiversiteitsverlies; aan versterking van ecosysteemdiensten en aan de instandhouding van habitats en landschappen.

Deze interventie draagt bij aan:

- Sterkere positie van landbouwers in de keten
- Meer en betere samenwerking
- Meer korte ketens

6.8 Andere regelingen

Onder deze categorie vallen de volgende regelingen:

- Behoud van zeldzame landbouwhuisdierrassen
- Brede weersverzekering

Behoud zeldzame landbouwhuisdierrassen

Wat houdt interventie in?

Het betreft steun voor het houden van zeldzame landbouwhuisdierrassen (runderen, geiten en schapen). Om in aanmerking te komen voor steun moet u voldoen aan de GLMC's (zie hoofdstuk 6.1.)

Voor wie?

Begunstigden zijn actieve landbouwers die houders zijn van vrouwelijke dieren, fokstieren, fokbokken en fokrammen van zeldzame huisdierrassen (runderen, geiten en schapen). De huisdierrassen die voor steun in aanmerking komen staan opgenomen in het I&R-register van RVO (en staan gevlagd in het parapluregister).

Er geldt een minimaal aantal van vijf Groot Vee Eenheid (GVE) rund en voor schapen en geiten een minimaal aantal van 1,5 GVE om voor steun in aanmerking te komen. De steun bedraagt € 200,- per GVE.

De steun wordt verstrekt voor maximaal 100 GVE rund en maximaal 75 GVE schaaap en 75 GVE geit.

Welk doel dient de interventie

Nederland zet zich in voor biodiversiteit, inclusief het behoud van genetische bronnen, waaronder de instandhouding van zeldzame landbouwhuisdierrassen. Op dit moment zijn er volgens de WUR/Centrum voor Genetische Bronnen Nederland (conform de Rassenlijst Nederlandse landbouwhuisdierrassen (CGN) 2020-06) teveel bedreigde landbouwhuisdierrassen, vooral runderen, dan geiten, vervolgens schapen en paarden.

Met deze interventie wordt gestimuleerd om zeldzame landbouwhuisdierrassen (rund, schaaap, geit) te houden, te blijven houden en te gaan houden. Daarmee blijft de genetische biodiversiteit en ook de inzet op dubbeldoeldieren behouden. De interventie draagt bij om de rassen uit de kritische zone van 'zeldzaam' te halen.

Deze interventie draagt bij aan:

- Meer en herstel biodiversiteit

Brede weersverzekering

Wat houdt de interventie in?

Deze interventie betreft het verlenen van steun in de vorm van premiesubsidie aan actieve landbouwers die eventuele schade aan gewassen door vormen van extreem weer verzekeren. Het subsidie-jaarbudget wordt als premiesubsidie naar rato van de betaalde verzekeringspremie uitbetaald aan de verzekerden die premiesubsidie hebben aangevraagd tot een maximum van 63,7% van de kosten van de verzekeringspremie.

Voor wie?

Begunstigden zijn actieve landbouwers met teelten in de open grond, die een aanvraag hebben ingediend voor de gewaspercelen waarvoor voor het teeltjaar bij een private verzekeraar een door RVO goedgekeurde polis voor een Brede weersverzekering is afgesloten.

Welk doel dient deze interventie?

Calamiteiten die ernstige gevolgen hebben voor de inkomens en de continuïteit van op zich economisch gezonde bedrijven doen zich voor. De gevolgen van extreem weer horen bij de open teelten tot deze risico's. Als gevolg van klimaatverandering nemen die toe. Via het Actieprogramma klimaatadaptatie landbouw bevordert de Nederlandse overheid het anticiperen van de sector hierop. Nederland werkt aan het robuuster maken van het bodem- en watersysteem. Ook aan kennisbevordering m.b.t. risicobeheer en preventieve maatregelen.

Verzekeringen en fondsen ziet Nederland als het sluitstuk van het risicomanagement op het agrarisch bedrijf. Het risicomanagement van de agrarische ondernemer start met een risico-inventarisatie, gevolgd door het nemen van preventieve maatregelen om serieuze risico's te verkleinen. Sectorspecifieke verzekeringen en fondsen kunnen een oplossing bieden voor de restrisico's waarvan de impact voor de continuïteit van het bedrijf te groot is.

Deze interventie draagt bij aan:

- Versterkt risicobeheer

7 Agrarisch kennis en innovatie systeem (AKIS) en digitalisering

We hebben de ambitie om de verschillende actoren die zich bezig houden met kennis en innovatie beter met elkaar te verbinden. Verder willen we digitalisering inzetten om de interventiemaatregelen in het NSP te ondersteunen.

Uitdagingen

Het is duidelijk dat de landbouw- en voedselsector middenin een veranderproces zitten. Het is een uitdagende puzzel. Milieuvriendelijker productie, zorg voor het landschap, een veranderend klimaat en klimaatdoelen, veranderende consumentenvraag en dat alles in een gezond verdienmodel. Op deze weg naar toekomstbestendige landbouw zijn kennisontwikkeling, innovatie en samenwerken cruciale elementen. Om als boer, erfbetreder of ketenpartij de juiste keuzes te maken is verdieping nodig. Het nieuwe GLB gaat dat, meer dan ooit, steunen. Er is geen blauwdruk voor de ontwikkeling van de agrarische bedrijven, elk bedrijf is weer anders met eigen ambities, mogelijkheden en beperkingen. Vandaar dat er in het nieuwe GLB veel aandacht geschonken zal worden aan de vertaling van de noodzakelijke transitie naar de stappen die een individueel bedrijf kan zetten. Met meer integrale kennis op het boeren erf en meer aandacht voor innovatie samen met de ondernemers en hun omgeving.

AKIS

Het Agrarische Kennis en Innovatie Systeem (AKIS) is het netwerk van alle betrokken actoren rond kennis en innovatie, hun verbanden en interacties, de institutionele infrastructuur en de begrotingsmechanismen. Binnen deze structuur wordt voortdurend kennis uitgewisseld tussen personen, organisaties en kennisinstellingen. Zij ontwikkelen kennis en passen die toe voor de landbouw en aanverwante gebieden. Tot het AKIS hoort feitelijk alles wat te maken heeft met kennis voor de agrariër én met zijn vragen en ideeën, zoals opleidingen, cursussen, adviezen, demonstratie-locaties, praktijkcentra en kennisbanken.

De sterke punten uit de SWOT-analyse van het Nederlandse AKIS zijn:

- Het is goed ontwikkeld en divers, met korte lijnen tussen onderzoek en bedrijfsleven.
- Er is een grote verscheidenheid aan publieke en private adviseurs en intermediairs in het netwerk geïntegreerd.
- De gemiddelde vooropleiding van de Nederlandse landbouwer is hoger dan het EU-gemiddelde.
- Er is veel gelijkwaardige kennisontwikkeling in de netwerken van de operationele groepen die zich richten op innovatie (bijv. EIP), plattelandsontwikkeling (bijv. LEADER), agrarisch natuurbeheer (boerencollectieven) en anderen.

Een zwak punt dat uit de SWOT-analyse naar voren komt, is dat het AKIS in Nederland erg gefragmenteerd is. Er zijn veel actoren in het AKIS die weinig onderlinge verbanden hebben. Dit geldt binnen een groep actoren zoals voor adviesorganisaties (die elkaars concurrenten zijn) als tussen de groepen actoren (bijvoorbeeld onderwijs en onderzoek die verschillende financieringssystemen hebben en anders aangestuurd worden).

Een resultaat van deze fragmentatie is dat kennis niet goed doorstroomt, partijen niet van elkaars projecten op de hoogte zijn en dezelfde innovaties op verschillende plekken worden ontwikkeld. Dit is inefficiënt en hierdoor bereikt cruciale kennis en innovatie soms ook niet alle partijen.

Eén van de belangrijkste uitdagingen binnen het Nederlandse AKIS is dus het sneller toepassen van ontwikkelde kennis. Stakeholders binnen het AKIS benadrukken het belang van het delen van goede ervaringen met toepassing van kennis en van sociale en technische innovatie.

We hebben de ambitie om te investeren in een beter AKIS en daarvoor willen we de volgende interventies en activiteiten inzetten:

Kennis

- Erkenning en ondersteuning van onpartijdige adviseurs en coaches.
- Betere toegang voor boeren tot advies en coaching door middel van vouchers voor advies.
- Verbetering van de kennisstromen in het AKIS.

Netwerk

- Een breder en intensiever nationaal GLB-netwerk dat de verschillende actoren actief met elkaar verbindt, projecten inventariseert en bij elkaar brengt en overzicht houdt op een goede werking van het AKIS.

Innovatie

- Betere toegang tot innovatiemaatregelen met name via de EIP interventie maatregel.
- Meer samenhang in innovatieprojecten georganiseerd door het GLB netwerk.
- Betere samenwerking in ondernemersgedreven projecten, o.a. In de waardeketen en voor gebiedsspecifieke doelen.

Digitale strategie

Digitale technieken kunnen op verschillende plaatsen bijdragen aan de doelen van het NSP. Zowel op het gebied van kennisverspreiding, gebruik van data, slimme landbouw (precisie-landbouw, robotisering), monitoring en controle.

Nederland zal inzetten op de ontwikkeling van slimme landbouw, onder meer door verdere ontwikkeling van precisielandbouw, digitalisering van data en digitale kennisoverdracht. Het GroenKennisnet (GKN) kan bijdragen aan kwaliteitsverbetering van een meer interactieve agrarische advisering.

Speciale aandacht is er voor de ondersteuning van nutriëntenmanagement door de introductie van een nutriëntentool in het kader van FaST (Farm Sustainability tool for Nutrients). Onderzocht wordt hoe bestaande adviesmodules gebruikt kunnen worden om aan de Europese voorwaarden voor een digitaal nutriënten tool te voldoen.

De infrastructuur voor digitalisering (snel internet) is, in vergelijking met de rest van Europa, al op een hoog niveau. Dit betekent dat Nederland het NSP niet gaat gebruiken voor investeringen in de ICT infrastructuur.

Het GLB netwerk

Vooral het nieuwe GLB Netwerk krijgt een belangrijke rol in het ondersteunen en stimuleren van het AKIS. Via workshops, masterclasses, website en databestanden. Het netwerk kan hierbij voortbouwen op de goede ervaringen in het huidige Plattelandsnetwerk.

Het GLB gaat over (maatschappelijke) thema's die iedereen aangaan. In die zin is er sprake van een breed palet aan spelers die allen op een bepaalde manier kunnen bijdragen aan het realiseren van de GLB doelstellingen. In potentie is het GLB netwerk dus heel breed.

Het GLB netwerk (Artikel 126) is in feite een netwerk van netwerken, zoals innovatienetwerken, LEADER-netwerken en netwerken voor agrarisch natuurbeheer en water. De interacties in het netwerk vinden op en tussen verschillende niveaus plaats: lokaal, regionaal, nationaal en Europees, onder andere tussen praktijk, onderzoek en overheid.

Het lokale of meer operationele niveau, is het niveau waar direct in de praktijk projecten plaatsvinden. In dat verband heeft de boer en het directe netwerk rondom de boer een belangrijke plek in het GLB netwerk. Op zijn/haar bedrijf kan hij/zij actief bijdragen aan bijvoorbeeld een goede kwaliteit van bodem, water en lucht. In dit directe netwerk rondom de boer, wisselt de boer informatie, kennis en ervaringen uit. Dit gebeurt onder andere met collega boeren, adviseurs en praktijkonderzoekers.

Ook partijen die meer strategisch met het GLB bezig zijn maken onderdeel uit van het GLB netwerk. Dit is het niveau waar bijvoorbeeld besluitvorming plaatsvindt over de maatregelen die vanuit het GLB ingezet gaan worden. Het gaat hier over bijvoorbeeld overheden maar ook maatschappelijke organisaties die rond een bepaald thema iets willen bereiken.

Het GLB netwerk rondom het boerenerf

Netwerkpartners werken ook samen in andere netwerken en andere beleidsvelden, b.v. de Klimaat-agenda. Naast overlap met andere netwerken heeft het GLB netwerk eigen subnetwerken rond een gebied of thema, zoals LEADER. De samenstelling verschilt per provincie. Het geheel is complex en meerderlaags.

Tussen de verschillende niveaus vinden interacties plaats bijvoorbeeld in een netwerk waar kennis en innovaties tussen de diverse projecten (POP3, Topsectoren, Horizon-projecten) wordt uitgewisseld, bij elkaar gebracht en vertaald naar de praktijk.

Uitdagingen voor het GLB netwerk

De opgaven voor het netwerk komen voort uit behoeften vanuit de nationale context (deels volgend uit de SWOT van het AKIS) en anderzijds uit wat gevraagd wordt vanuit de verordening.

Voor het GLB netwerk komen de volgende uitdagingen naar voren:

1. Meer gericht vanuit de boer.
2. Doelgericht kennis laten stromen.
3. Een beweging op gang brengen waarbij iedereen die een bijdrage levert aan de GLB-doelen deel kan nemen.
4. Samenwerking tussen partners zowel algemeen als specifiek tussen praktijk en onderzoek (dynamiek).
5. Eigenaarschap, ambassadeurs op specifieke thema's of gebieden.
6. Informatie, kennisuitwisseling tussen Nederland en andere lidstaten en samenwerking in Europa (ENRD, EIP, Horizon Europe en Interreg).
7. Inzetten digitale technieken/ digitale data-verzameling.

Ambitie voor het GLB netwerk

De ambitie voor het Nederlandse GLB netwerk is om een netwerk te zijn dat netwerk-activiteiten coördineert en samenwerkt met de netwerkpartners die bijdragen aan de GLB doelen. Het netwerk verbindt en verrijkt kennis en ervaringen vanuit het GLB zodat deze snel toegepast wordt in de brede praktijk.

Met deze ambitie wordt ingezet op een netwerk dat breder kijkt dan het GLB alleen voor realisatie van NSP doelen en past bij een prestatiegerichte sturing. Bij deze ambitie hoort niet alleen het uitwisselen van kennis en ervaringen met netwerkpartners, om hiermee te werken aan de GLB doelen, het stimuleert ook samenwerking. Op deze manier draagt het GLB netwerk bij aan meer samenhang en versterking van het AKIS. Een GLB- netwerk support unit faciliteert het GLB netwerk.

Doelen, GLB-netwerk support unit

Een netwerk support unit zal het GLB netwerk faciliteren. Met de activiteiten van de netwerk support unit wordt bijgedragen aan een goed verlopende implementatie van het NSP en het vergroten van de samenhang tussen activiteiten en initiatieven op het gebied van kennis en innovatie.

Vanuit de uitdagingen die hierboven zijn beschreven zijn de doelen waar de netwerk support unit zich op richt als volgt:

1. Algemene Communicatie over het GLB-NSP en het GLB netwerk.
2. Bevorderen van kennisuitwisseling en kennisontwikkeling.
3. Bevorderen van samenwerking zowel binnen Nederland als over de grens.
4. Bevorderen van levendige netwerken rond thema's die spelen op het platteland.
5. Stimuleren van (duurzame) innovaties in de landbouw. Bekendheid geven aan- en het ontwikkelen van EIP-Agri, Horizon Europe en andere Europese netwerken rond platteland en onderzoek.
6. Versterken van verbindingen in het GLB door het toepassen van moderne (digitale) technologie – experimenteren met nieuwe digitale mogelijkheden.
7. Bijdragen aan monitoring- en evaluatie.

Resources voor netwerk en tijdspad

Goede samenwerking en verbindingen binnen het GLB netwerk leveren een belangrijke bijdrage aan het versterken van het Nederlandse AKIS systeem. Ten opzichte van het huidige netwerk ligt voor het GLB netwerk de ambitie om nog meer kennis uit het GLB maar ook andere programma's betere afgestemd en beschikbaar te laten komen voor de praktijk. Om dit te realiseren, zal ten opzichte van de huidige situatie de personele omvang van de netwerksupport eenheid groeien. Over de precieze omvang is de besluitvorming nog gaande.

Voor de uitwisseling van kennis en informatie zal ook een samenwerking worden aangegaan met het Groen Kennisnet.

Het netwerk is in voorbereiding en zal starten in 2023, wanneer het NSP-GLB in werking treedt.

8 Financiën

Jaarlijks is er ongeveer € 800 miljoen Europees landbouwgeld beschikbaar voor Nederland. Dat geld wordt via twee fondsen beschikbaar gesteld. We kennen het garantiefonds (pijler 1, ook wel ELGF) en het plattelandsfonds (pijler 2, ook wel ELFPO). Het is voor het eerst dat er één plan gemaakt wordt voor beide fondsen, omdat de thema's van de twee fondsen inhoudelijk op elkaar aansluiten.

Voor betalingen vanuit het plattelandsfonds geldt dat de EU-middelen gekoppeld moeten worden aan nationale cofinanciering. Het rijk, provincies, waterschappen en/of gemeenten kunnen deze cofinanciering op zich nemen. Tenslotte zorgt aanvullend nationaal geld voor meer snelheid in de transitie.

Vanuit de twee fondsen worden verschillende interventietypen ondersteund, deze ziet u terug in de tabel. De groenten & fruit schoolregelingen zijn niet in deze tabel opgenomen, deze worden vanuit een ander fonds van de Europese Commissie gefinancierd.

Inkomenssteun

Voor de basisinkomenssteun wordt in 2023 het aan Nederland toegekende bedrag voor pijler 1 verminderd met de afgesproken overheveling naar pijler 2 (15%), een deel voor jonge boeren (3%) en de reservering voor de eco-regeling (25%). Daarmee resteert in 2023 een bedrag van € 386 mln., exclusief herverdelende inkomenssteun (€ 61 mln.). De gemiddelde basisbetaling zal daarmee in 2023 € 255 per ha bedragen. Gedurende de looptijd van het NSP zal de overheveling naar pijler 2 worden verhoogd waarmee de basispremie af zal nemen. In 2027 is de gemiddelde basispremie ongeveer € 194 per hectare. € 152 mln. (25% in 2023) van pijler 1 is bestemd voor de eco-regeling: doelgerichte betalingen voor klimaat, bodemkwaliteit, biodiversiteit en milieukwaliteit. Dit bedrag is constant tot en met 2027. Door de verlaging van pijler 1 wordt relatief gezien het percentage voor de eco-regeling hoger.

Overheveling

Veel van de beschreven ambities in dit NSP doen een beroep op de interventies van pijler 2. Denk aan het ANLb, samenwerking in veenweide en overgangsgebieden Natura 2000, gebiedsgerichte aanpak voor water en investeringen, innoveren en kennis. Vandaar dat een overheveling gewenst is. Momenteel wordt in Nederland ongeveer 8% overgeheveld. Voor het nieuwe GLB geldt dat in het eerste jaar 15% wordt overgeheveld, dit loopt op naar 30% in 2027.

Een aantal onderdelen van het NSP kent een verplichte financiering. Dit geldt voor LEADER (minimaal 5% van het ELFPO-budget) en voor de verschillende maatregelen voor jonge boeren (minimaal budget € 21,5 mln.).

Monitoring

De veranderingen in het NSP zijn groot en er komt fors meer budget beschikbaar in de tweede pijler. Daarom hebben partijen afgesproken gezamenlijk de besteding van middelen, het doelbereik en het boereninkomen goed te monitoren en waar nodig bij te sturen. De midterm review in 2025 is daarbij een belangrijk moment.

Pijler 1

- Overheveling van pijler 1 naar pijler 2, in 2023 15% olopend naar 30% in 2027
  - Overheveling 2027 naar 2028 nog niet mogelijk
  - Dit betreft boekjaren (van 15 oktober – 15 oktober). Uitbetaling vindt wel plaats vanaf kalenderjaar 2023.
- (Bedragen in miljoenen euro's)

Naam interventie		2023	2024	2025	2026	2027	2028	Totaal 2023-2028
Pijler 1 (ELGF)								
I.21	Basisinkomen (BISS)		€ 386,52	€ 362,58	€ 338,59	€ 314,60	€ 290,33	€ 1.692,61
I.29	Herverdelende inkomenssteun (CRISS)		€ 60,92	€ 57,96	€ 55,05	€ 52,13	€ 72,00	€ 298,06
I.30	Aanvullende inkomenssteun Jonge boeren		€ 9,49	€ 6,75	€ 4,53	€ 2,24	€ -	€ 23,01
I.31	Ecoregelingen		€ 152,31	€ 152,31	€ 152,31	€ 152,31	€ 354,66	€ 963,90
I.47	Sectorale interventie Groente en Fruit		€ 56,00	€ 88,00	€ 96,00	€ 96,00	€ 96,00	€ 432,00
I.55	Sectorale steun bijenteelt		€ 0,59	€ 0,59	€ 0,59	€ 0,59	€ 0,59	€ 1,48
Pijler 1 (ELGF)	Totaal	€ 0,00	€ 665,83	€ 668,18	€ 647,07	€ 617,87	€ 813,58	€ 3.411,05

Pijler 2

Maatregelen en budget (Bedragen in miljoenen euro's)

Naam interventie		2023	2024	2025	2026	2027	2028	Totaal 2023-2028
Pijler 2 (ELFPO)								
I.70.1	ANLb		€ 100,00	€ 100,00	€ 120,00	€ 120,00	€ 120,00	€ 560,00
I.70.2	Zeldzame huisdierrassen		€ 3,20	€ 3,20	€ 3,20	€ 3,20	€ 3,20	€ 16,00
I.73.1a	Productieve investeringen verdienvermogen		€ 6,75	€ 5,43	€ 3,87	€ 4,32	€ 5,01	€ 25,38
I.73.1b	Productieve investeringen GBA + dierenwelzijn		€ 13,44	€ 10,95	€ 7,77	€ 8,76	€ 9,72	€ 50,64
I.73.1c	Productieve investeringen Jonge Landbouwers		€ 6,93	€ 7,02	€ 5,85	€ 6,84	€ 7,65	€ 34,29
I.73.2	Investerings Niet Produktief voor Landbouwbedrijven		€ 25,13	€ 20,50	€ 21,25	€ 21,00	€ 20,88	€ 108,75
I.73.3	Investerings niet Produktief op Niet-Landbouwbedrijven		€ 29,90	€ 26,33	€ 26,00	€ 26,00	€ 26,65	€ 134,88
I.75	Vestigingssteun Jonge boeren	€ 11,50	€ 12,05	€ 14,80	€ 17,00	€ 19,30	€ 0,00	€ 74,65
I.76	Brede Weersverzekering		€ 17,50	€ 17,50	€ 17,50	€ 17,50	€ 17,50	€ 87,50
I.77.1	EIP innovatie		€ 19,47	€ 24,56	€ 17,97	€ 18,87	€ 20,06	€ 100,92
I.77.2	Samenwerking voor generatievernieuwing		€ 0,25	€ 0,25	€ 0,25	€ 0,25	€ 0,25	€ 1,25
I.77.3	LEADER		€ 10,03	€ 10,03	€ 12,53	€ 17,55	€ 17,55	€ 67,69
I.77.4	Samenwerking voor Integrale gebiedsontwikkeling		€ 12,23	€ 22,10	€ 27,01	€ 17,91	€ 14,57	€ 93,82
I.77.5	Samenwerking, veenweide en N2000		€ 31,68	€ 63,05	€ 81,93	€ 100,80	€ 119,68	€ 397,13
I.78	Kennis		€ 22,11	€ 9,35	€ 5,35	€ 8,91	€ 12,03	€ 42,75
Pijler 2 (ELFPO)	Totaal	€ 11,50	€ 310,65	€ 335,05	€ 367,48	€ 391,20	€ 394,74	€ 1.795,63

Pijler 2

Verdeling financieringsbronnen (Bedragen in miljoenen euro's)

Interventies	Totaal	EU regulier	EU over-heveling	Nationaal cofin	Nationaal aanvul-lend	cofin % incl. over-heveling	cofin % ex over-heveling
ANLb	560,00	149,35	214,65	196,00	0,00	57%	35%
Brede Weersverzekering	87,50	21,07	38,50	27,93	0,00	57%	32%
Kennis	57,75	11,31	31,45	14,99	0,00	7%	26%
LEADER 6	7,69	54,15	0,00	13,54	0,00	20%	20%
Niet productieve investeringen op nietlandbouwbedrijven	134,88	14,90	36,85	19,75	63,38	57%	15%
Niet productieve investeringen voor landbouwbedrijven	108,75	15,17	36,85	20,11	36,63	57%	18%
Productieve investeringen voor bedrijfsmodernisering	25,38	7,62	7,66	10,10	0,00	57%	40%
Productieve investeringen voor bedrijfsmodernisering GBA + dierenwelzijn	50,64	15,24	15,19	20,21	0,00	57%	40%
Productieve investeringen voor bedrijfsmodernisering voor jonge boeren	34,29	10,78	9,21	14,30	0,00	57%	42%
Samenwerking voor generatiewisseling	1,25	0,54	0,00	0,71	0,00	57%	57%
Samenwerking voor Integrale gebiedsontwikkeling	93,82	25,57	34,34	33,90	0,00	57%	36%
Samenwerking voor innovatie EIP	100,92	32,32	25,75	42,85	0,00	57%	42%
Gebiedsgerichte samenwerking ter versterking van aanpak Veenweide en N2000	397,13	0,00	174,10	0,00	223,03		
Vestiging van jonge landbouwers	74,65	0,00	74,65	0,00	0,00		
Zeldzame Landbouwhuisdierrassen	16,00	0,00	16,00	0,00	0,00		

9 Van start in 2023; een overgangsjaar

Het nieuwe GLB kent een aantal veranderingen waar boeren direct iets van merken. Met name de hectarepremie en de nieuwe eco-regeling. Veel veranderingen zijn pas duidelijk geworden nadat agrariërs hun bouwplan voor 2023 al gemaakt hebben. En een aantal veranderingen hebben ook flinke impact. Daarom wordt het eerste jaar van dit nieuwe GLB een overgangsjaar, waarbij enkele versoepelingen zijn doorgevoerd. Zo kunnen de meeste boeren toch meedoen.

Over welke versoepelingen hebben we het?

Geen sprake van kortingen

Het kan zijn aan bepaalde voorwaarden niet (meer) voldaan kan worden, omdat regels te laat duidelijk zijn. Akkerbouwers die hun wintergewas al gezaaid hebben bijvoorbeeld en daarbij nog niet de drie meter bufferstroken hebben kunnen toepassen. Ook is het nu nog niet mogelijk om je exacte niet-productieve areaal uit te rekenen, omdat landschapselementen zoals hagen en sloten nog niet op zijn genomen in je perceelsapplicatie.

Het kan natuurlijk niet zo zijn dat boeren die te goeder trouw hebben gehandeld, hier op gekort zouden worden en dat doen we dan ook niet. In 2023 gaan we boeren wel controleren en informeren over in hoeverre zij aan alle voorwaarden voldoen, met als doel dat zij dat voor 2024 in orde kunnen maken.

Uitzondering op verplichte gewasrotatie en niet-productief areaal

Er zijn twee nieuwe voorwaarden (conditionaliteiten) die in 2023 niet gelden. Dat zijn de verplichte gewasrotatie (GLMC 7) en de 4% niet-productief areaal (GLMC 8). Voor de eco-regeling en het ANLb speelt gewasrotatie geen rol, niet-productief areaal wel. Meer daarover hieronder.

Niet-productief areaal en de eco-regeling

Om in de eco-regeling met kruidenrijke bufferstroken aan de slag te kunnen, groene braak of houtige elementen, moet wel eerst voldaan worden aan 4% niet-productief areaal. Om de drempel te verlagen, wordt het minimaal aantal punten dat behaald moet worden voor biodiversiteit en landschap (waar de genoemde niet-productieve activiteiten vooral op scoren), aangepast.

Door deze aanpassing is het minder snel noodzakelijk om akkerranden of groene braak in te zetten om te voldoen aan de instapeis voor de eco-regeling. Juist deze activiteiten zouden anders worden gekort, wanneer niet wordt voldaan aan de 4% niet-productief areaal.

Hoe zit het met die instapeis? Voordat je in aanmerking kunt komen voor een vergoeding (brons, zilver, goud), moet je met je pakket aan eco-activiteiten op vijf doelen (bodem, water/lucht, landschap, klimaat, biodiversiteit) voldoende punten scoren. Deze punten-toekenning is zo aangepast dat dit eenvoudiger wordt.

En zo is het voor boeren toch aantrekkelijk deze dienst te leveren, ten gunste van biodiversiteit en landschap.

Omdat de landschapskaart nog niet actueel is, is het niet mogelijk om als boer exact te weten of je aan 4% niet-productief areaal zit. Ook hier geldt dat als een boer te goeder trouw handelt, hier niet op gekort zal worden.

Later aanmelden

De aanmeldperiode voor de eco-regeling wordt aangepast. In eerste instantie was de aanmelding al in december 2022 voorzien. Nu kun je tussen 1 maart 2023 en 15 mei 2023 je deelname aan de eco-regeling doorgeven. De aanmelding is pas eind oktober 2023 definitief. Tot die tijd helpt RVO je om de aanvraag netjes af te ronden.

Voor wie is dit een uitdaging?

Vooral voor akkerbouwers is de invoering van het nieuwe GLB een uitdaging. Van hen wordt gevraagd de eco-regeling en de voorwaarden voor de basispremie nog in te passen in een bouwplan dat al gemaakt is. De genoemde versoepelingen dragen er hopelijk aan bij dat akkerbouwers de regelingen toch zullen overwegen en zullen ontdekken dat het nog goed inpasbaar is.

Met name de akkerbouwers op zware klei werken met wintertarwe. Voor hen is de 4%-eis een uitdagende. De versoepelingen zoals we die hiervoor opsomden, zijn voor een groot deel een antwoord op deze uitdaging. Zij zullen er richting 2024 wel degelijk goed naar moeten kijken.

Voor boeren die aan ANLb doen is deze verlate planning ook een grote uitdaging. De provincies zullen, in overleg met de collectieven, de aanvraagperiode voor het ANLb verlengen zodat er door boeren afstemming kan plaatsvinden met de aanmelding voor de eco-regeling.

Ambitieuze GLB

De versoepelingen zijn goed nieuws voor boeren. Het nieuwe GLB is ambitieus op natuur- en milieudoelen en vraagt van boeren een flinke omslag, maar wel op een laat moment. Door de versoepelingen kunnen boeren wennen aan de werking het GLB. Van 2023 naar 2024 volgt een flinke stap naar de invoering van het hele GLB. We denken dat deze stapsgewijze invoering juist zorgt voor meer deelname en daarom een groter doelbereik.

Het nieuwe GLB start vanaf 1 januari 2023.

Meer informatie voor agrariërs is te vinden op [RVO.nl](https://www.rvo.nl).

Meer weten?

Benader dan de regieorganisatie GLB,
voorlopig bereikbaar via [netwerkplatteland.nl](https://www.netwerkplatteland.nl).

**Wilt u op de hoogte blijven van de ontwikkelingen
en de besluitvorming?**

Ga dan naar [toekomstGLB.nl](https://www.toekomstGLB.nl)
of volg [@toekomstGLB](https://twitter.com/toekomstGLB) op Twitter